

EVALUATIE PILOT GEZINSVERTEGENWOORDIGER 'SCHEIDEN ZONDER SCHADE'

Eindrapport

Woerden, 21 januari 2022

Dr. J. van Aar
Mr. M.J.E. Lenglet
L.D.R. Torregrosa, MSc

Colofon

© 2022 Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum.

Woerden, 21 januari 2022

Versie: Eindrapport

Auteursrechten voorbehouden.

Dr. J. van Aar

Mr. M.J.E. Lenglet

L.D.R. Torregrosa, MSc

Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale verwerking of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het WODC.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Summary	9
1 Inleiding en opzet van de pilot	13
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	13
1.2 De pilot Gezinsvertegenwoordiger	14
1.2.1 Doel van de pilot	14
1.2.2 Opzet van de pilot	15
1.3 Leeswijzer	15
2 Onderzoeksverantwoording	16
2.1 Doel van het onderzoek	16
2.2 Lerende evaluatie	16
2.3 Onderzoeksvragen	17
2.4 Aanpak van het onderzoek	18
2.5 Tussentijdse resultaten	19
2.5.1 Beleidslogica en evaluatiekader	19
2.5.2 Tussenrapportage	20
2.6 Aanpassingen op het onderzoeksvoorstel	20
3 De pilot	22
3.1 De gezinsvertegenwoordigers	22
3.2 Instroom in de pilot	23
3.3 Kenmerken van de casussen	24
3.3.1 Aanmelding	24
3.3.2 Gezins- en scheidingssituatie	24
3.3.3 Verloop van het traject	26
3.3.4 Samenwerking	26
4 Ervaringen	28
4.1 Ervaringen van ouders	28
4.1.1 Werkzaamheden	28
4.1.2 Opbrengsten	30
4.1.3 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst	31
4.2 Ervaringen van gezinsvertegenwoordigers	32
4.2.1 Werkzaamheden	32
4.2.2 Opbrengsten	34
4.2.3 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst	34
4.3 Ervaringen van contactpersonen	36
4.3.1 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst	36
4.4 Ervaringen van samenwerkingspartners	37

4.4.1	Werkzaamheden	37
4.4.2	Opbrengsten	38
4.4.3	De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst	38
5	Beantwoording onderzoeksvragen	39
5.1	Vorbereidende fase	39
5.2	Uitvoerende fase	41
5.3	Opbrengstfase	45
6	Reflectie.....	49
6.1	Reflectie op de pilot	49
6.1.1	Beperkingen van de pilot	49
6.2	Reflectie op de beleidslogica.....	51
6.3	Reflectie op het onderzoek.....	52
6.3.1	Beperkingen van het onderzoek.....	52
6.3.2	Aanbevelingen voor toekomstige onderzoeken	53
	Bijlagen.....	55
	Bijlage 1 – Samenstelling begeleidingscommissie.....	55
	Bijlage 2 – Geraadpleegde literatuur	56
	Bijlage 3 – Evaluatiekader	57
	Bijlage 4 – Tussenrapportage	65

Samenvatting

Aanleiding en doel

De gevolgen van een complexe scheiding kunnen voor kinderen groot zijn. Het overheidsprogramma Scheiden zonder Schade van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft als doel schade bij kinderen als gevolg van een complexe scheiding te voorkomen. Dit gebeurt onder andere door het ontwikkelen van een nieuwe scheidingsaanpak in de regiolabs Den Haag en Oost-Brabant. Een onderdeel van de nieuwe scheidingsaanpak is de pilot Gezinsvertegenwoordiger/Casushouder. In deze pilot wordt zo vroeg mogelijk in het scheidingsproces een gezinsvertegenwoordiger bij een gezin betrokken om ouders en kinderen te begeleiden tijdens de scheiding. Het doel van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger is de-escalatie en dejuridisering van het conflict.

Onderzoeksverantwoording

Het doel van het huidige onderzoek is inzicht te geven in de bijdrage van de gezinsvertegenwoordiger aan de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak: de-escalatie en dejuridisering en in de wenselijkheid van een gezinsvertegenwoordiger als onderdeel van de nieuwe scheidingsaanpak en de wijze waarop dat kan worden ingevuld. Om dit doel te bereiken zijn acht onderzoeksvragen geformuleerd (zie paragraaf 2.3).

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden, zoals interviews met onder andere ouders en gezinsvertegenwoordigers, een analyse van de deelnemende gezinnen in de pilot en vragenlijsten voor ouders, gezinsvertegenwoordigers en samenwerkingspartners. Bij de start van het onderzoek is een beleidslogica gereconstrueerd met daarin een beschrijving van de veronderstelde werkzame elementen en beoogde opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger, evenals een evaluatiekader met de belangrijkste meetindicatoren.

Voornaamste bevindingen

Kenmerken van de casussen

Op het moment van aanmelding in de pilot bevond ongeveer de helft van de gezinnen (11 van de 23) zich nog in het scheidingsproces en was de scheiding de reden voor aanmelding voor de pilot. Bij 9 gezinnen waren de ouders al gescheiden en werd een gezinsvertegenwoordiger ingezet vanwege het ontbreken van een omgangsregeling, of ouderschapsplan of vanwege een nieuw conflict na de scheiding. Bij 20 van de 23 gezinnen waren er al andere professionals betrokken op het moment dat de gezinsvertegenwoordiger betrokken raakte bij het gezin. In 18 van de 23 gezinnen heeft de gezinsvertegenwoordiger ouders en/of kinderen doorverwezen naar een andere professional.

Gemiddeld was een gezinsvertegenwoordiger gedurende 5 maanden betrokken bij een gezin en besteedde 2 uur per week aan de begeleiding van een gezin. Deze begeleiding bestond uit gemiddeld 2 tot 10 gesprekken met ouders, gezamenlijk en apart. In 14 van de 23 gezinnen heeft de gezinsvertegenwoordiger met de kinderen gesproken, gemiddeld vonden er tussen de 1 en 3 gesprekken met de kinderen plaats.

Ervaringen van ouders

Tijdens het onderzoek zijn zes ouders geïnterviewd. Twee ouders hebben een digitale vragenlijst over de pilot ingevuld. Ouders zijn gevraagd naar hun ervaringen met de werkwijze van de gezinsvertegenwoordigers en naar eventuele opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger.

Bij alle ouders werkten de gezinsvertegenwoordigers in een duo. Vijf van de zes geïnterviewde ouders vonden deze werkwijze prettig: de gezinsvertegenwoordigers vulden elkaar aan in expertise, werkwijze en persoonlijkheid. Bijna alle ouders benoemden de persoonlijke aandacht van de gezinsvertegenwoordigers en waren hier positief over. De gezinsvertegenwoordigers besteedden tijdens de gesprekken aandacht aan de communicatie tussen ouders en confronteerden hen met hun gedrag en de manier waarop zij op elkaar reageerden. Ook stelden de gezinsvertegenwoordigers continu de kinderen centraal door te benoemen welk effect het gedrag van ouders op de kinderen kon hebben, zowel in positieve als in negatieve zin. Alle ouders hebben uitleg en informatie gekregen over de praktische zaken van een scheidingsproces en de meeste ouders zijn door de gezinsvertegenwoordigers voorgelicht over de mogelijke psychische gevolgen van een scheiding, zoals het ervaren van gevoelens van rouw en verlies. De helft van de ouders is door de gezinsvertegenwoordigers doorverwezen naar een mediator. In een enkel geval is er hulpverlening ingezet voor de kinderen.

Niet alle ouders waren enthousiast over de betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger: zij vonden vooral dat de gezinsvertegenwoordigers meer met de kinderen hadden moeten spreken en de kinderen meer hadden moeten betrekken bij het traject met de gezinsvertegenwoordiger.

Ervaringen van de gezinsvertegenwoordigers

Tijdens het onderzoek zijn acht gezinsvertegenwoordigers geïnterviewd op drie verschillende momenten. Vier andere gezinsvertegenwoordigers hebben een digitale vragenlijst over de pilot ingevuld. De gezinsvertegenwoordigers zijn gevraagd naar hun werkzaamheden en naar de opbrengsten van hun inzet.

De gezinsvertegenwoordigers benoemen als voornaamste werkzaamheden gedurende de pilot:

- Gesprekken voeren met ouders, individueel en gezamenlijk;
- Gesprekken voeren met kinderen;
- Uitleg geven over het scheidingsproces;
- Psycho-educatie geven over scheiden en de gevolgen daarvan;
- Ouders inzicht geven in elkaars positie;
- Fungeren als vraagbaak voor ouders;
- Ouders adviseren over en verwijzen naar mediator of hulpverlening;
- Monitoren, onder andere van de ingezette hulpverlening;
- Tijdens het hele traject beschikbaar zijn als dat nodig is.

Vijf van de acht geïnterviewde gezinsvertegenwoordigers zien meerdere overeenkomsten tussen hun werk als gezinsvertegenwoordiger en hun reguliere functie. Drie gezinsvertegenwoordigers monitorden tijdens de pilot gezinnen langer en spraken tijdens de pilot altijd met de kinderen. Het merendeel van de gezinsvertegenwoordigers vindt dat hun inzet een positief resultaat heeft gehad

in de gezinnen: de meeste ouders zijn (weer) met elkaar in gesprek gegaan, wat volgens de gezinsvertegenwoordigers in een deel van de gezinnen ook rust heeft gebracht. Doordat de gezinsvertegenwoordigers ouders confronteerden met hun gedrag werden ouders zich volgens hen bewust van de effecten van hun gedrag op elkaar en op kinderen en waren zij (beter) in staat het belang van de kinderen voorop te stellen. Volgens meer dan de helft van de gezinsvertegenwoordigers heeft hun inzet escalatie van en strijd tussen ouders verminderd dan wel voorkomen. Volgens twee gezinsvertegenwoordigers is in een aantal gezinnen ook de stap naar een advocaat voorkomen. Tegelijkertijd zeggen andere gezinsvertegenwoordigers dat zij niet weten of hun inzet geleid heeft tot de-escalatie en dejuridisering wegens de korte looptijd van de pilot.

De meerderheid van de gezinsvertegenwoordigers vond het werken als gezinsvertegenwoordiger interessant en uitdagend. Tegelijkertijd wordt het werken met ouders in een complexe scheiding door meerdere gezinsvertegenwoordigers als moeilijk en zwaar ervaren. Het kost volgens hen relatief veel tijd om iets te bereiken bij en met ouders.

Conclusie: beantwoording voornaamste onderzoeksvragen

Opbrengsten

De inzet van een gezinsvertegenwoordiger heeft volgens ouders en gezinsvertegenwoordigers de volgende positieve resultaten opgeleverd:

- Inzicht: de uitleg over rouw en verlies heeft meerdere ouders inzicht gegeven in de verschillende fasen van een scheiding. Ook heeft een aantal ouders meer inzicht gekregen in het verloop van een scheiding;
- Verbeterde communicatie: de gezinsvertegenwoordigers hebben ervoor gezorgd dat ouders (weer) met elkaar in gesprek gingen of dat ouders zonder strijd met elkaar konden praten;
- Het belang van de kinderen staat voorop: de meeste ouders zijn zich (meer) bewust geworden van en houden meer rekening met het belang van de kinderen tijdens de scheiding, doordat de gezinsvertegenwoordigers tijdens de gesprekken continu het belang van de kinderen centraal stelden;
- Rust: de inzet van een gezinsvertegenwoordiger heeft bij de meeste ouders gezorgd voor rust, doordat de gezinsvertegenwoordigers hen het gevoel gaven er niet alleen voor te staan en ouders zich daardoor gesteund en ondersteund voelden;
- Continuïteit: de lange(re) betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger gaf ouders het vertrouwen dat de gezinsvertegenwoordiger gedurende de scheiding beschikbaar was om op terug te vallen.

Werkzame elementen

Het onderzoek heeft inzicht gegeven in een aantal werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger die mogelijk bijdragen aan de-escalatie en dejuridisering:

- Werken in duo's: zowel de ouders als de gezinsvertegenwoordigers zijn tevreden over het werken in duo's, omdat gezinsvertegenwoordigers elkaar aanvulden in expertise, werkwijze en persoonlijkheid. In een aantal gezinnen richtte de ene gezinsvertegenwoordiger zich op de ouders en het scheidingsproces, terwijl de andere gezinsvertegenwoordiger zich meer op de kinderen richtte;

- Aandacht voor communicatie: de meeste ouders vertellen dat de gezinsvertegenwoordigers tijdens de gesprekken uitdrukkelijk aandacht hebben besteed aan de communicatie tussen ouders onderling. Ook werden ouders geconfronteerd met bepaald gedrag van zichzelf en met de manier waarop zij op elkaar reageren;
- Kinderen centraal stellen: de gezinsvertegenwoordigers stelden continu de kinderen centraal door steeds te benoemen welk effect het gedrag van ouders op de kinderen kon hebben;
- Voorlichting geven: de gezinsvertegenwoordigers gaven ouders uitleg over de te nemen stappen tijdens een scheiding en over de mogelijke psychische gevolgen van een scheiding, zoals het ervaren van gevoelens van rouw en verlies.

Reflectie op de pilot en het onderzoek

Tijdens het onderzoek is gebleken dat zowel in de uitvoering van de pilot als in de uitvoering van het onderzoek zich een aantal belangrijke beperkingen heeft voorgedaan. Als gevolg van deze beperkingen kunnen er geen conclusies getrokken worden over de effectiviteit van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger en de daaraan ten grondslag liggende werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. Wel heeft het onderzoek enkele opbrengsten van de inzet van de gezinsvertegenwoordiger opgeleverd die door de respondenten waargenomen zijn bij de gezinnen die deelnamen aan de pilot. Daarnaast heeft het onderzoek een aantal inzichten gegeven in de benodigde randvoorwaarden voor een pilot als deze en in de manier waarop een soortgelijk onderzoek het beste vormgegeven kan worden in de toekomst. Het onderzoek heeft de volgende beperkingen van de pilot inzichtelijk gemaakt:

- *De lerende benadering:* de meeste gezinsvertegenwoordigers waren lange tijd zoekend naar hun taak en rol als gezinsvertegenwoordiger en naar wat er tijdens de pilot van hen verwacht werd. Dit leidde ertoe dat de meeste gezinsvertegenwoordigers zich afwachtend opstelden in het oppakken van gezinnen in de pilot en veelal dezelfde werkzaamheden als in hun reguliere functie uitvoerden;
- *Tijd:* door de ervaren werkdruk en beperkte vrijstelling van hun reguliere werkzaamheden begeleidden de gezinsvertegenwoordigers slechts een beperkt aantal gezinnen in de pilot;
- *Instroom:* door de terughoudendheid van de gezinsvertegenwoordigers in het oppakken van gezinnen en doordat veel ouders door de scheiding al te veel aan hun hoofd hadden om aan de pilot deel te nemen, was de instroom van gezinnen in de pilot laag.

Verder werd er tijdens het onderzoek een aantal beperkingen geconstateerd die aan de uitvoering van het initiële onderzoeksvoorstel in de weg stonden en die mede tot gevolg hebben dat er geen conclusies getrokken kunnen worden over de effectiviteit van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger:

- *Beperkte respons:* slechts zes ouders en twee samenwerkingspartners hadden, ondanks herhaalde verzoeken, tijd en zin om mee te werken aan een interview. Dit hangt uiteraard ook samen met de beperkte deelname van gezinnen aan de pilot. Ook de respons op de vragenlijsten, uitgezet wegens de tegenvallende deelname aan de interviews, was laag: slechts twee ouders en één samenwerkingspartner hebben deze vragenlijsten ingevuld;
- *Geïnterviewde ouders:* Vier van de zes geïnterviewde ouders zijn begeleid door de gezinsvertegenwoordigers van één pilotlocatie. Ook was er bij de ouders die wij gesproken hebben geen of nauwelijks sprake van escalatie. Hierdoor is het onderzoek niet representatief.

Summary

Reason and purpose

The consequences of a complex divorce can be significant for children. The government program 'Divorce without Damage' of the Ministry of Justice and Security and the Ministry of Health, Welfare and Sport aims to prevent damage to children as a result of a complex divorce. This is done, among other things, by developing a new divorce approach in the regional labs in The Hague and East-Brabant. The Family Representative/Case Holder pilot is part of the new divorce approach. In this pilot, a family representative is involved in a family as early as possible in the divorce process to guide parents and children during the divorce. The purpose of the deployment of a family representative is to de-escalate the conflict and reducing juridical conflict.

Research accountability

The aim of the current study is to provide insight into the contribution of the family representative to the intended goals of the new divorce approach: de-escalation and reducing juridical conflict and into the desirability of a family representative as part of the new divorce approach and the way in which this can be achieved. To achieve this goal, eight research questions have been formulated (see paragraph 2.3).

Various research methods were used to answer the research questions, such as interviews with, among others, parents and family representatives, an analysis of the participating families in the pilot and questionnaires for parents, family representatives and cooperation partners. At the start of the study, a policy logic was reconstructed containing a description of the assumed effective elements and intended benefits of the deployment of a family representative, as well as an evaluation framework with the most important measurement indicators.

Main findings

Characteristics of the cases

At the time of registration in the pilot, approximately half of the families (11 out of 23) were still in the divorce process and the divorce was the reason for registering for the pilot. In 9 families the parents were already divorced and a family representative was deployed because of the lack of a visitation arrangement, or parenting plan or because of a new conflict after the divorce. In 20 of the 23 families, other professionals were already involved when the family representative became involved with the family. In 18 of the 23 families, the family representative referred parents and/or children to another professional.

On average, a family representative was involved with a family for 5 months and spent 2 hours a week guiding a family. This guidance consisted of an average of 2 to 10 conversations with parents, jointly and separately. In 14 of the 23 families, the family representative spoke to the children, on average between 1 and 3 times.

Parents' experiences

Six parents were interviewed during the study. Two parents completed a digital questionnaire about the pilot. Parents were asked about their experiences with the working method of the family representatives and about possible benefits of deploying a family representative.

With all parents, the family representatives worked in pairs. Five of the six parents interviewed found this working method pleasant: the family representatives complemented each other in expertise, working method and personality. Almost all parents mentioned the personal attention of the family representatives and were positive about this. During the interviews, the family representatives paid attention to communication between parents and confronted them with their behaviour and the way in which they reacted to each other. The family representatives also continuously put the children first by stating what effect the behaviour of parents could have on the children, both in a positive and negative sense. All parents received explanation and information about the practicalities of a divorce process and most parents were informed by the family representatives about the possible psychological consequences of a divorce, such as experiencing feelings of grief and loss. Half of the parents were referred to a mediator by the family representatives. In a few cases, care was provided for the children.

Not all parents were enthusiastic about the involvement of a family representative: in particular they felt that the family representatives should have spoken more with the children and should have involved the children more in the process with the family representative.

Experiences of the family representatives

During the study, eight family representatives were interviewed at three different times. Four other family representatives completed a digital questionnaire about the pilot. The family representatives were asked about their activities and the results of their efforts.

The family representatives identify the following main activities during the pilot:

- Conversations with parents, individually and jointly;
- Conversations with children;
- Explaining the divorce process;
- Provide psycho-education about divorce and its consequences;
- Giving parents insight into each other's position;
- Act as a source of information for parents;
- Advise parents about and refer to mediation or care;
- Monitoring, among other things, of the deployed care;
- Be available during the entire process if necessary.

Five out of eight interviewed family representatives see several similarities between their work as a family representative and their regular position. Three family representatives monitored families longer during the pilot and always spoke to the children during the pilot. The majority of the family representatives believe that their efforts have had a positive result in the families: most parents have started talking to each other (again), which, according to the family representatives, has also brought peace to some of the families. According to the family representatives, because the family representatives confronted parents with their behaviour, parents became aware of the effects of

their behaviour on each other and on children and were able to put the interests of the children first. According to more than half of the family representatives, their efforts have reduced or prevented escalation and conflict between parents. According to two family representatives, stepping to a lawyer has also been prevented in a number of families. At the same time, other family representatives say they do not know whether their efforts have led to de-escalation and reducing juridical conflict due to the short duration of the pilot.

The majority of family representatives found working as a family representative interesting and challenging. At the same time, working with parents in a complex divorce is experienced as difficult and heavy by several family representatives. According to them, it takes a relatively long time to achieve something with parents.

Conclusion: answering the main research questions

Revenue

According to parents and family representatives, the involvement of a family representative has led to the following positive results:

- Insight: the explanation about grief and loss has given several parents insight into the different phases of a divorce. A number of parents have also gained more insight into the course of a divorce;
- Improved communication: the family representatives ensured that parents started talking to each other (again) or that parents could talk to each other without arguing;
- The best interests of children comes first: most parents have become (more) aware of and take more account of the interests of the children during the divorce, because the family representatives continuously puts the interests of children first during the conversations;
- Peace of mind: the deployment of a family representative has brought peace to most parents, because the family representatives gave them the feeling that they are not alone and as a result parents felt supported;
- Continuity: the long involvement of a family representative gave parents the confidence that the family representative was available to fall back on during the divorce.

Effective elements

The study has provided insight into a number of effective elements of the deployment of a family representative that may contribute to de-escalation and reducing juridical conflict:

- Working in pairs: both the parents and the family representatives are satisfied with working in pairs, because family representatives complemented each other in expertise, working method and personality. In a number of families, one family representative focused on the parents and the divorce process, while the other family representative focused more on the children;
- Attention to communication: most parents say that during the conversations the family representatives paid explicit attention to communication between parents. Parents were also confronted with certain behaviour of their own and with the way in which they react to each other;
- Putting children first: the family representatives continuously puts the children first by always stating what effect the parents behaviour could have on the children;

- Providing information: the family representatives explained parents which steps should to be taken during a divorce and explained the possible psychological consequences of a divorce, such as experiencing feelings of grief and loss.

Reflection on the pilot and the study

During the study it became apparent that a number of important limitations had arisen in both conducting the pilot and conducting the study. As a result of these limitations, no conclusions can be drawn about the effectiveness of the deployment of a family representative and the underlying effective elements of the deployment of a family representative. The study did, however, yield some benefits from the efforts of the family representative, which were observed by the respondents in the families that took part in the pilot. In addition, the study has provided a number of insights into the necessary preconditions for a pilot such as this and into the best way to design a similar study in the future. The study revealed the following limitations of the pilot:

- The learning approach: most family representatives were searching for their task and role as family representatives and what was expected of them during the pilot for a long time. As a result, most family representatives took on a wait-and-see attitude when including families in the pilot and often did the same work as in their regular position;
- Time: due to the experienced work pressure and limited exemption from their regular work, the family representatives only guided a limited number of families in the pilot;
- Influx: due to the reluctance of the family representatives to include families and because many parents already had too much on their mind to participate in the pilot due to the divorce, the influx of families in the pilot was low.

Furthermore, a number of limitations were identified during the study that hindered the implementation of the initial research proposal and which contributes to the fact that no conclusions can be drawn about the effectiveness of the deployment of a family representative:

- Limited response: despite repeated requests, only six parents and two cooperation partners had the time and desire to participate in an interview. This is of course also related to the limited participation of families in the pilot. The response to the questionnaires was also low: only two parents and one cooperation partner completed these questionnaires;
- Interviewed parents: Four of the six interviewed parents were guided by the family representatives of one pilot location. There was also little or no escalation among the parents we spoke to. As a result, the study is not representative.

1 Inleiding en opzet van de pilot

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Verreweg de meeste ouders (>80%) die uit elkaar gaan regelen de gevolgen van hun scheiding¹ in onderling overleg. Zij zijn in staat om afspraken te maken over de verdeling van de zorg voor hun kinderen, de wijze waarop in hun levensonderhoud wordt voorzien en de vermogensrechtelijke afwikkeling van hun samenleving. Als ouders niet in staat blijken om samen een ouderschapsplan² op te stellen of tot een goede uitvoering van dat plan te komen, kan de rechter een beslissing nemen over het gezag, de zorg- of omgangsregeling en de verdeling van de kosten van de kinderen. Een rechterlijke uitspraak heeft onder andere tot doel om de juridische strijd tussen ouders te stoppen. In de praktijk blijkt de strijd soms echter te blijven voortduren, bijvoorbeeld over de uitvoering van de gemaakte afspraken of de naleving van de rechterlijke beslissing.

Een complexe scheiding is een scheiding waarbij ouders door aanhoudende ernstige conflicten het belang en welzijn van de jeugdigen uit het oog verliezen, evenals het wederzijdse belang³. De gevolgen daarvan voor kinderen kunnen groot zijn: psychische klachten, loyaliteitsconflicten en school- en ontwikkelproblemen⁴. Inmiddels is algemeen erkend dat de schade aan kinderen die worden blootgesteld aan een langdurige en heftige strijd tussen hun ouders op de korte, maar ook op de lange termijn groot kan zijn. Veel voorkomende gevolgen zijn een lager opleidingsniveau, lagere verdiensten, minder welbevinden en meer moeite met het aangaan en behouden van eigen relaties⁵. Geschat wordt dat ongeveer 10 tot 15 procent van alle scheidingen een complexe scheiding is en dat jaarlijks 6.000 minderjarige kinderen een complexe scheiding meemaken⁶.

Op 1 september 2018 is het Programma Scheiden zonder Schade (hierna: programma SzS) gestart om uitvoering te geven aan de actie-agenda 'Scheiden... En de kinderen dan?', met als doel schade bij kinderen als gevolg van (complexe) scheidingen te beperken. Het programma SzS wordt uitgevoerd in opdracht van de minister van Justitie en Veiligheid, de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en in partnerschap met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Het programma SzS werkt vanuit de overtuiging dat de complexiteit van scheidingszaken vraagt om: 1) samenwerking tussen de verschillende netwerkpartners en 2) een lerende benadering vanuit de praktijk⁷.

¹ Met scheiding wordt zowel een echtscheiding, een beëindiging van een geregistreerd partnerschap als een verbreking van een relatie bedoeld.

² Sinds 1 maart 2009 is een ouderschapsplan verplicht: bij echtscheiding, beëindiging van geregistreerd partnerschap of scheiding van tafel en bed worden ouders verplicht afspraken vast te leggen over hun kinderen in een ouderschapsplan. Deze verplichting geldt ook voor samenwonende ouders die gezamenlijk gezag over hun kinderen uitoefenen.

³ Folkert, R., Verwoerd, L., & Verwest, F. (2018). Lerend evalueren: navigeren tussen verantwoord en leren.

⁴ Factsheet Kinderen in een conflictscheiding, RadboudUMC november 2018.

⁵ Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen, 10 oktober 2016.

⁶ Bericht Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (z.d.).

⁷ Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade, juni 2019.

Het programma SZS ontwikkelt in twee regiolabs (arrondissement Den Haag en regio Oost-Brabant) een nieuwe scheidingsaanpak die als doel heeft de-escalierend en dejuridiserend te werken. De nieuwe scheidingsaanpak kent drie principes:

- Vroegtijdige hulp en ondersteuning door laagdrempelige toegang tot neutrale informatie en ondersteuning;
- Een nauwe verbinding tussen zorg en recht, onder andere via de functie van een gezinsvertegenwoordiger en/of casushouder die het proces begeleidt;
- Een alternatieve procedure bij de rechter die meer is gericht op de-escalatie, omdat geschilpunten gezamenlijk kunnen worden voorgelegd.

In de regiolabs onderzoekt het programma SzS wat de mogelijkheden zijn tot meer samenwerking tussen het gemeentelijke domein ('zorg') en de juridische afwikkeling ('recht') van een scheiding⁸. Dat gebeurt samen met gemeenten, lokale teams, de Raad voor de Kinderbescherming, Gecertificeerde Instellingen, advocaten, mediators, familierechters en andere samenwerkingspartners.

Een onderdeel van de nieuwe scheidingsaanpak is de pilot Gezinsvertegenwoordiger/Casushouder waarbij ouders en kinderen tijdens of na de scheiding begeleid worden door een gezinsvertegenwoordiger of casushouder. In regiolab Den Haag gebruikt men de term gezinsvertegenwoordiger en in regiolab Oost-Brabant gebruikt men de term casushouder. Ten behoeve van de leesbaarheid van deze rapportage gebruiken wij in de rapportage steeds de term gezinsvertegenwoordiger. Daar waar gezinsvertegenwoordiger staat, wordt uitdrukkelijk ook casushouder bedoeld.

Het programma SzS wenst de pilot Gezinsvertegenwoordiger te monitoren met als doel de pilot te evalueren en inzicht te geven in hoe de functie en de organisatie van de gezinsvertegenwoordiger er het beste uit zouden kunnen zien.

1.2 De pilot Gezinsvertegenwoordiger

1.2.1 Doel van de pilot

De pilot is erop gericht om escalaties te voorkomen, juridische procedures te beperken en te zorgen voor meer steun voor ouders en kind(eren) tijdens en/of na een scheiding door de inzet van een gezinsvertegenwoordiger, zo vroeg mogelijk in het scheidingsproces. De gezinsvertegenwoordiger begeleidt ouders en kinderen tijdens of na de scheiding en ondersteunt hen door het overzicht te bewaren en waar nodig andere expertise in te zetten⁹. Kerntaak van een gezinsvertegenwoordiger is scheidende ouders en hun kind(eren) bij te staan en hen te ondersteunen bij zaken die tijdens het scheidingsproces aan de orde komen, op zo'n manier dat het belang van het kind en het gezin als geheel zoveel mogelijk geborgd wordt. De ondersteuning duurt zolang als nodig en heeft als doel de-escalatie en dejuridisering. In de pilot is de taak en rol

⁸ Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade, juni 2019.

⁹ Voortgangsrapportage Scheiden zonder Schade, juni 2020.

van de gezinsvertegenwoordiger verder ontwikkeld op basis van in de praktijk opgedane ervaringen gedurende de pilot.

1.2.2 Opzet van de pilot

In beide regiolabs zijn op zeven pilotlocaties de taak en rol van een gezinsvertegenwoordiger verder ontwikkeld. In Den Haag gebeurde dat bij het Kenniscentrum Kind en Scheiding, bij het Sociaal Kernteam Westland en bij Jeugdbescherming West, locatie Gouda. In Oost-Brabant is de pilot uitgevoerd bij de gemeente Uden, Geldrop-Mierlo, Asten en Meierijstad. De gezinsvertegenwoordigers zijn professionals die werkzaam zijn bij de genoemde organisaties, onder andere als jeugdconsulent, zorgregisseur, jeugdbeschermer of jongerencoach.

Per regiolab vormden de gezinsvertegenwoordigers samen een regionale werkgroep waarin regelmatig ervaringen met de pilot werden uitgewisseld. Daarnaast vormden de gezinsvertegenwoordigers van beide regiolabs een bovenregionale werkgroep waarin kennis werd gedeeld en waarin zij met elkaar reflecteerden op de pilot.

De contactpersonen van de pilotlocaties en de gezinsvertegenwoordigers werden tijdens de pilot ondersteund door de medewerkers van het zogenaamde Tussenteam: een team van adviseurs dat het programma SzS ondersteunt in de uitvoering en voor deze pilot de (boven)regionale bijeenkomsten organiseerden, zorgden voor gezamenlijke deskundigheidsbevordering en fungeerden als vraagbaak.

De pilot gezinsvertegenwoordiger is uitgevoerd in drie fases:

- A. De voorbereidende fase (tot en met september 2020)
- B. De uitvoerende fase (oktober 2020 - juni 2021)
- C. De opbrengstfase (juni 2021 - december 2021)

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de wijze waarop het onderzoek is uitgevoerd, beschreven. De toerusting van de gezinsvertegenwoordigers, de instroom van de gezinnen en de casuïstiek in de pilot wordt beschreven in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 staan de ervaringen van de betrokkenen in de pilot. In hoofdstuk 5 worden de onderzoeksvragen per onderzoeksfase beantwoord en in hoofdstuk 6 wordt een korte reflectie op de pilot en het onderzoek gegeven.

Voor het onderzoek is een onafhankelijke begeleidingscommissie ingesteld. De samenstelling van de begeleidingscommissie is weergegeven in bijlage 1.

2 Onderzoeksverantwoording

In dit hoofdstuk verantwoorden wij de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd. Gedurende het onderzoek is op sommige momenten, steeds in overleg met het Tussenteam en/of het programma SzS, afgeweken van het initiële onderzoeksvoorstel. De aanpassingen op het onderzoeksvoorstel worden eveneens in dit hoofdstuk verantwoord.

2.1 Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is inzicht te geven in:

- de bijdrage van de gezinsvertegenwoordiger aan de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak: de-escalatie en dejuridisering;
- de wenselijkheid van een gezinsvertegenwoordiger als onderdeel van de nieuwe scheidingsaanpak en de wijze waarop dat kan worden ingevuld.

Het programma SzS heeft de volgende probleemstelling geformuleerd: *‘Welke bijdrage levert de gezinsvertegenwoordiger aan de realisatie van de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak: de-escalatie en dejuridisering en in hoeverre en op welke wijze is het wenselijk een gezinsvertegenwoordiger op te nemen als onderdeel van deze scheidingsaanpak?’*

Ten behoeve van het algemene doel van het onderzoek hebben wij, corresponderend met de drie fases van de pilot, tussentijdse doelen geformuleerd waarin de monitoring inzicht dient te geven:

- A. De beoogde bijdrage van de gezinsvertegenwoordiger aan de doelen van de nieuwe scheidingsaanpak en hoe dit inzichtelijk gemaakt kan worden;
- B. De verschillende wijzen waarop de gezinsvertegenwoordiger als onderdeel van de scheidingsaanpak wordt ingevuld en het verloop van de uitvoering van deze werkwijzen;
- C. De gerealiseerde bijdrage van de verschillende werkwijzen van gezinsvertegenwoordigers aan de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak.

2.2 Lerende evaluatie

Voor complexe vraagstukken waarvan nog niet helemaal duidelijk is hoe vorm moet worden gegeven aan een nieuwe gewenste situatie, is de lerende evaluatie een middel om ervoor te zorgen dat de te vormen werkwijzen passen bij de praktijk en beleidsdoelen. Een belangrijk doel van deze lerende evaluatie is het tussentijds leren van tijdens de pilot opgehaalde informatie en inzichten. Halverwege de pilot is er daarom een tussenrapportage opgeleverd met aandachtspunten voor het programma SzS, het tussenteam en de gezinsvertegenwoordigers om de taak en de rol van de gezinsvertegenwoordiger binnen de pilot zo goed mogelijk te ontwikkelen¹⁰.

¹⁰ Van Aar, J., Lenglet, M.J.E., & Torregrosa, L.D.R. (2021). Evaluatie pilot Gezinsvertegenwoordiger ‘Scheiden zonder Schade’ Tussenrapportage.

2.3 Onderzoeksvragen

In de onderzoeksopdracht staan acht onderzoeksvragen verdeeld over de drie fasen van de pilot:

A. Voorbereidende fase: werkzame elementen?

1. Wat zijn volgens de beleidstheorie die aan de inzet van de gezinsvertegenwoordiger ten grondslag ligt, de werkzame elementen die zorgen dat de gezinsvertegenwoordiger bijdraagt aan de-escalatie en dejuridisering (de doelen van het programma)?
2. Volgens welke indicatoren kan dit worden vastgesteld: bijvoorbeeld: doorlooptijd van scheidingsmelding tot afronding van de scheiding, doorlooptijd van start tot beëindiging ondertoezichtstelling, tevredenheid van ouders en jeugdigen?
3. Welke gegevens zijn nodig voor de invulling van de bovenbedoelde indicatoren? Worden deze bijgehouden en zo ja door wie? Welke gegevens ontbreken nog?

B. Uitvoerende fase: gezinsvertegenwoordiger: onderdeel scheidingsaanpak?

4. Hoe ziet in de pilot de taakuitvoering in de praktijk van de gezinsvertegenwoordiger eruit (procesbeschrijving) en hoe verloopt de taakuitvoering (procesevaluatie)? Besteedt daarbij tenminste aandacht aan de volgende onderdelen:
 - a. Activiteiten: wat doet de gezinsvertegenwoordiger op de verschillende locaties?
 - b. Plaats: waar is de gezinsvertegenwoordiger gepositioneerd?
 - c. Randvoorwaarden: bijvoorbeeld: zijn gezinsvertegenwoordigers in alle pilotgemeenten vrijgesteld? Hebben zij toegang tot benodigde gegevens? Hebben zij opleidingsmogelijkheden?
 - d. Inzet: op welk moment in het proces van relatieproblematiek en scheiding¹¹ (wordt de gezinsvertegenwoordiger ingezet)?
 - e. Samenwerking: hoe verhouden de activiteiten van de gezinsvertegenwoordiger zich tot de andere professionals die zich met gescheiden ouders bezighouden?
 - f. Hoe ervaren deze professionals de activiteiten van de gezinsvertegenwoordiger?
 - g. Samenwerking: wat ontstaat er qua netwerk, verbindingen etc. tussen verschillende disciplines/expertises?
 - h. Doelgroep: voor welke doelgroep wordt deze persoon ingezet? Welke verschillende doelgroepen zijn zichtbaar? Welke aanpassingen worden gedaan in de werkwijze om tegemoet te komen aan verschillende doelgroepen?
 - i. Omvang doelgroep: hoeveel ouders hebben het proces van relatieproblematiek en scheiding doorlopen met een gezinsvertegenwoordiger?
 - j. Duur: hoe lang heeft de begeleiding plaatsgevonden, wat is de gemiddelde frequentie van de contacten, wat is de vorm van de contacten (face-to-face, elektronisch, anders).

¹¹ Zie Figuur 2: Stadia van ouderschap & scheiding van het programma Scheiden zonder Schade.

C. Opbrengstfase:

5. Met welke modellen is in de uitvoerende fase gewerkt en voor welke doelgroepen?
6. Wat is de bijdrage tot op het moment van meting, van de gezinsvertegenwoordiger aan de-escalatie en dejuridisering (de doelen van het programma)? Zijn er verschillen in bijdragen te zien van verschillende modellen?
7. Wat gaat in de modellen waarmee is gewerkt goed waar zaten knelpunten en wat kan beter?
8. Hoe zou de functie en de organisatie van de gezinsvertegenwoordiger er het beste uit kunnen zien?

2.4 Aanpak van het onderzoek

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, hebben wij gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. In deze paragraaf worden deze methoden kort beschreven. Schematisch ziet de onderzoeks aanpak er als volgt uit:

Onderzoeksfase	Onderzoeksmethoden	Resultaat
A - Voorbereidingsfase	Document- en literatuuranalyse Interviews sleutelfiguren pilot Interviews gezinsvertegenwoordigers	Beleidslogica Evaluatiekader
B – Uitvoeringsfase	Interviews gezinsvertegenwoordigers Observatie(s) op locatie van de gezinsvertegenwoordigers Gegevensanalyse Interviews samenwerkingspartners	Tussenrapportage Webinar voor gezinsvertegenwoordigers
C - Opbrengstfase	Spiegelbijeenkomst Interviews ouders Interviews gezinsvertegenwoordigers Interviews samenwerkingspartners Gegevensanalyse	Eindrapportage

Documentanalyse

Het onderzoek is gestart met een documentanalyse, onder meer ten behoeve van het opstellen van de beleidslogica en het evaluatiekader. Het gaat om de volgende documenten:

- Rapport Scheiden en de kinderen dan? (2018)
- Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade (2019)
- Voortgangsrapportage Scheiden zonder Schade (2020)
- Tussenrapportage Expertteam Ouderverstoting/complexere omgangsproblematiek (2020)

Interviews sleutelfiguren

Om de beleidslogica goed te laten aansluiten bij de praktijk hebben we deze besproken met een drietal sleutelfiguren van de pilot: de programmamanager van het programma SzS, de projectleider en een medewerker van het Tussenteam.

Gegevensanalyse

Gedurende de pilot hebben de gezinsvertegenwoordigers per gezin gegevens bijgehouden. Dit zijn geen persoonsgegevens en niet herleidbaar tot een gezin of een individueel persoon. De gegevens hebben wij geanalyseerd om inzicht te krijgen in de kenmerken van de casussen van de pilot.

Interviews gezinsvertegenwoordigers

Tijdens het onderzoek hebben er drie interviewrondes plaatsgevonden met een vaste groep gezinsvertegenwoordigers. Van iedere pilotlocatie hebben wij een (in één geval twee) gezinsvertegenwoordiger(s) gesproken. Het doel van de interviews was inzicht krijgen in de verwachtingen ten aanzien van het werken als gezinsvertegenwoordiger, de werkwijze van de gezinsvertegenwoordigers en de opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger.

Interviews ouders

Om de pilot goed te kunnen monitoren en de onderzoeksvragen zo volledig mogelijk te kunnen beantwoorden, zijn de ervaringen van ouders die hebben deelgenomen aan de pilot essentieel. We hebben tijdens het onderzoek zes ouders geïnterviewd: van twee ouderparen hebben we beide ouders gesproken, apart van elkaar. Van twee andere ouderparen hebben we telkens één ouder gesproken. In de interviews hebben we ouders gevraagd naar hun ervaringen met een gezinsvertegenwoordiger en naar de eventuele opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger.

Interviews samenwerkingspartners

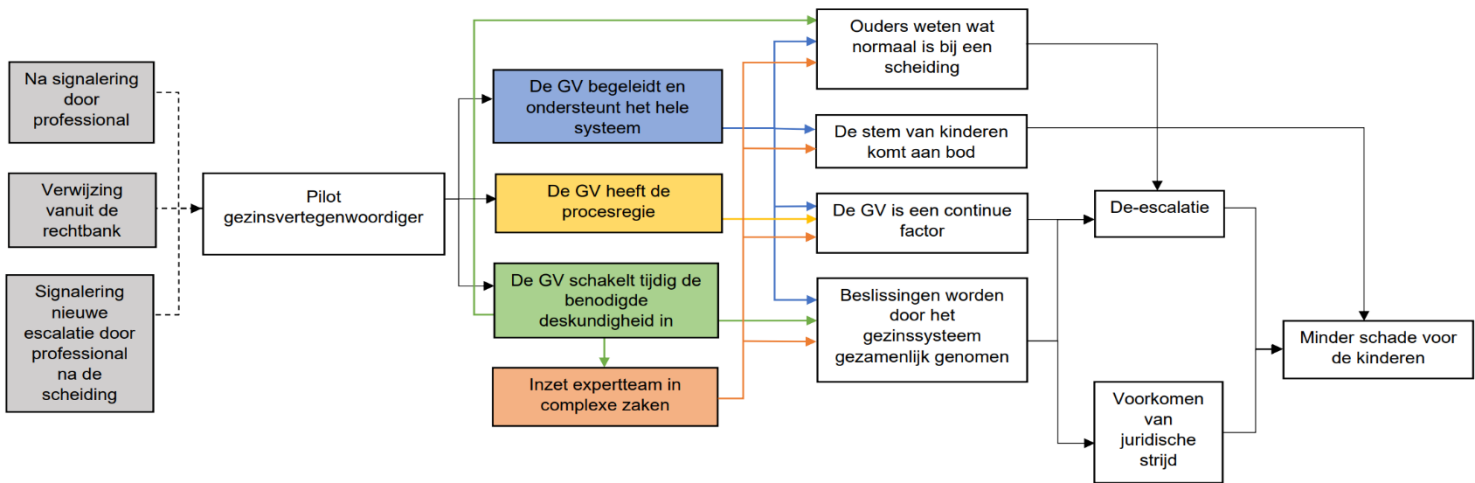
Gedurende het onderzoek hebben wij met vier samenwerkingspartners gesproken: twee voorzitters van een Jeugdbeschermingstafel (hierna: JBT) in de regio Den Haag, een mediator uit de regio Den Haag en een medewerker van een zorgaanbieder uit de regio Oost-Brabant. In de interviews hebben we de samenwerkingspartners gevraagd naar hun ervaringen met gezinsvertegenwoordigers, naar de wijze van samenwerken en naar eventuele opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger, zowel voor het gezin als voor de samenwerkingspartners.

2.5 Tussentijdse resultaten

2.5.1 Beleidslogica en evaluatiekader

Aan het begin van het onderzoek is op basis van de resultaten van de documentanalyse de beleidslogica gereconstrueerd. In de beleidslogica zijn de doelen van de pilot geëxpliciteerd en zijn de mogelijke werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger beschreven. Vervolgens is op basis van de beleidslogica een evaluatiekader (zie Bijlage 3) opgesteld waarin de werkzame elementen uit de beleidslogica zijn overgenomen. Hieruit zijn meetbare indicatoren

afgeleid en is beschreven hoe deze indicatoren tijdens het onderzoek gemeten worden. De beleidslogica ziet er als volgt uit:

Figuur 1: Beleidslogica

2.5.2 Tussenrapportage

Een belangrijk doel van deze lerende evaluatie was het tussentijds leren van tijdens het onderzoek opgehaalde informatie en inzichten. Op die manier kon de opgedane kennis direct gebruikt worden om de pilot waar nodig aan te passen en/of bij te sturen. Uit de interviews met de gezinsvertegenwoordigers en de gegevensanalyse tijdens de eerste helft van het onderzoek bleek dat de pilot op enkele punten aanpassing behoeft om de taak en de rol van de gezinsvertegenwoordiger in de pilot zo goed mogelijk te kunnen ontwikkelen. Deze aandachtspunten staan in de tussenrapportage van juni 2021 (zie Bijlage 4) en zijn uitgebreid besproken met de leden van het programma SzS en het Tussenteam. Ook zijn de bevindingen uit de tussenrapportage gedeeld met de gezinsvertegenwoordigers tijdens een webinar.

2.6 Aanpassingen op het onderzoeksvoorstel

Tijdens de uitvoering van het onderzoek werd duidelijk dat niet alle in het initiële onderzoeksvoorstel genoemde onderzoeksmethoden (volledig) uitgevoerd konden worden. Dit kwam vooral door de beperkte respons van ouders en samenwerkingspartners op herhaalde verzoeken tot deelname aan dit onderzoek. Dit heeft tot een aantal aanpassingen van de aanpak van het onderzoek geleid.

De spiegelbijeenkomsten

In het onderzoeksvoorstel staat beschreven dat er in de uitvoeringsfase van het onderzoek twee zogenaamde spiegelbijeenkomsten met ouders gehouden zouden worden. Tijdens een spiegelbijeenkomst wordt een ouder geïnterviewd over de werkzaamheden en mogelijke opbrengsten van een gezinsvertegenwoordiger, terwijl de betrokken gezinsvertegenwoordiger en andere gezinsvertegenwoordigers als stille toehoorders aanwezig zijn. Doel van een spiegelbijeenkomst is rechtstreeks te leren van de ervaringen van ouders in de pilot. Helaas was

het niet mogelijk om ouders te vinden voor deze bijeenkomsten, ondanks verschillende pogingen daartoe.

Vragenlijsten aan ouders

Mede door de moeilijke situatie waarin sommige ouders zich bevinden als gevolg van de scheiding, konden wij slechts een klein aantal ouders (n=6) interviewen. Om meer informatie vanuit het perspectief van ouders te verkrijgen, hebben we ervoor gekozen om via de gezinsvertegenwoordigers een digitale vragenlijst te sturen naar alle ouders die deelgenomen hebben aan de pilot (de ouders die wij geïnterviewd hebben uitgezonderd). We hebben van twee afzonderlijke ouders een ingevulde vragenlijst ontvangen.

Vragenlijsten samenwerkingspartners

In het onderzoeksvoorstel is opgenomen dat wij ervaringen van samenwerkingspartners met een gezinsvertegenwoordiger ophalen door middel van interviews. Omdat slechts een beperkt aantal samenwerkingspartners (n=4), ondanks herhaalde verzoeken, tijd en ruimte had om mee te werken aan een interview, hebben we ervoor gekozen om de gezinsvertegenwoordigers een digitale vragenlijst te laten sturen naar professionals waar zij in de pilot mee hebben samengewerkt. We hebben van één professional een ingevulde vragenlijst ontvangen.

Duo-interview gezinsvertegenwoordigers

Om de overeenkomsten en verschillen tussen de beide regiolabs in kaart te brengen, hebben wij gedurende het onderzoek besloten om een aantal duo-interviews te houden met een gezinsvertegenwoordiger uit beide regiolabs. Uiteindelijk heeft er, vanwege gebrek aan meer aanmeldingen, één duo-interview plaatsgevonden.

Interviews met contactpersonen van de pilotlocaties

Om meer zicht te krijgen op de wijze waarop de gezinsvertegenwoordigers vanuit de pilotlocaties werden gefaciliteerd om deel te nemen aan de pilot, hebben we de contactpersonen van iedere pilotlocatie geïnterviewd.

Observaties op locatie

Als gevolg van de maatregelen in verband met COVID-19 werkten veel gezinsvertegenwoordigers gedurende de pilot vanuit huis en vonden de meeste interne overleggen digitaal plaats. Bezoeken aan de verschillende pilotlocaties om aan te sluiten bij de casuïstiekbesprekingen van de gezinsvertegenwoordigers waren daarom niet mogelijk. Om toch een beeld te krijgen van de interne bijeenkomsten zijn wij gedurende de pilot meerdere malen aangesloten bij de digitale regionale en bovenregionale bijeenkomsten van de gezinsvertegenwoordigers, georganiseerd door het Tussenteam.

3 De pilot

In paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk wordt uiteengezet op welke wijze de gezinsvertegenwoordigers werden toegerust voor hun deelname aan de pilot. Deze paragraaf is gebaseerd op de interviews met de contactpersonen van de zeven verschillende pilotlocaties, de interviews met acht gezinsvertegenwoordigers en de door vier andere gezinsvertegenwoordigers ingevulde digitale vragenlijst. Vervolgens wordt in paragraaf 3.2 op basis van de interviews met de gezinsvertegenwoordigers beschreven hoe de instroom van gezinnen in de pilot verlopen is. Tot slot wordt in paragraaf 3.3 de analyse van de casuïstiek in de pilot beschreven, op basis van de door de gezinsvertegenwoordigers bijgehouden gegevens per gezin.

3.1 De gezinsvertegenwoordigers

De helft van de gezinsvertegenwoordigers vindt dat zij niet voldoende gefaciliteerd waren om deel te nemen aan de pilot. Dit kwam onder andere door de ervaren werkdruk in de organisatie en doordat de gezinsvertegenwoordigers tijdens de pilot niet of slechts beperkt vrijgesteld waren van hun reguliere werkzaamheden om de rol van gezinsvertegenwoordiger te kunnen uitvoeren. Op één van de pilotlocaties werden de gezinsvertegenwoordigers gedeeltelijk vrijgesteld om deel te kunnen nemen aan de pilot: zij konden minder casussen in hun reguliere caseload opnemen. Op een andere pilotlocatie kregen de gezinsvertegenwoordigers per week extra uren om te besteden aan de pilot. Gezinsvertegenwoordigers van drie pilotlocaties zijn zelf verantwoordelijk voor de indeling van hun caseload en konden zodoende tijd vrijmaken om een casus op te pakken vanuit de pilot.

Geen van de pilotlocaties heeft de deelnemende gezinsvertegenwoordigers specifiek voor de pilot getraind op het gebied van complexe scheidingen. Wel bestaat bij de meeste pilotlocaties de mogelijkheid om, ten behoeve van het reguliere werk, trainingen op dit thema te volgen. Op een enkeling na hebben alle gezinsvertegenwoordigers die deelnamen aan de pilot een dergelijke training gevolgd. Desondanks zegt de helft van de gezinsvertegenwoordigers dat zij bij de start van de pilot niet voldoende waren toegerust en bepaalde kennis misten die volgens hen nodig was om de rol van gezinsvertegenwoordiger naar behoren in te vullen en uit te voeren. Het gaat vooral om kennis over (complexe) scheidingen, de juridische aspecten van een scheiding, persoonlijkheidsproblematieken bij ouders en gesprekstechnieken die nodig zijn om in gesprek te gaan met (kleine) kinderen en ouders die in een conflict zitten.

Gedurende de pilotperiode werden er door het Tussenteam diverse deskundigheidsbevorderingsbijeenkomsten georganiseerd waar de gezinsvertegenwoordigers aan konden deelnemen. De meerderheid van de gezinsvertegenwoordigers vond de bijeenkomsten nuttig en informatief. Een drietal gezinsvertegenwoordigers had gewild dat de bijeenkomsten voorafgaand aan de pilot of aan het begin van de pilot georganiseerd werden, zodat ze de opgedane kennis vanaf de start van de pilot konden benutten.

Op geen van de pilotlocaties werd supervisie of intervisie voor de gezinsvertegenwoordigers georganiseerd. Op één pilotlocatie kregen de gezinsvertegenwoordigers extra uren om wekelijks bij elkaar te komen voor overleg en/of om te sparren over de gezinnen in de pilot. Hier werd veelvuldig gebruik van gemaakt. Op een andere pilotlocatie konden de gezinsvertegenwoordigers deelnemen aan casuïstiekbespreking die specifiek voor hen was georganiseerd. Vanwege ervaren werkdrkte werd hier echter weinig gebruik van gemaakt. Bij de meeste andere pilotlocaties konden de gezinsvertegenwoordigers terecht in reguliere casuïstiek- of MDO-besprekingen om de gezinnen die deelnamen aan de pilot te bespreken.

3.2 Instroom in de pilot

Uit de interviews met de gezinsvertegenwoordigers blijkt dat een gezin op verschillende manieren in de pilot terecht kon komen:

- uit de reguliere caseload van de gezinsvertegenwoordigers;
- via collega's van de gezinsvertegenwoordigers;
- doorverwijzing door de bureaudienst of het spreekuur van de organisatie waar de gezinsvertegenwoordiger werkzaam is;
- via de gemeente;
- via samenwerkingspartners.

In de pilot werd niet gewerkt met specifieke criteria voor de beoordeling van gezinnen op geschiktheid voor deelname aan de pilot. De gezinsvertegenwoordigers beoordeelden vanuit hun ervaring met dit soort casuïstiek zelf of een gezin geschikt was voor deelname aan de pilot, al dan niet in samenspraak met een leidinggevende of collega-gezinsvertegenwoordiger. Op één pilotlocatie selecteerde de gemeente de gezinnen voor deelname aan de pilot.

De geselecteerde gezinnen werden op de meeste pilotlocaties door de gezinsvertegenwoordigers zelf geïnformeerd over de mogelijkheid van deelname aan de pilot middels een informatiebrief en - folder. Op één pilotlocatie werden de gezinnen door de verwijzende instantie geïnformeerd over de pilot. Ook gaven de gezinsvertegenwoordigers tijdens het eerste gesprek met ouders meestal nog een nadere toelichting over de pilot.

Een paar maanden na de start van de pilot bleek dat de instroom van gezinnen in de pilot tegenviel: er waren op de verschillende pilotlocaties niet veel gezinnen bereid om deel te nemen aan de pilot of zij waren niet geschikt voor deelname, bijvoorbeeld door heftige problematiek. Dit had meerdere oorzaken:

- Ouders gaven geen toestemming voor deelname aan de pilot. Volgens de gezinsvertegenwoordigers kwam dit doordat ouders geen ruimte voelden om aan een pilot mee te doen of omdat de problematiek te heftig was;
- De gezinsvertegenwoordigers kampten met een hoge werkdruk waardoor het niet mogelijk was om meer zaken op te pakken;
- Wegens het ontbreken van duidelijkheid over de pilot en de werkzaamheden als gezinsvertegenwoordiger waren de gezinsvertegenwoordigers terughoudend de pilot bij ouders te introduceren.

In overleg met het Tussenteam heeft een aantal pilotlocaties ervoor gekozen om geschikte gezinnen die al deel uitmaakten van de reguliere caseload van de gezinsvertegenwoordigers, dus gezinnen waar de betreffende gezinsvertegenwoordiger al bij betrokken was in zijn of haar reguliere functie, ook te betrekken in de pilot. De gezinsvertegenwoordigers hebben bij die gezinnen elementen uit de rol en taken van een gezinsvertegenwoordiger toegevoegd aan zijn of haar werkzaamheden voor die gezinnen.

3.3 Kenmerken van de casussen

Om zicht te krijgen op de gezinnen die deelnamen aan de pilot hebben de gezinsvertegenwoordigers per gezin anonieme gegevens bijgehouden over de aanmelding, de samenstelling van het gezin, de scheidingssituatie, het verloop van het traject en het verloop van de (benodigde) samenwerking. Over 23 gezinnen hebben wij gegevens ontvangen. Het gaat om 18 gezinnen uit regiolab Den Haag en 5 gezinnen uit regiolab Oost-Brabant. In deze paragraaf wordt de analyse van deze gegevens beschreven.

3.3.1 Aanmelding

De casussen zijn aangemeld tussen december 2019¹² en november 2021 via:

- Veilig Thuis of de Raad voor de Kinderbescherming (n=5)
- vader en/of moeder zelf (n=4)
- gemeente/sociaal team (n=3)
- Kenniscentrum Kind en Scheiding (n=6)
- andere zorgaanbieder (n=5)

Als reden voor aanmelding/verwijzing wordt genoemd:

- Ouders hebben behoefte aan ondersteuning in het scheidingsproces ter voorkoming van strijd (n=9)
- Scheidingsproblematiek waar wel sprake is van spanning/strijd, al dan niet met (dreiging van) agressie (n=8)
- Hulpvraag/zorgen rondom kind (n=3)
- Niet ingevuld (n=3)

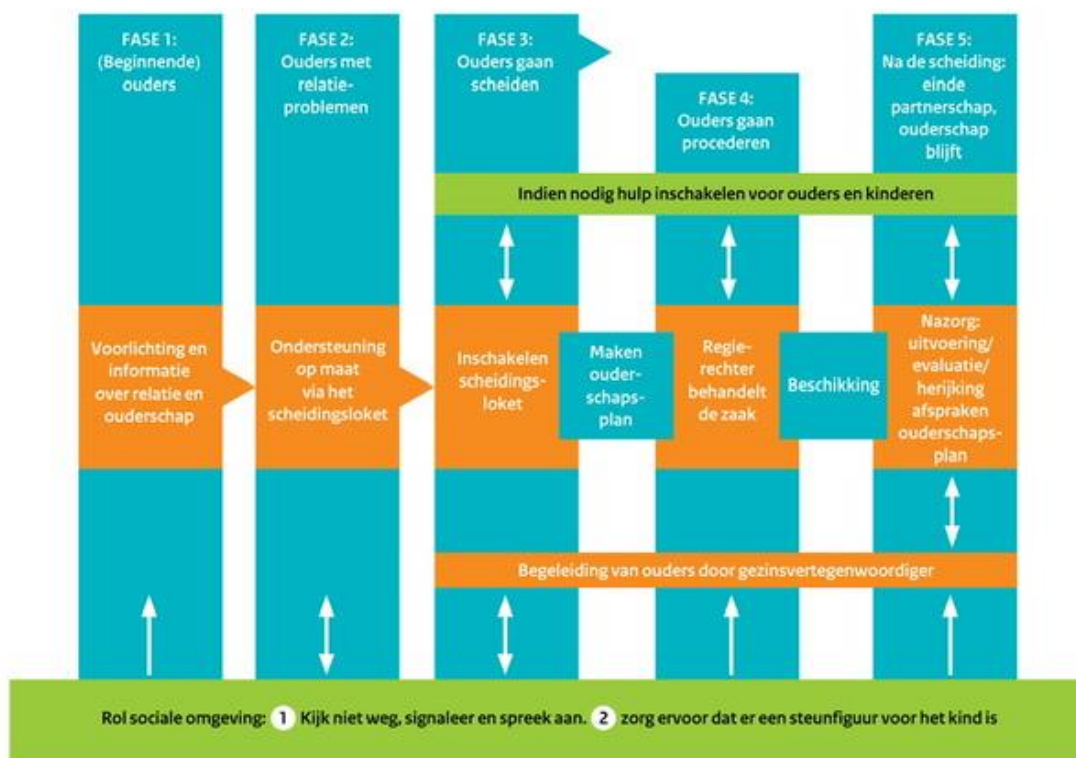
3.3.2 Gezins- en scheidingssituatie

De ouders waren tussen de 34 en 63 jaar oud. Het aantal kinderen per gezin varieerde van 1 tot 5 kinderen. Er was één gezin met een baby van 6 maanden en één gezin met uitsluitend jongvolwassenen (15 t/m 22 jaar). De overige gezinnen bestonden uit kinderen tussen de 3 en 17 jaar. In 4 van de 23 gezinnen had één van beide ouders een nieuwe partner.

¹² Zoals beschreven in paragraaf 3.2.1. is ervoor gekozen om ook gezinnen die al deel uitmaakten van de caseload van de gezinsvertegenwoordigers, dus gezinnen waar de betreffende gezinsvertegenwoordiger al bij betrokken was in zijn of haar reguliere functie, te betrekken in de pilot. Daardoor is de aanmelddatum van sommige gezinnen eerder dan de startdatum van de pilot.

De gezinsvertegenwoordigers hebben niet standaard aan de gezinnen gevraagd of er steunfiguren zijn voor het gezin. In de gezinnen waarin dit wel besproken is, bleek in de meerderheid één of meerdere steunfiguren aanwezig te zijn: in 8 gezinnen wel, in 2 gezinnen niet.

Stadia van ouderschap & scheiding

Figuur 2: Stadia van ouderschap & scheiding van het programma *Scheiden zonder Schade*

Op het moment van aanmelding bevond ongeveer de helft van de gezinnen (11 van de 23) zich nog in het scheidingsproces (fase 3 en 4 van het scheidingsproces, zie figuur 1) en was de scheiding de reden van aanmelding voor de pilot.

Bij 9 gezinnen waren ouders al gescheiden. De reden van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger voor deze gezinnen was:

- Ontbreken van een omgangsregeling of ouderschapsplan (n=2)
- Nieuw conflict na scheiding, bijvoorbeeld door huisvestingproblemen of nieuwe partner (n=4)
- Hulpvraag rondom kind (n=1)
- Niet ingevuld (n=2)

Op het moment van aanmelding waren 4 gezinnen verwickeld in een gerechtelijke procedure, bijvoorbeeld over een omgangsregeling. In 7 gezinnen waren er één of twee advocaten betrokken, bij 1 gezin een mediator.

3.3.3 Verloop van het traject

De duur van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger varieerde van 1 tot 10 maanden, gemiddeld duurde de inzet 5 maanden. Daarnaast was er één casus waarbij een gezinsvertegenwoordiger 1 jaar en 5 maanden betrokken was¹³. De totale tijdsduur die de gezinsvertegenwoordigers besteedden aan een gezin varieerde eveneens, van 6 - 75 uur. Een kwart van de gezinsvertegenwoordigers heeft minder dan 10 uur besteed, een kwart 10-20 uur, een kwart 20-30 uur en een kwart 30-75 uur. Vaak kwam dat overeen met een investering van ongeveer 2 uur per week.

De frequentie van het contact tussen de gezinsvertegenwoordiger en de ouders varieerde van 1 tot 30 keer gedurende het traject. In de meeste gevallen sprak de gezinsvertegenwoordiger 2 tot 10 keer met de ouders. De gesprekken werden met beide ouders gevoerd, gezamenlijk of apart. In de meeste gevallen vonden er ongeveer evenveel gesprekken met ouders apart plaats, naast de gezamenlijke gesprekken. In zes gezinnen is er met één ouder vaker apart gesproken dan met de andere ouder. De gesprekken werden meestal face-to-face gevoerd (ook wel telefonisch of digitaal), daarnaast was er vaak aanvullend app- en mailcontact.

In 11 gezinnen heeft de gezinsvertegenwoordiger met de kinderen gesproken, voor 3 gezinnen stond dit op het moment van het aanleveren van de gegevens nog op de planning. De gezinsvertegenwoordigers hebben in de meeste gevallen 1, 2 of 3 keer met kinderen gesproken. In 1 casus heeft de gezinsvertegenwoordiger 10 keer met het oudste kind gesproken. Daarnaast heeft in 1 gezin niet de gezinsvertegenwoordiger maar diens collega uit het sociaal team met het kind gesproken. De gesprekken vonden face-to-face plaats, bij het kind thuis of op het kantoor van de gezinsvertegenwoordiger. In een enkel geval is een gesprek telefonisch gevoerd met het oudste kind (9 jaar). Bij 2 gezinnen is er contact geweest met school en in 1 gezin met de nieuwe partner van een van de ouders.

3.3.4 Samenwerking

Bij de start van de trajecten met de gezinsvertegenwoordigers waren er vaak (in 20 van de 23 gezinnen) al andere professionals/organisaties betrokken, zoals:

- Een mediator
- Ondersteuning bij financiën
- Ambulante gezinsbegeleiding
- Maatschappelijk werk
- Gespecialiseerde Thuisbegeleiding
- GGZ
- Veilig Thuis
- Sociaal team

Tijdens het traject hebben 18 van de 23 gezinsvertegenwoordigers collega's van de eigen organisatie en andere professionals geconsulteerd (zoals een gedragswetenschapper, de GGZ

¹³ Zoals beschreven in paragraaf 3.2.1. is ervoor gekozen om ook gezinnen die al deel uitmaakten van de caseload van de gezinsvertegenwoordigers, dus gezinnen waar de betreffende gezinsvertegenwoordiger al bij betrokken was in zijn of haar reguliere functie, te betrekken in de pilot.

jeugd, een POH-GGZ, een maatschappelijk werker, Veilig Thuis, het Juridisch Loket, een zorgregisseur of het sociaal team). Ook hebben 18 van de 23 gezinsvertegenwoordigers ouders verwezen naar: een mediator, het echtscheidingsspreekuur, de reeds betrokken zorgaanbieder, de POH-GGZ, het maatschappelijk werk, het Juridisch Loket, school, de zorgregisseur en het sociaal team.

4 Ervaringen

In dit hoofdstuk zijn de ervaringen en perspectieven van ouders, gezinsvertegenwoordigers en samenwerkingspartners met en op de pilot opgetekend. De ervaringen en perspectieven zijn opgehaald door middel van digitale interviews met zes ouders, acht gezinsvertegenwoordigers en twee samenwerkingspartners. Ook zijn de resultaten van het duo-interview met een gezinsvertegenwoordiger uit regiolab Den Haag en regiolab Oost-Brabant in dit hoofdstuk opgenomen. Daarnaast hebben twee ouders, vier gezinsvertegenwoordigers en een samenwerkingspartner een aanvullende vragenlijst ingevuld. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de uitkomsten van de interviews en de vragenlijsten in dit hoofdstuk zijn samengenomen. Waar termen worden gebruikt als 'alle gezinsvertegenwoordigers' of 'de meeste gezinsvertegenwoordigers' gaat het om alle of de meeste gezinsvertegenwoordigers die hebben deelgenomen aan de interviews en/of de vragenlijst hebben ingevuld en niet om het totaal aantal gezinsvertegenwoordigers dat heeft deelgenomen in de pilot.

4.1 Ervaringen van ouders

Tijdens het onderzoek zijn van twee ouderparen beide ouders gesproken, waarbij de ouders apart van elkaar zijn geïnterviewd. Van twee ouderparen is per paar één ouder geïnterviewd. Ook hebben twee ouders een digitale vragenlijst over de pilot ingevuld. Aan de ouders is gevraagd naar hun ervaringen met de werkwijze van de gezinsvertegenwoordigers en naar de eventuele opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. Ook is aan de ouders gevraagd hoe de functie van gezinsvertegenwoordiger er wat hen betreft idealiter uit zou moeten zien.

4.1.1 Werkzaamheden

Bij alle geïnterviewde ouders werkten de gezinsvertegenwoordigers in een duo en waren er dus twee gezinsvertegenwoordigers per ouderpaar betrokken. Vijf van de zes ouders vonden deze werkwijze prettig: de gezinsvertegenwoordigers vulden elkaar aan in expertise, werkwijze en persoonlijkheid. Eén ouder benoemde expliciet liever één gezinsvertegenwoordiger te hebben, voor de duidelijkheid en in verband met het maken van afspraken.

De ouders vertellen dat zij gemiddeld één keer in de twee of drie weken een afspraak hadden met de gezinsvertegenwoordiger. In sommige gezinnen sprak de gezinsvertegenwoordiger altijd met beide ouders samen, in andere gezinnen vonden er ook gesprekken met ouders afzonderlijk plaats als ouders daar prijs op stelden. De gesprekken vonden zowel digitaal als fysiek plaats. Eén ouder had een duidelijke voorkeur voor fysieke afspraken, omdat je *'een band met elkaar op moet bouwen en je fysiek ook beter emoties kunt zien en benoemen'*. Een andere ouder vond de digitale gesprekken juist prettig, omdat er dan meer afstand tussen de ex-partners is en het makkelijker is om dingen uit te spreken naar elkaar. Naast de gesprekken was er in de meeste gevallen app-contact tussen de ouders en de gezinsvertegenwoordigers. Eén ouder vertelde dat zij en haar partner en de beide gezinsvertegenwoordigers een appgroep met zijn vieren hadden voor vragen tussendoor.

Drie van de zes ouders benoemen de persoonlijke aandacht die de gezinsvertegenwoordigers tijdens het traject gaven: de gezinsvertegenwoordigers luisterden *'echt'* naar ouders en *'de gezinsvertegenwoordigers geven je meer dan andere hulpverleners het gevoel dat je er niet alleen voor staat'*. Ook is meerdere malen benoemd dat de gezinsvertegenwoordigers vraaggericht werkten en dat de aanpak gericht was op wat ouders nodig hebben.

Vijf van de zes ouders vertellen dat de gezinsvertegenwoordigers tijdens de gesprekken aandacht besteedden aan de communicatie tussen ouders: *'we werden gewezen op onze manier van communicatie en wat dat met de ander kan doen'*. Ook werden deze ouders geconfronteerd met bepaald gedrag van zichzelf en met de manier waarop zij op elkaar reageren.

Tijdens de gesprekken stelden de gezinsvertegenwoordigers continu de kinderen centraal door steeds te benoemen welk effect het gedrag van ouders op de kinderen kon hebben, zowel in positieve als in negatieve zin. In twee van de gezinnen waarvan we één of beide ouders gesproken hebben, is er door de gezinsvertegenwoordigers niet met de kinderen zelf gesproken. Soms gebeurde het niet, omdat de kinderen daar geen behoefte aan hadden of, omdat het er nog niet van gekomen was op het moment van het interview. Eén ouder vertelt dat zij zelf, in plaats van de gezinsvertegenwoordiger, het initiatief had genomen voor een gesprek tussen de kinderen en de gezinsvertegenwoordiger. Volgens de ouders werden de kinderen door de gesprekken betrokken bij het scheidingsproces en het traject met de gezinsvertegenwoordigers. Tijdens de gesprekken met de kinderen gaven de gezinsvertegenwoordigers uitleg over het verloop van een scheiding en over *'hoe ouders in een scheiding kunnen reageren'*. Eén ouder vertelt dat de gezinsvertegenwoordigers het gesprek van ouders met de kinderen waarin de scheiding werd aangekondigd met hen hebben voorbereid en later dat gesprek ook met de ouders hebben geëvalueerd.

Nagenoeg alle ouders vertellen dat de gezinsvertegenwoordigers hen uitleg en informatie hebben gegeven over de te nemen stappen tijdens een scheiding en de keuzes die daarin gemaakt moesten worden. *'Ze nemen ons aan de hand door het scheidingsproces, zowel ondersteunend maar ook met een kritische blik'*. De ouders vertellen allemaal dat de hulp zich ook richtte op de praktische zaken die bij een scheiding komen kijken, dat was erg helpend: *'ze brachten structuur aan in de zaken die we moesten regelen'*. Verder vertellen vier van de zes ouders dat de gezinsvertegenwoordigers hen tijdens het traject hebben voorgelicht over de mogelijke psychische gevolgen van een scheiding, zoals het ervaren van gevoelens van rouw en verlies. Ook gaven de gezinsvertegenwoordigers hen inzicht in de verschillende posities van beide partners in een scheidingsproces en de mogelijke gevolgen daarvan: *'mijn partner was al verder in het proces'*.

De helft van de ouders is door de gezinsvertegenwoordigers doorverwezen naar een mediator. Deze ouders vertellen dat daarbij goed gekeken werd naar het type mediator dat passend zou zijn voor hen. Ook werden ouders geadviseerd over trainingen over scheiden en de mogelijke gevolgen daarvan, zoals de ATLAS-training¹⁴ en de SCHIP-aanpak¹⁵. In een aantal gevallen hebben de

¹⁴ De training ScheidingsATLAS geeft scheidende ouders concrete tips over ondersteuning van kinderen en communicatie met de andere ouder.

¹⁵ De SCHIP-aanpak is een postrelationele therapie.

gezinsvertegenwoordigers hulpverlening ingezet voor de kinderen: psychologische hulp of trainingen op het gebied van scheiding, zoals YES en Dappere Dino's.

4.1.2 Opbrengsten

Belangrijke inzichten

Twee ouders vertellen dat de uitleg over rouw en verlies hen inzicht heeft gegeven in de verschillende fasen van een scheiding en dat zij daardoor beseften dat de gevoelens die zij hadden bij een scheiding horen. Dat zorgde voor *'begrip voor jezelf dat dat erbij hoort'*. Daarnaast heeft de analyse van het gedrag van ouders en het stilstaan bij de effecten van dat gedrag de meeste ouders inzicht gegeven in zichzelf en hun handelen: *'daar ga je thuis verder over nadenken en verschaft je inzicht'*.

Doordat de gezinsvertegenwoordigers hoofd- en bijzaken van elkaar gescheiden hebben, is er volgens twee ouders een ordening gebracht in hetgeen er geregeld moest worden. Doordat de gezinsvertegenwoordigers ouders wezen op de zaken waar zij tijdens een scheiding rekening mee moesten houden, hebben ouders meer inzicht gekregen in het proces van de scheiding.

Communicatie

Volgens de meeste ouders is hun communicatie verbeterd door de inzet van de gezinsvertegenwoordigers. De gezinsvertegenwoordigers hebben ervoor gezorgd dat ouders bepaalde dingen tegen elkaar konden uitspreken en dat zij in de gelegenheid werden gesteld om *'tegen elkaar te zeggen wat we wilden zeggen'*. Eén ouder zegt dat de gezinsvertegenwoordigers zorgden voor veiligheid in de gesprekken, enkel door hun aanwezigheid. Dat zorgde ervoor dat ouders weer met elkaar konden praten: *'wij konden niet meer samen praten. Met de gezinsvertegenwoordiger erbij lukte dat wel'*. Ook vinden twee ouders dat de communicatie verbeterd is doordat de gezinsvertegenwoordigers *'de angel uit de gesprekken halen'* door gerichte vragen te stellen en ouders de ruimte te bieden om over hun gevoelens te praten.

Het belang van de kinderen staat voorop

Doordat de gezinsvertegenwoordigers tijdens de gesprekken continu het belang van de kinderen centraal stellen en ouders wijzen op de gevolgen van hun gedrag voor de kinderen, werden ouders zich hier bewust van en leidde dit ertoe dat het *'belang van de kinderen bij ons als ouders voorop blijft staan'*. Een andere ouder benoemt in dit verband nog dat de gezinsvertegenwoordigers ouders gemotiveerd hebben om het goed te doen voor de kinderen: *'je raakt doordrongen van het feit hoe belangrijk dat is voor de kinderen'*. Volgens één ouder is er dankzij de gezinsvertegenwoordigers een nieuwe ouderband tussen de ouders gecreëerd, doordat de gezinsvertegenwoordigers hen hebben laten inzien *'wat we samen belangrijk vinden voor de kinderen'*. Een andere ouder is van mening dat de gezinsvertegenwoordigers een situatie creëren *'waarin je als ouders verder kunt'*, door vertrouwen te geven en positieve dingen uit te vergroten.

Rust

Op een enkele ouder na heeft de inzet van een gezinsvertegenwoordigers bij ouders gezorgd voor rust, doordat de gezinsvertegenwoordigers hen het gevoel gaven er niet alleen voor te staan en *'in goede handen te zijn'*. Ook het feit dat ouders bij de gezinsvertegenwoordigers terecht konden met hun vragen en niet zelf alles hoefden uit te zoeken, zorgde voor rust. De rust die ouders ervoeren

als gevolg van de betrokkenheid van de gezinsvertegenwoordiger, had volgens één van de ouders ook een positief effect op de kinderen, doordat zij de rust ook kon uitstralen richting de kinderen.

Continuïteit

Twee ouders vonden het helpend dat de gezinsvertegenwoordigers lang betrokken waren. Eén van hen ziet hierin een duidelijk verschil met andere hulpverleners: *'anderen wijzen minder de weg door scheidingsland en haken eerder af als een van de betrokkenen minder gemotiveerd is'* en *'bij een andere hulpverlener gaat het meer om een specifieke hulpvraag'*. Volgens deze ouders geeft het vertrouwen dat de gezinsvertegenwoordiger iemand is om op terug te vallen. Dat de gezinsvertegenwoordigers bij de start al aankondigden dat ze een jaar betrokken zouden blijven en *'ouders niet zouden loslaten'*, was voor een ouder een hele belangrijke boodschap: *'meestal word je losgelaten als het goed gaat of juist als het moeilijk wordt'*.

Verbeterpunten

Niet alle ouders waren even enthousiast over de betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger. Eén ouder vond dat er weinig ruimte was voor veel contact met de gezinsvertegenwoordigers, omdat de gezinsvertegenwoordigers het druk hadden. Deze ouder had bovendien gehoopt dat de gezinsvertegenwoordigers meer konden bereiken in de samenwerking tussen haar en haar ex-partner. Ook hadden de gezinsvertegenwoordigers wat deze ouder betreft duidelijker mogen zijn tegen haar ex-partner.

De helft van de ouders is van mening dat de gezinsvertegenwoordigers (meer) met de kinderen hadden moeten spreken. Ook vonden twee ouders de contacten tussen de gezinsvertegenwoordigers en de kinderen te vrijblijvend en hadden ze graag gezien dat de gezinsvertegenwoordigers de kinderen meer betrokken hadden bij het proces. Eén ouder zou graag zien dat er op voorhand afspraken gemaakt waren over de wijze en frequentie van contact.

4.1.3 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst

De ouders zijn eensgezind als het gaat om het meest geschikte moment waarop een gezinsvertegenwoordiger betrokken moet worden: bij de start van een scheiding. Volgens de ouders moet een gezinsvertegenwoordiger ingezet worden op het moment dat één of beide ouders besloten hebben te gaan scheiden. Dan kan de gezinsvertegenwoordiger ouders bijstaan bij het mededelen van de scheiding aan de kinderen en kan hij of zij direct met de kinderen in gesprek gaan over de scheiding. Daarnaast kan de gezinsvertegenwoordiger helpen een geschikte mediator te kiezen en de eerste afspraken te maken. *'Het is essentieel om op het moment dat een of beide partners besluiten tot een scheiding een gezinsvertegenwoordiger in te zetten. Dan kan erger voorkomen worden'*.

Enkele ouders zijn van mening dat een gezinsvertegenwoordiger een vast aanbod zou moeten zijn als mensen uit elkaar gaan: *'het is gewoon nodig, ook voor de kinderen. Je hebt de begeleiding nodig'*. Verwijzing zou volgens de ouders laagdrempelig moeten gebeuren door iemand die vroeg in een scheiding bij ouders betrokken is, bijvoorbeeld door een huisarts of een relatietherapeut. *'Ik gun iedereen die in dit proces zit een gezinsvertegenwoordiger'*.

Er was bij de deelnemende ouders geen sprake van escalatie. Desgevraagd begrijpen deze ouders dat een gezinsvertegenwoordiger voor de-escalatie kan zorgen: *'ze kunnen je tijdens de gesprekken behoeden voor valkuilen. Ze zijn de situatie net een stapje voor'*. Een gezinsvertegenwoordiger moet volgens één ouder een neutraal persoon zijn die meervoudig partijdig is en die ouders af en toe kan terugfluiten als het mis dreigt te gaan.

4.2 Ervaringen van gezinsvertegenwoordigers

Tijdens het onderzoek zijn acht gezinsvertegenwoordigers geïnterviewd op drie verschillende momenten. Vier gezinsvertegenwoordigers hebben een digitale vragenlijst over de pilot ingevuld. De gezinsvertegenwoordigers zijn gevraagd naar hun werkzaamheden tijdens de pilot en naar eventuele opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. Ook is hen gevraagd hoe de functie van gezinsvertegenwoordiger er wat hen betreft uit zou moeten zien in de toekomst.

4.2.1 Werkzaamheden

Het startmoment van een gezinsvertegenwoordiger in een gezin was verschillend. De meerderheid van de gezinsvertegenwoordigers startte in fase drie van het proces van ouderschap en scheiden¹⁶: ouders gaan scheiden of fase vier: ouders gaan procederen. De overige drie gezinsvertegenwoordigers startten in fase 5: na de scheiding. In welke fase een gezinsvertegenwoordiger betrokken raakte bij een gezin bleek grotendeels afhankelijk te zijn van de reguliere functie van de gezinsvertegenwoordiger. Indien de reguliere functie van de gezinsvertegenwoordiger preventief of indicierend van aard is, startten zij veelal eerder in een scheidingsproces dan wanneer de gezinsvertegenwoordiger werkzaam is in het gedwongen kader.

De gezinsvertegenwoordigers beschrijven hun voornaamste werkzaamheden gedurende de pilot als volgt:

- Gesprekken voeren met ouders, individueel en gezamenlijk;
- Gesprekken voeren met kinderen;
- Psycho-educatie geven over scheiden en de gevolgen daarvan;
- Zoeken naar gelijke belangen van ouders en deze bespreekbaar maken;
- Ouders inzicht geven in elkaars positie;
- Onderzoeken of ouders in staat zijn om de kinderen centraal te stellen;
- De stem van het kind aan bod laten komen en terugkoppelen aan ouders;
- Fungeren als vraagbaak voor ouders;
- Ouders adviseren over en verwijzen naar mediator of hulpverlening;
- Monitoren, onder andere van de ingezette hulpverlening;
- Tijdens het hele traject beschikbaar zijn als dat nodig is;
- Overleggen met andere betrokken professionals en instanties.

Een groot verschil tussen een gezinsvertegenwoordiger en andere betrokken professionals in een gezin is volgens meerdere gezinsvertegenwoordigers dat de focus van andere professionals veelal meer ligt op de kinderen dan op de ouders. Een gezinsvertegenwoordiger heeft meer aandacht

¹⁶ Zie Figuur 2: stadia van ouderschap & scheiding van het programma Scheiden zonder Schade.

voor de ouders en het scheidingsproces en focust zich op het voor ouders inzichtelijk maken van de gevolgen van een scheiding voor kinderen om op die manier schade bij de kinderen te voorkomen. Ook benoemen gezinsvertegenwoordigers dat zij ten opzichte van andere betrokken professionals meer een helicopterview hebben.

Het merendeel van de gezinsvertegenwoordigers besteedde tussen de twee en vier uur per week aan de begeleiding van gezinnen in de pilot. Twee gezinsvertegenwoordigers waren langer bezig, namelijk vier tot zes uur per week of meer dan zes uur per week.

Voor bijna alle gezinsvertegenwoordigers geldt dat de meeste werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger overeenkwamen met die van hun reguliere functie. Zij hanteerden dan ook nagenoeg dezelfde werkwijze in de pilot. Voor drie gezinsvertegenwoordigers waren er grotere verschillen tussen de werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger en hun reguliere functie. Aanvullend op de in meer of mindere mate overeenkomende rol en taak benoemen vijf van de twaalf gezinsvertegenwoordigers dat zij in hun rol als gezinsvertegenwoordiger gezinnen langer monitorde en altijd met de kinderen spraken, ongeacht of de kinderen een hulpvraag hadden.

De gezinsvertegenwoordigers werden niet voor een specifieke doelgroep ingezet. Daarnaast hebben zij te weinig gezinnen begeleid om verschillende doelgroepen in de pilot te herkennen. Verder heeft vrijwel geen van de gezinsvertegenwoordigers gewerkt aan de hand van specifieke modellen. Vier gezinsvertegenwoordigers werken in hun reguliere functie aan de hand van een model of methode, bijvoorbeeld de oplossingsgerichte benadering of de methodiek voor complexe scheidingen, en heeft elementen daarvan toegepast in de begeleiding van gezinnen tijdens de pilot.

De meerderheid van de gezinsvertegenwoordigers heeft ouders, en in sommige gevallen kinderen, tijdens de pilot verwezen naar andere hulpverlening of een mediator. Na de start van een andere professional, merkten de gezinsvertegenwoordigers dat zij meer op de achtergrond aanwezig waren voor monitoring van de ingezette hulpverlening. Slechts in enkele gezinnen was er sprake van samenwerking tussen de gezinsvertegenwoordiger en de andere betrokken professionals. Indien gezinsvertegenwoordigers samenwerkten met of contact hadden met andere betrokken professionals in een gezin was het contact over het algemeen goed. Dit komt volgens de gezinsvertegenwoordigers vooral doordat het samenwerkingspartners waren waar de gezinsvertegenwoordigers in hun reguliere functie ook mee samenwerken.

Vier gezinsvertegenwoordigers werkten tijdens de pilot als duo in een gezin. In meerdere gezinnen richtte de ene gezinsvertegenwoordiger zich op de ouders en het scheidingsproces en zijn of haar collega op de kinderen. Het kwam tijdens de pilot ook voor dat een gezinsvertegenwoordiger samen met een andere professional, niet zijnde een gezinsvertegenwoordiger, als duo in een gezin betrokken was. De gezinsvertegenwoordigers vonden het prettig en leerzaam om samen in een gezin te werken doordat zij elkaars expertise aanvulden en taken konden verdelen.

Zowel regionaal als bovenregionaal werd er volgens de gezinsvertegenwoordigers niet tot nauwelijks samengewerkt ondanks pogingen van het Tussenteam om de samenwerking te bevorderen, zoals het inrichten van een Whatsapp groep voor vragen. Slechts twee

gezinsvertegenwoordigers hebben binnen de regio contact gehad met een andere gezinsvertegenwoordiger en waren daar tevreden over.

Een grote beperking is volgens gezinsvertegenwoordigers dat de duur van de pilot voor een groot aantal gezinnen te kort was om te kunnen bepalen of hun inzet daadwerkelijk heeft geleid tot de-escalatie en dejuridisering. Het langer begeleiden en/of monitoren van gezinnen was volgens hen nodig om dat te kunnen bepalen.

4.2.2 Opbrengsten

Het merendeel van de gezinsvertegenwoordigers vindt dat hun inzet in meer of mindere mate een positief resultaat heeft gehad voor de gezinnen die zij begeleid hebben. Volgens de gezinsvertegenwoordigers zijn de meeste ouders (weer) met elkaar in gesprek gegaan, wat de meeste gezinnen rust heeft gebracht. Doordat de gezinsvertegenwoordigers ouders een spiegel hebben voorgehouden, werden ouders zich volgens hen bewust van de effecten van hun gedrag en lukte het hen niet alleen om (weer) met elkaar in gesprek te gaan, maar waren ze ook in staat om vervolgstappen te zetten die nodig waren in het belang van de kinderen. Daarnaast wezen de gezinsvertegenwoordigers ouders op hun eigen verantwoordelijkheid en hielpen zij ouders inzicht te geven in waar en hoe de andere ouder in het scheidingsproces staat. Hierdoor werden ouders volgens de gezinsvertegenwoordigers bereidwilliger naar elkaar toe en konden zij beter in het belang van de kinderen handelen. De gezinsvertegenwoordigers hebben ook gezien dat het feit dat zij ouders hielpen om begrip te creëren voor elkaar een de-escalerende werking had.

De gezinsvertegenwoordigers verschillen van mening over de vraag of zij gedurende de pilot hebben bijgedragen aan de-escalatie en dejuridisering. Volgens meer dan de helft van de gezinsvertegenwoordigers heeft hun tijdige inzet in een scheiding escalatie van en strijd tussen ouders verminderd dan wel voorkomen. Volgens twee gezinsvertegenwoordigers is in een aantal gezinnen ook de stap naar een advocaat voorkomen. Dit komt volgens hen onder andere doordat de gezinsvertegenwoordigers gesprekken tussen de ouders organiseerden en afspraken maakten rondom de communicatie tussen ouders. Het voorkomen van escalatie en juridisering achtten de gezinsvertegenwoordigers niet in alle gezinnen mogelijk. Drie gezinsvertegenwoordigers benoemen dat ondanks hun inzet sommige ouders niet wilden samenwerken en bleven strijden met elkaar. Volgens hen is juridische inmenging in deze gezinnen soms juist wenselijk en/of helpend om ouders tot inzichten te laten komen en de escalaties te stoppen.

De meerderheid van de gezinsvertegenwoordigers vond het werken als gezinsvertegenwoordiger interessant en uitdagend en vindt dat een gezinsvertegenwoordiger van meerwaarde kan zijn voor ouders en kinderen. Tegelijkertijd wordt het werken met ouders in een complexe scheiding door meerdere gezinsvertegenwoordigers als moeilijk en zwaar ervaren. Het kost volgens hen relatief veel tijd om iets te bereiken bij en met ouders. Niet alle gezinsvertegenwoordigers zien de meerwaarde van de rol van een gezinsvertegenwoordiger. Vijf gezinsvertegenwoordigers vragen zich af in hoeverre de rol van een gezinsvertegenwoordiger verschilt van hun reguliere functie.

4.2.3 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst

Uit de interviews zijn enkele kenmerken van scheidingen naar voren gekomen waarbij de inzet van een gezinsvertegenwoordigers effectief zou kunnen zijn:

- Ouders hebben gezamenlijk een vraag;
- Het gaat om een beginnende scheiding;
- Het risico op een complex verloop van de scheiding is reëel;
- Ouders zijn bereid om in gesprek te gaan met elkaar;
- De vraag is enkelvoudig: de scheiding is het probleem.

Op basis van de beperkte ervaringen in de pilot en de eigen expertise vinden alle gezinsvertegenwoordigers desalniettemin dat een gezinsvertegenwoordiger idealiter zo vroeg mogelijk in het scheidingsproces dient te starten in een gezin. Door tijdig te starten, is volgens hen de kans groter dat ouders (nog) openstaan voor ondersteuning en hulp waardoor escalaties en conflicten mogelijk voorkomen kunnen worden. Wanneer een gezinsvertegenwoordiger in een latere fase start, is er meestal al sprake van (dreigende) escalatie of conflicten tussen ouders wat veelal een negatief effect heeft op de kinderen.

Bijna alle gezinsvertegenwoordigers vinden de pilotlocatie waar zij werkzaam zijn en hun reguliere functie de juiste plek en functie om de rol van gezinsvertegenwoordiger te positioneren. De gezinsvertegenwoordigers die dit vinden, zijn werkzaam in het vrijwillig kader en beschikken over veel kennis over (complexe) scheiding. Redenen waarom hun organisatie en/of functie volgens enkele gezinsvertegenwoordigers niet geschikt is, zijn dat de reguliere functie het niet toe laat om lang bij een gezin betrokken te zijn of zelf hulp te verlenen, er te weinig kennis aanwezig is over (complexe) scheidingen en/of het in de organisatie ontbreekt aan tijd en mankracht. Een gezinsvertegenwoordiger positioneren in het gedwongen kader is volgens de meeste gezinsvertegenwoordigers niet wenselijk, omdat de situatie rondom ouders dan vaak al geëscaleerd is.

Volgens de gezinsvertegenwoordigers moet een gezinsvertegenwoordiger beschikken over juridische kennis, kennis van alle aspecten van een scheiding en kennis van de sociale kaart: hij of zij moet tijdig schakelen met of ouders doorverwijzen naar de juiste deskundigen. Daarnaast moet een gezinsvertegenwoordiger verbinding kunnen maken met en tussen alle betrokkenen (ouders, kinderen en professionals), laagdrempelig bereikbaar zijn en de juiste gesprekstechnieken beheersen, zoals praten met strijdende ouders en praten met kinderen. Ook dient een gezinsvertegenwoordiger meervoudig partijdig te zijn om ervoor te zorgen dat ouders zich gehoord voelen in zijn of haar belangen en moet een gezinsvertegenwoordiger psycho-educatie kunnen bieden aan ouders. Door ouders continue te wijzen op de gevolgen van de (complexe) scheiding voor de kinderen wordt bewustwording bij ouders gecreëerd, wat uiteindelijk kan bijdragen aan de-escalatie.

Op basis van hun ervaringen zijn de gezinsvertegenwoordigers van mening dat de volgende factoren in meer of mindere mate kunnen bijdragen aan de-escalatie en dejuridisering in gezinnen:

- Aandacht besteden aan de ouders, individueel of gezamenlijk, in plaats van enkel aandacht besteden aan de kinderen;
- Werken in duo's, zodat een gezinsvertegenwoordiger zich kan focussen op ouders en het scheidingsproces en de andere gezinsvertegenwoordiger (of een andere professional) zich kan focussen op de kinderen;
- Regie en overzicht behouden in de gezinnen;

- Monitoring van de gezinnen waarin ze betrokken zijn en daardoor snel kunnen schakelen als dat nodig is en ouders maar één contactpersoon nodig hebben;
- Laagdrempelig bereikbaar zijn voor ouders.

Indien de rol en taak van een gezinsvertegenwoordiger landelijk geïmplementeerd wordt, is het volgens de gezinsvertegenwoordigers van belang om aandacht te besteden aan de volgende punten:

- Gedeeltelijke of volledige vrijstelling van de reguliere werkzaamheden, zodat er voldoende tijd is om gezinnen langdurig en optimaal te begeleiden;
- Het creëren van duidelijkere kaders zodat het voor zowel de gezinsvertegenwoordiger als andere betrokkenen helder is wat een gezinsvertegenwoordiger doet en kan doen;
- Intervisie en supervisie verplicht stellen;
- De beschikbaarheid van een gezinsvertegenwoordiger bekend maken bij organisaties en professionals die ouders kunnen doorverwijzen, zoals scholen en huisartsen.

4.3 Ervaringen van contactpersonen

Tijdens het onderzoek zijn de contactpersonen van de zeven pilotlocaties geïnterviewd en is gevraagd hoe de functie van gezinsvertegenwoordiger er wat hen betreft uit zou moeten zien.

4.3.1 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst

Bijna alle contactpersonen denken dat een gezinsvertegenwoordiger kan bijdragen aan de-escalatie en dejuridisering, mits hij of zij op de juiste plek wordt gepositioneerd, beschikt over de benodigde kennis en de tijd heeft om de rol naar behoren uit te voeren. De meeste contactpersonen zijn van mening dat de rol van gezinsvertegenwoordiger het beste gepositioneerd kan worden in het voorliggende veld. Volgens de meeste contactpersonen moet een gezinsvertegenwoordiger zo vroeg mogelijk in een scheidingsproces ingezet worden om strijd en conflicten tussen ouders en juridisering te kunnen voorkomen. Bij langer lopende conflicten tussen ouders is er meestal al sprake van escalatie en juridisering. Volgens de meerderheid van de contactpersonen is de-escaleren en dejuridiseren in een gezin enkel mogelijk als er een goede samenwerking is in de jeugdbeschermingsketen, met zorgaanbieders en met advocaten. Zij vinden dat advocaten een groot aandeel hebben in escalaties tussen ouders, omdat de advocaten enkel optreden in het belang van de ene ouder en ouders daardoor vaak tegenover elkaar komen te staan.

Op één na zijn de contactpersonen van mening dat hun pilotlocatie geschikt is voor de uitvoering van de rol van gezinsvertegenwoordiger, mits een aantal belemmeringen wordt weggenomen. Op bijna alle pilotlocaties ervaren de medewerkers een hoge werkdruk. De hoge werkdruk is volgens de contactpersonen een belemmering om de rol van een gezinsvertegenwoordiger uit te voeren. Daarnaast ontbreekt het op vier pilotlocaties aan de kennis die nodig is om de rol van gezinsvertegenwoordiger naar behoren uit te voeren. Vooral kennis over complexe scheidingen, de sociale kaart en de juridische aspecten van een scheiding wordt gemist. Twee contactpersonen vinden daarom dat er eerst gekeken moet worden naar de mogelijkheid om de rol van gezinsvertegenwoordiger te beleggen bij organisaties die de benodigde kennis en expertise op het

gebied van scheiden al in huis hebben. Ook vraagt de meerderheid van de contactpersonen zich af of een gezinsvertegenwoordiger een aparte functie moet zijn of dat het een rol is die onderdeel kan uitmaken van een reeds bestaande functie.

Drie contactpersonen benoemen het belang van monitoring door een gezinsvertegenwoordiger. In veel casussen stopt de inzet van professionals op het moment dat een scheiding is uitgesproken en/of een omgangsregeling is opgezet. Volgens de contactpersonen is het juist van belang om daarna te monitoren hoe het gaat met de gezinnen en hoe er bijvoorbeeld uitvoering wordt gegeven aan de omgangsregeling. Door het langer monitoren van gezinnen kan, indien nodig, direct worden ingegrepen.

Ook vinden drie contactpersonen het wenselijk dat er naast een gezinsvertegenwoordiger ook een andere professional bij het gezin betrokken wordt als dat nodig is. De gezinsvertegenwoordiger kan zich dan bezighouden met het scheidingsproces en de gevolgen daarvan voor ouders en kinderen en de andere professional kan zich richten op een eventuele andere hulpvraag.

De contactpersonen vinden allen dat er enige vorm van intervisie, supervisie en/of casuïstiekbespreking nodig is om de rol van gezinsvertegenwoordiger naar behoren uit te voeren. Idealiter zijn dit aparte bijeenkomsten voor gezinsvertegenwoordigers, zodat zij naast het bespreken van gezinnen ook ervaringen met elkaar kunnen delen en van elkaar kunnen leren.

4.4 Ervaringen van samenwerkingspartners

Een mediator en een thuisbegeleider zijn geïnterviewd over hun samenwerking met een gezinsvertegenwoordiger. Daarnaast heeft één gezinsbegeleider een digitale vragenlijst ingevuld. De samenwerkingspartners hebben op casusniveau met een gezinsvertegenwoordiger samengewerkt. De resultaten van de interviews en de vragenlijst zijn in deze paragraaf verwerkt.¹⁷

4.4.1 Werkzaamheden

De mediator heeft in twee casussen samengewerkt met een gezinsvertegenwoordiger. In de eerste casus was de gezinsvertegenwoordiger tijdens het mediationtraject actief bij het gezin betrokken. Dit bleek te belastend voor ouders. Daarom heeft de gezinsvertegenwoordiger in de tweede casus een stap terug gedaan gedurende het mediationtraject en de casus weer opgepakt na de mediation om nazorg te bieden aan ouders.

De gezinsbegeleider heeft samengewerkt met een gezinsvertegenwoordiger in een casus waarin ouders net besloten hadden te gaan scheiden. De gezinsbegeleider en de gezinsvertegenwoordiger hebben meerdere keren gezamenlijk overlegd met het gezin. In die gesprekken nam de gezinsvertegenwoordiger het voortouw in het opstellen van afspraken en begeleidde de gezinsbegeleider het gezin vervolgens bij het naleven van de gemaakte afspraken door de voortgang hiervan geregeld te evalueren. De gezinsbegeleider heeft ervaren dat de

¹⁷ Tijdens het interview met de voorzitters van de JBT bleek dat zij niet hebben samengewerkt met een gezinsvertegenwoordiger. Om die reden worden de uitkomsten van dit interview niet meegenomen in deze eindrapportage.

gezinsvertegenwoordiger, in vergelijking met andere professionals, meer betrokken is bij het gezin: de gezinsvertegenwoordiger komt bij het gezin thuis en werkt actief samen met andere hulpverleners in het gezin.

De thuisbegeleider vindt dat haar werkzaamheden en de werkzaamheden van de gezinsvertegenwoordiger elkaar goed aanvullen. Volgens de thuisbegeleider was het goed dat de gezinsvertegenwoordiger een andere rol had, namelijk met ouders praten over de scheiding en afspraken maken ten behoeve van de kinderen. De thuisbegeleider kon deze afspraken vervolgens thuis monitoren en ouders ondersteunen als het niet zou lukken. De combinatie van een gezinsvertegenwoordiger op afstand en een begeleider die nauw bij het gezin betrokken was en bij hen thuis kwam, werkte in haar ogen goed. Ook de korte lijnen van de gezinsvertegenwoordiger met de scholen van de kinderen, de gemeente en andere betrokkenen was helpend.

4.4.2 Opbrengsten

De mediator denkt dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger tot de-escalatie kan leiden. Het is volgens haar erg belangrijk dat ouders hun verhaal kunnen doen, daarvoor is de expertise van een gezinsvertegenwoordiger uitermate geschikt. Dejuridisering is volgens de mediator meer een taak van de mediator zelf en zij ziet het gebruik van mediatie technieken als een vaardigheid die door een gezinsvertegenwoordiger ingezet kan worden.

De gezinsbegeleider is van mening dat de samenwerking tussen een gezinsvertegenwoordiger en gezinsbegeleiding een goede manier is om zaken te de-escaleren. De heldere rolverdeling (de gezinsvertegenwoordiger maakt afspraken en de gezinsbegeleider ondersteunt gezin bij het nakomen van de afspraken) heeft volgens de gezinsbegeleider gezorgd voor een goed verloop van de scheiding in de zaak waarin zij hebben samengewerkt.

De thuisbegeleider heeft gezien dat de gezinsvertegenwoordiger sturing gaf aan het scheidingsproces en dat ouders dit ook nodig hadden. De gezinsvertegenwoordiger was gedurende hele proces betrokken en hielp ouders om de vaart in het proces te houden en de sfeer gemoedelijk te houden. Door de verwijzing van de gezinsvertegenwoordiger naar een mediator is er een ouderschapsplan opgesteld en zijn de zaken rondom de kinderen goed geregeld. De thuisbegeleider is van mening dat de gezinsvertegenwoordiger een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan het feit dat ouders niet met ruzie uit elkaar zijn gegaan.

4.4.3 De gezinsvertegenwoordiger in de toekomst

Volgens de thuisbegeleider kan de inzet van een gezinsvertegenwoordiger ervoor zorgen dat een situatie niet escaleert, omdat een gezinsvertegenwoordiger nauw betrokken is bij een gezin en de scheiding in goede banen kan leiden: *'een mediator of advocaat is veel meer op afstand en heeft een andere taak'*. Het is volgens de thuisbegeleider wel van belang dat een gezinsvertegenwoordiger aandacht heeft voor alle aspecten van een scheiding en ook de kinderen een rol geeft in het proces door met hen te spreken.

5 Beantwoording onderzoeksvragen

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek samengevat door het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

5.1 Voorbereidende fase

Wat zijn volgens de beleidstheorie die aan de inzet van de gezinsvertegenwoordiger ten grondslag ligt, de werkzame elementen die zorgen dat de gezinsvertegenwoordiger bijdraagt aan de-escalatie en dejuridisering (de doelen van het programma)?

De beleidslogica (zie Figuur 1) is gebaseerd op de beleidstheorie die is gereconstrueerd op basis van een viertal documenten: het rapport Scheiden en de kinderen dan? (2018), het uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade (2019), de voortgangsrapportage Scheiden zonder Schade (2020) en de tussenrapportage Expertteam Ouderverstoting/complexere omgangsproblematiek (2020). In de beleidslogica zijn uit de beleidstheorie afgeleide werkzame elementen opgenomen die ervoor zouden moeten zorgen dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger bijdraagt aan de doelen van het programma SzS: de-escalatie en dejuridisering.

De werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger zijn: (1) begeleiding en ondersteuning van het hele systeem (2) procesregie (3) tijdig inschakelen van de benodigde deskundigheid en (4) inzetten van een expertteam in complexe zaken. De implementatie van de werkzame elementen zou volgens de beleidslogica moeten leiden tot een aantal resultaten en daarmee uiteindelijk tot de-escalatie en dejuridisering. De resultaten zijn: ouders weten wat normaal is bij een scheiding, de stem van kinderen komt aan bod de gezinsvertegenwoordiger is een continue factor en beslissingen worden door het gezinssysteem gezamenlijk genomen.

Ad 1. De gezinsvertegenwoordiger richt zich niet alleen op de begeleiding en ondersteuning van ouders maar begeleidt en ondersteunt ook de kinderen in het scheidingsproces. Dit doet hij of zij door met de kinderen in gesprek te gaan en de bevindingen van deze gesprekken indien relevant terug te koppelen aan ouders. Door de begeleiding en ondersteuning van het hele systeem weten ouders wat er allemaal komt kijken bij een scheiding, komt de stem van kinderen aan bod, is de gezinsvertegenwoordiger een continue factor in het gehele gezin en worden beslissingen door het gezinssysteem gezamenlijk genomen.

Ad 2. De gezinsvertegenwoordiger is de persoon die gedurende het hele scheidingsproces de procesregie heeft. De gezinsvertegenwoordiger brengt (betrokken) partijen samen om gezamenlijk een plan van aanpak op te stellen en monitort dat proces. Indien nodig wordt het plan van aanpak bijgesteld. Doordat de gezinsvertegenwoordiger de procesregie heeft is hij of zij een continue factor in het gezin bij wie ouders en/of kinderen gemakkelijk terecht kunnen met vragen en problemen.

Ad 3. Door gesprekken te voeren met het hele systeem kan de gezinsvertegenwoordiger tijdig beslissen welke hulp en/of ondersteuning nodig. De gezinsvertegenwoordiger weegt af welke hulp of ondersteuning hij of zij het gezin zelf kan bieden en/of welke andere deskundigheid noodzakelijk is en adviseert ouders en/of kinderen hierover. De beslissing om hulp en/of ondersteuning in te zetten wordt door het gezinssysteem gezamenlijk genomen. Bij een complexe scheiding kan een gezinsvertegenwoordiger een expertteam inzetten.

Ad 4. Indien de gezinsvertegenwoordiger een expertteam heeft ingezet, blijft hij of zij nog wel betrokken in het gezin aangezien de gezinsvertegenwoordiger de procesregie heeft. De gezinsvertegenwoordiger blijft de continue factor in een gezin. Net als bij andere deskundigheid die wordt ingezet, blijft de gezinsvertegenwoordiger het proces monitoren en houdt contact met het expertteam om op te hoogte te blijven van de ontwikkelingen in een gezin.

Volgens welke indicatoren kan dit worden vastgesteld: bijvoorbeeld: doorlooptijd van scheidingsmelding tot afronding van de scheiding, doorlooptijd van start tot beëindiging ondertoezichtstelling, tevredenheid van ouders en jeugdigen?

De werkzame elementen kunnen volgens een aantal indicatoren worden vastgesteld. De indicatoren zijn afgeleid uit de onderbouwing van de werkzame elementen. De indicatoren en de onderbouwing zijn opgenomen in het evaluatiekader (zie Bijlage 3).

De volgende indicatoren zijn tijdens het onderzoek vastgesteld:

- De gezinsvertegenwoordiger voert gesprekken met alle gezinsleden;
- De gezinsvertegenwoordiger biedt coaching en begeleiding aan het gezin, waardoor ouders in gesprek kunnen blijven en goede afspraken kunnen maken en nakomen;
- De gezinsvertegenwoordiger biedt psycho-educatie over rouw en verlies of over de gezins- en relatiedynamiek.
- De gezinsvertegenwoordiger begeleidt het gehele scheidingsproces en houdt het overzicht van wat er speelt in het gezin, inclusief eventuele onderliggende problematiek.

De volgende indicatoren uit het evaluatiekader hebben we niet kunnen vaststellen tijdens het onderzoek:

- De gezinsvertegenwoordiger betreft het sociale netwerk voor ondersteuning van het gezin;
- De gezinsvertegenwoordiger stemt tijdens de scheidingsprocedure af met het rechtssysteem en kan optreden als informant bij de rechter;
- De gezinsvertegenwoordiger brengt samenwerking tussen (betrokken) professionals tot stand;
- De gezinsvertegenwoordiger schakelt na signalering van complexe zaken direct het expertteam in. (Dat kan in de vorm van consultatie of doorverwijzing (waarbij de gezinsvertegenwoordiger eventueel betrokken blijft));
- De gezinsvertegenwoordiger is op de hoogte van de deskundigheid van het expertteam en welke rol zij kunnen spelen in complexe casuïstiek.

Welke gegevens zijn nodig voor de invulling van de bovenbedoelde indicatoren? Worden deze bijgehouden en zo ja door wie? Welke gegevens ontbreken nog?

Ten behoeve van de invulling van de hiervoor beschreven indicatoren hebben de gezinsvertegenwoordigers per gezin de volgende gegevens bijgehouden:

- Verwijzer en reden van verwijzing
- Samenlevingsvorm en gezinssamenstelling
- Leeftijd ouders en kinderen
- Aanwezigheid steunfiguren
- Betrokkenheid advocaat en lopende juridische procedures
- Fase van het conflict
- Aantal gevoerde gesprekken tussen gezinsvertegenwoordiger en ouders en kinderen
- Tijdsbesteding van gezinsvertegenwoordiger in een gezin
- Andere betrokken professionals op het moment van inzet van een gezinsvertegenwoordiger
- Door de gezinsvertegenwoordiger geconsulteerde professionals
- Verwijzingen door de gezinsvertegenwoordigers naar andere professionals

5.2 Uitvoerende fase

Hoe ziet in de pilot de taakuitvoering in de praktijk van de gezinsvertegenwoordiger eruit (procesbeschrijving) en hoe verloopt de taakuitvoering (procesevaluatie)? Besteedt daarbij tenminste aandacht aan de volgende onderdelen:

Activiteiten: wat doet de gezinsvertegenwoordiger op de verschillende locaties?

Op een enkeling na hanteerden de gezinsvertegenwoordigers nagenoeg dezelfde werkwijze in hun rol als gezinsvertegenwoordiger als in hun reguliere functie. Hetzelfde geldt voor de werkzaamheden: de werkzaamheden die de gezinsvertegenwoordigers uitvoerden gedurende de pilot kwamen grotendeels overeen met de werkzaamheden die zij ten behoeve van hun reguliere functie uitvoeren. Aanvullingen hierop zijn dat gezinsvertegenwoordigers gezinnen langer monitorden en dat zij, indien mogelijk, met de kinderen spraken. De volgende werkzaamheden werden door bijna alle gezinsvertegenwoordigers uitgevoerd:

- Gesprekken voeren met ouders, individueel en gezamenlijk;
- Psycho-educatie geven over scheiden en de gevolgen daarvan;
- Zoeken naar gelijke belangen van ouders en deze bespreekbaar maken;
- Ouders inzicht geven in elkaars positie;
- Onderzoeken of ouders in staat zijn om de kinderen centraal te stellen;
- Fungeren als vraagbaak voor ouders;
- Ouders adviseren over en verwijzen naar mediator of hulpverlening;
- Monitoren, onder andere van de ingezette hulpverlening;
- Tijdens het hele traject beschikbaar zijn als dat nodig is.

Plaats: waar is de gezinsvertegenwoordiger gepositioneerd?

De gezinsvertegenwoordigers waren gepositioneerd op zeven pilotlocaties verdeeld over twee regiolabs: Den Haag en Oost-Brabant.

Regiolab Den Haag	Functie(s)	Kader
Kenniscentrum Kind en Scheiding	Maatschappelijk deskundige Scheidingsadviseur	Vrijwillig
Sociaal Kernteam Westland	Zorgregisseur jeugd	Vrijwillig
Jeugdbescherming West, locatie Gouda.	Jeugdbeschermer	Gedwongen

Regiolab Den Haag	Functie(s)	Kader
Gemeente Uden	Jeugdconsulent	Vrijwillig
Gemeente Geldrop-Mierlo	Casemanager Plusteam, Coach-generalist Plusteam, Generalist Plusteam, Klantadviseur jeugd CMD, Consulent CMD jeugd en algemeen	Vrijwillig
Gemeente Asten	Gezins- en jongerencoach	Vrijwillig
Gemeente Meierijstad	Klantmanager jeugd	Vrijwillig

Randvoorwaarden: bijvoorbeeld: zijn gezinsvertegenwoordigers in alle pilotgemeenten vrijgesteld? Hebben zij toegang tot benodigde gegevens? Hebben zij opleidingsmogelijkheden?

De gezinsvertegenwoordigers waren tijdens de pilot niet of slechts beperkt vrijgesteld van hun reguliere werkzaamheden om de rol van gezinsvertegenwoordiger te kunnen uitvoeren. Op een aantal pilotlocaties werden de gezinsvertegenwoordigers gedeeltelijk vrijgesteld om deel te kunnen nemen aan de pilot. Zij kregen de mogelijkheid om vanuit hun reguliere caseload minder casussen aan te nemen of kregen per week extra uren om te besteden aan de pilot.

Ongeveer de helft van de gezinsvertegenwoordigers vond dat zij niet voldoende waren toegerust om de rol en taak van gezinsvertegenwoordiger naar behoren uit te voeren. Dit had te maken met de ervaren werkdruk en een gebrek aan de benodigde kennis. Ondanks dat de meeste gezinsvertegenwoordigers ervaring hebben met scheidingen en/of ten behoeve van hun reguliere functie hebben deelgenomen aan een training op dat gebied, misten een groot deel van de gezinsvertegenwoordigers kennis over (complexe) scheidingen, de juridische aspecten van een scheiding en gesprekstechnieken die nodig zijn om in gesprek te gaan met (kleine) kinderen en strijdende ouders. De door het Tussenteam georganiseerde deskundigheidsbevorderingsbijeenkomsten werden als nuttig en informatie ervaren, maar hadden idealiter voorafgaand aan of direct aan de start van de pilot georganiseerd moeten worden.

Inzet: op welk moment in het proces van relatieproblematiek en scheiding (zie figuur 1:schematische weergave vijf fasen) wordt de gezinsvertegenwoordiger ingezet?

Het startmoment van een gezinsvertegenwoordiger in een gezin was verschillend. De meerderheid van de gezinsvertegenwoordigers startte in fase drie van het proces van ouderschap en scheiden¹⁸: ouders gaan scheiden of fase vier: ouders gaan procederen. In de overige casussen startten de gezinsvertegenwoordigers nagenoeg allemaal in fase 5: na de scheiding.

Het moment waarop een gezinsvertegenwoordiger betrokken raakte bij een gezin bleek grotendeels afhankelijk te zijn van de reguliere functie van de gezinsvertegenwoordiger. Gezinsvertegenwoordigers met een indicerende functie of een functie gericht op preventie, startten meestal eerder in een scheidingsproces dan gezinsvertegenwoordigers die in hun reguliere functie met meer complexe problematiek te maken hadden.

Samenwerking: hoe verhouden de activiteiten van gezinsvertegenwoordiger zich tot de andere professionals die zich met gescheiden ouders bezighouden?

Hoe ervaren deze professionals de activiteiten van de gezinsvertegenwoordiger?

Samenwerking: wat ontstaat er qua netwerk, verbindingen etc. tussen verschillende disciplines/expertises?

De gezinsvertegenwoordiger heeft, in tegenstelling tot andere bij het gezin betrokken professionals die zich vaak meer focussen op de kinderen, meer aandacht voor de ouders en het scheidingsproces en richt zich op het voor ouders inzichtelijk maken van de gevolgen van een scheiding om op die manier schade bij kinderen te voorkomen. Dit wordt beaamd door samenwerkingspartners die vinden dat een gezinsvertegenwoordiger meer betrokken is bij gezinnen als geheel. Ook hebben gezinsvertegenwoordigers ten opzichte van andere betrokken professionals meer een helicopterview.

De samenwerkingspartners hebben de samenwerking met de gezinsvertegenwoordigers als een meerwaarde voor henzelf en voor het gezin ervaren en vonden dat zij elkaars werkzaamheden goed aanvulden. Zij zijn van mening dat, bij een heldere rolverdeling, de samenwerking tussen een gezinsvertegenwoordiger en andere betrokken professionals kan bijdragen aan dejuridisering of de-escalatie.

Er zijn geen nieuwe verbindingen ontstaan tussen de verschillende disciplines en expertises. De gezinsvertegenwoordigers werkten vooral samen met bekende samenwerkingspartners.

¹⁸ Zie Figuur 2: Stadia van ouderschap & scheiding van het programma Scheiden zonder Schade.

Doelgroep: voor welke doelgroep wordt deze persoon ingezet? Welke verschillende doelgroepen zijn zichtbaar? Welke aanpassingen worden gedaan in de werkwijze om tegemoet te komen aan verschillende doelgroepen?

De gezinsvertegenwoordiger werd tijdens de pilot niet ingezet voor een specifieke doelgroep. Dat is ook de reden dat er voorafgaand aan de pilot geen specifieke criteria opgesteld zijn waaraan de deelnemende gezinnen moesten voldoen. Doordat er relatief weinig gezinnen hebben deelgenomen aan de pilot hebben de gezinsvertegenwoordigers geen specifieke doelgroepen herkend. Er kan dan ook geen antwoord worden gegeven op de vraag 'Welke verschillende doelgroepen zijn zichtbaar?' en 'Welke aanpassingen worden gedaan in de werkwijze om tegemoet te komen aan verschillende doelgroepen?'

Omdat tijdens de pilot niet werd gewerkt met specifieke criteria voor deelname van aan de pilot, beslisten de gezinsvertegenwoordigers op vrijwel alle pilotlocaties zelf welke gezinnen geschikt waren voor deelname aan de pilot, op basis van hun kennis en ervaring. De gezinnen werden geselecteerd op basis van één of meerdere van de volgende uitgangspunten:

- Ouders hebben gezamenlijk een vraag;
- Het gaat om een beginnende scheiding;
- Het risico op een complex verloop van de scheiding is reëel;
- Ouders zijn bereid om in gesprek te gaan met elkaar;
- De vraag is enkelvoudig: de scheiding is het probleem.

Omvang doelgroep: hoeveel ouders hebben het proces van relatieproblematiek en scheiding doorlopen met een gezinsvertegenwoordiger?

Duur: hoe lang heeft de begeleiding plaatsgevonden, wat is de gemiddelde frequentie van de contacten, wat is de vorm van de contacten (face-to-face, elektronisch, anders).

In totaal hebben 23 gezinnen deelgenomen aan de pilot, 18 gezinnen uit regiolab Den Haag en 5 gezinnen uit regiolab Oost-Brabant.

De duur van de betrokkenheid en begeleiding van een gezin door een gezinsvertegenwoordiger varieerde van 1 tot 10 maanden. Gemiddeld was een gezinsvertegenwoordiger 5 maanden bij een gezin betrokken. In totaal besteedden de gezinsvertegenwoordigers tussen de 6 en 75 uur aan een gezin. Gemiddeld besteedde een gezinsvertegenwoordiger 2 uur per week aan de begeleiding van een gezin tijdens de pilot.

De gezinsvertegenwoordigers hadden tijdens de pilot tussen de 1 en 30 keer contact met ouders gedurende een traject. Gemiddeld sprak een gezinsvertegenwoordiger 2 tot 10 keer met ouders. De gesprekken werden meestal face-to-face, maar ook wel telefonisch of digitaal, gevoerd, gezamenlijk of apart met ouders. Daarnaast was er vaak app- en mailcontact tussen een gezinsvertegenwoordiger en ouders.

In 14 gezinnen heeft de gezinsvertegenwoordiger naast de ouders ook met de kinderen uit het gezin gesproken. Over het algemeen sprak de gezinsvertegenwoordiger de kinderen tussen de 1

en 3 keer. De gesprekken waren over het algemeen face-to-face bij het kind thuis of op locatie bij de gezinsvertegenwoordiger. In één gezin is een gesprek telefonisch gevoerd met het oudste kind (9 jaar).

5.3 Opbrengstfase

Met welke modellen is in de uitvoerende fase gewerkt en voor welke doelgroepen?

Vrijwel geen van de gezinsvertegenwoordigers heeft tijdens de pilot gewerkt aan de hand van één of meerdere specifieke modellen. Voor bijna alle gezinsvertegenwoordigers geldt dat de beoogde werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger grotendeels overeenkwamen met de werkzaamheden die zij in hun reguliere functie ook uitvoeren. Zij hanteerden in de pilot dan ook nagenoeg dezelfde werkwijze als in hun reguliere functie. Verder hebben de gezinsvertegenwoordigers hun werkzaamheden niet aangepast aan de verschillende gezinnen die zij tijdens de pilot begeleid hebben, met dien verstande dat er wel altijd gekeken is naar wat ieder specifiek gezin nodig had, zoals de gezinsvertegenwoordigers dat ook doen in hun reguliere functie.

Een aantal gezinsvertegenwoordigers werkt in hun reguliere functie aan de hand van een bepaalde methode, bijvoorbeeld de oplossingsgerichte benadering of de methodiek voor complexe scheidingen, en heeft elementen daarvan toegepast in de begeleiding van gezinnen tijdens de pilot.

Wat is de bijdrage tot op het moment van meting, van de gezinsvertegenwoordiger aan de-escalatie en dejuridisering (de doelen van het programma)? Zijn er verschillen in bijdragen te zien van verschillende modellen?

Een aantal werkzaamheden van de gezinsvertegenwoordigers heeft volgens ouders en gezinsvertegenwoordigers positieve resultaten opgeleverd. Deze werkzaamheden hebben er volgens hen onder andere voor gezorgd dat ouders beter met elkaar konden communiceren en in staat waren om afspraken met elkaar te maken in het belang van de kinderen, hetgeen kan bijdragen aan dejuridisering en de-escalatie. Tijdens de interviews met ouders en gezinsvertegenwoordigers hebben zij de volgende werkzame elementen en de gevolgen daarvan voor hen benoemd:

Inzicht bij ouders

De uitleg van de gezinsvertegenwoordiger over rouw en verlies heeft meerdere ouders inzicht gegeven in de verschillende fasen van een scheiding. Daarnaast heeft het stilstaan bij en het confronteren van ouders met de effecten van hun gedrag op de kinderen een aantal ouders inzicht gegeven in zichzelf en hun handelen. Ook heeft een aantal ouders meer inzicht gekregen in een scheidingsproces, doordat de gezinsvertegenwoordigers hen wezen waar zij tijdens een scheiding rekening mee moesten houden.

Verbeterde communicatie

De onderlinge communicatie tussen de meeste ouders is verbeterd door de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. De gezinsvertegenwoordigers hebben er in sommige gevallen voor gezorgd dat ouders (weer) met elkaar in gesprek gingen en in andere gevallen dat ouders zonder strijd met elkaar konden praten. Doordat de gezinsvertegenwoordigers ouders bepaalde zaken naar elkaar hebben laten uitspreken en ouders geholpen hebben om begrip te creëren voor elkaar en elkaars positie in het scheidingsproces, was het voor deze ouders makkelijker om met elkaar te communiceren. Dit heeft in meerdere gezinnen ook een de-escalerende werking gehad.

Het belang van de kinderen staat voorop

Veel ouders zijn zich (meer) bewust geworden van en houden meer rekening met het belang van de kinderen tijdens de scheiding, doordat de gezinsvertegenwoordigers hen tijdens de gesprekken continu wezen op de gevolgen van de strijd tussen ouders voor de kinderen en ouders lieten inzien wat het effect van hun gedrag was op de kinderen. Ook hebben de gezinsvertegenwoordigers ouders gewezen op hun eigen verantwoordelijkheid in het conflict, waardoor ouders beter in het belang van de kinderen konden handelen.

Rust

De inzet van een gezinsvertegenwoordiger heeft bij de meeste ouders gezorgd voor rust, doordat de gezinsvertegenwoordigers hen het gevoel gaven er niet alleen voor te staan en ouders zich daardoor gesteund en ondersteund voelden. Ook het feit dat ouders dankzij de inzet van de gezinsvertegenwoordiger (weer) met elkaar in gesprek konden gaan, zorgde in een deel van de gezinnen voor rust.

Continuïteit

De lange(re) betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger was voor het merendeel van de ouders helpend. Het gaf hen vertrouwen dat de gezinsvertegenwoordiger gedurende de scheiding beschikbaar was om op terug te vallen. Ook zorgde de continue betrokkenheid van de gezinsvertegenwoordiger voor vaart in het scheidingsproces.

Wat gaat in de modellen waarmee is gewerkt goed, waar zaten knelpunten en wat kan beter?

Volgens de ouders, de gezinsvertegenwoordigers en de samenwerkingspartners bevatte de inzet van een gezinsvertegenwoordiger een aantal werkzame elementen, die (mogelijk) een bijdrage hebben geleverd aan dejuridisering en de-escalatie.

Werken in duo's

Verreweg de meeste ouders vinden het helpend dat de gezinsvertegenwoordigers werkten in duo's, omdat de gezinsvertegenwoordigers elkaar aanvulden in expertise, werkwijze en persoonlijkheid. Ook de gezinsvertegenwoordigers zelf zien een meerwaarde in het werken in duo's, omdat zij elkaars expertise aanvulden en taken konden verdelen. In een aantal gezinnen richtte de ene gezinsvertegenwoordiger zich op de ouders en het scheidingsproces, terwijl de andere gezinsvertegenwoordiger zich meer op de kinderen richtte. Het kwam tijdens de pilot ook voor dat een gezinsvertegenwoordiger samen met een andere professional als duo in een gezin

betrokken was. Ook dat vonden de gezinsvertegenwoordigers een meerwaarde voor de gezinnen en voor henzelf.

Aandacht besteden aan de communicatie tussen ouders

De meeste ouders vertellen dat de gezinsvertegenwoordigers tijdens de gesprekken uitdrukkelijk aandacht hebben besteed aan de communicatie tussen ouders onderling. Ook werden ouders geconfronteerd met bepaald gedrag van zichzelf en met de manier waarop zij op elkaar reageren.

Kinderen centraal stellen

Tijdens de gesprekken stelden de gezinsvertegenwoordigers continu de kinderen centraal door steeds te benoemen welk effect het gedrag van ouders op de kinderen kon hebben, zowel in positieve als in negatieve zin.

Voorlichting geven over scheiden

Nagenoeg alle ouders vonden het helpend dat de gezinsvertegenwoordigers hen uitleg en informatie hebben gegeven over de te nemen stappen tijdens een scheiding en de keuzes die daarin gemaakt moesten worden en over de mogelijke psychische gevolgen van een scheiding, zoals het ervaren van gevoelens van rouw en verlies. Ook gaven de gezinsvertegenwoordigers hen inzicht in de verschillende posities van beide partners in een scheidingsproces.

Gericht doorverwijzen

Bij het doorverwijzen van ouders naar bijvoorbeeld een mediator, keken de gezinsvertegenwoordigers zorgvuldig welke mediator passend zou zijn. Ook bij het doorverwijzen naar hulpverlening voor ouders en/of kinderen werd gekeken naar de hulpvraag en de hulpverlening die daar het beste bij zou passen.

Knelpunten

Niet alle ouders waren even enthousiast over de betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger. Uit de interviews is een aantal knelpunten naar voren gekomen:

- De gezinsvertegenwoordigers hadden te weinig tijd;
- De gezinsvertegenwoordigers hadden meer met de kinderen moeten spreken en de kinderen meer moeten betrekken bij het traject met de gezinsvertegenwoordiger.

Ook de gezinsvertegenwoordigers benoemen knelpunten:

- Door de ervaren werkdruk hadden de gezinsvertegenwoordigers te weinig tijd voor de uitvoering van de pilot;
- Het ontbrak voor de gezinsvertegenwoordigers aan duidelijke kaders waardoor het niet voor iedereen duidelijk was wat er van hen verwacht werd;
- Het gebrek aan een vorm van supervisie, intervisie en/of casuïstiekbespreking voor gezinsvertegenwoordigers.

Hoe zou de functie en de organisatie van de gezinsvertegenwoordiger er het beste uit kunnen zien?

Het is helpend gebleken als er een professional bij een gezin betrokken is die de gezinsleden persoonlijke aandacht geeft, een neutrale opstelling naar beide ouders heeft, ouders en kinderen doorverwijst naar (andere) hulpverlening als dat nodig is en het gezin monitort. Naast deze meer algemene kwaliteiten van een professional kan de betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger van meerwaarde zijn in een gezin, mits deze in staat is om:

- ouders voor te lichten over de juridische aspecten van een scheiding;
- psycho-educatie te geven over de gevolgen van een scheiding;
- te praten met strijdende ouders;
- te praten met kinderen;
- het belang van kinderen voor ouders centraal te stellen;
- ouders aan te spreken op hun wijze van communiceren.

De rol van gezinsvertegenwoordiger zou op basis van de bevindingen van dit onderzoek gepositioneerd moeten worden op een plek waar het volgende mogelijk is:

- tijdsbetrokkenheid: een gezinsvertegenwoordiger moet zo vroeg mogelijk in een scheidingsproces betrokken worden, op het moment dat ouders (nog) bereid zijn om met elkaar in gesprek te gaan en om mogelijke escalaties voor te zijn. Bij voorkeur is het aanbod van een gezinsvertegenwoordiger in het voorliggend veld laagdrempelig beschikbaar;
- langdurige betrokkenheid: monitoring van de gezinnen om in te grijpen indien nodig en gedurende het hele proces beschikbaar zijn als vraagbaak;
- werken in duo's: als een gezin dat nodig heeft, moet een gezinsvertegenwoordiger in een duo kunnen werken. Eén gezinsvertegenwoordiger richt zich op de scheiding en de ouders en de andere gezinsvertegenwoordiger (of een andere professional) richt zich op de kinderen;
- intervisie en supervisie en casuïstiekbespreking specifiek voor gezinsvertegenwoordigers;
- gedeeltelijke of volledige vrijstelling van de reguliere werkzaamheden, zodat er voldoende tijd is om gezinnen langdurig en optimaal te begeleiden als gezinsvertegenwoordiger.

6 Reflectie

In dit hoofdstuk reflecteren we op de uitvoering van de pilot en het onderzoek.

Tijdens het onderzoek is gebleken dat zich zowel in de uitvoering van de pilot als in de uitvoering van het onderzoek een aantal belangrijke beperkingen voordeed, zoals een lage instroom van gezinnen in de pilot en een tegenvallende respons op de verzoeken tot deelname aan het onderzoek. Als gevolg van deze en andere beperkingen kunnen er geen conclusies getrokken worden over de effectiviteit van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger en de daaraan ten grondslag liggende werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. Wel laat het onderzoek een aantal mogelijke opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger zien, zoals een verbeterde communicatie tussen ouders en inzicht van ouders in de gevolgen van een scheiding voor kinderen. Daarnaast heeft het onderzoek een aantal inzichten gegeven in de randvoorwaarden voor een pilot als deze en in de manier waarop een onderzoek als dit het beste vormgegeven kan worden in de toekomst.

6.1 Reflectie op de pilot

Het onderzoek heeft een aantal beperkingen van de pilot inzichtelijk gemaakt die in acht moeten worden genomen bij het interpreteren van de resultaten van de pilot en bij het vormgeven van vergelijkbare pilots in de toekomst. Een deel van de beperkingen is gelegen in de opzet van de pilot, een ander deel heeft te maken met de omstandigheden in de werkpraktijk van de deelnemende professionals.

6.1.1 *Beperkingen van de pilot*

Lerende benadering

Een belangrijk uitgangspunt van de pilot was de lerende benadering: de taak en rol van de gezinsvertegenwoordiger dienden tijdens de pilot ontwikkeld te worden op basis van in de praktijk opgedane ervaringen. Dat betekent dat er voorafgaand aan de pilot geen functieomschrijving voor de rol van gezinsvertegenwoordiger is opgesteld en dat de deelnemende professionals de ruimte kregen om in de praktijk te experimenteren met de rol en taak van een gezinsvertegenwoordiger. Dit had als doel te ervaren wat wel en niet werkt in de uitvoering van de taak en rol van een gezinsvertegenwoordiger om zodoende aan het einde van de pilot te concluderen wat de meest effectieve en passende werkzaamheden zijn van een gezinsvertegenwoordiger. Ook zijn er vooraf geen inclusiecriteria opgesteld voor deelname van gezinnen aan de pilot. Het was aan de gezinsvertegenwoordigers en de pilotlocaties om te bepalen in welke gezinnen de inzet van een gezinsvertegenwoordiger passend was.

In de praktijk is gebleken dat de lerende benadering niet het gewenste effect had: de meeste gezinsvertegenwoordigers waren tot halverwege de looptijd van de pilot erg zoekend naar hun taak en rol als gezinsvertegenwoordiger en naar wat er tijdens de pilot van hen verwacht werd. Dit leidde in de meeste gevallen niet tot experimenteren en zelf ontdekken van wat werkt en niet werkt, maar leidde ertoe dat de meeste gezinsvertegenwoordigers zich afwachtend opstelden in het

oppakken van gezinnen in de pilot. Ook bleven veel gezinsvertegenwoordigers de werkzaamheden uitvoeren die zij in hun reguliere functie ook uitvoeren.

Tijd

Door de ervaren werkdruk en in sommige gevallen de gemiste of beperkte vrijstelling van hun reguliere werkzaamheden konden de gezinsvertegenwoordigers slechts in een beperkt aantal gezinnen als gezinsvertegenwoordiger fungeren, waardoor zij maar beperkt konden experimenteren met de rol en taak van een gezinsvertegenwoordiger.

Instroom

Vrij snel na de start van de pilot en gedurende de verdere looptijd bleek dat de instroom van gezinnen in de pilot tegenviel. Naast de eerder genoemde ervaren werkdruk van de gezinsvertegenwoordigers waardoor het niet mogelijk was om meer gezinnen te begeleiden, waren de gezinsvertegenwoordigers terughoudend in het introduceren van de pilot bij ouders, onder meer door de ervaren onduidelijkheid over de werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger. Indien de pilot wel geïntroduceerd werd bij ouders gaven veel ouders geen toestemming voor deelname aan de pilot. De voornaamste reden hiervoor was dat ouders door de scheiding al te veel aan hun hoofd hadden om aan de pilot deel te nemen.

Looptijd en monitoring

Gezinsvertegenwoordigers benoemden dat de looptijd van de pilot te kort was om te kunnen concluderen of hun inzet op zowel korte als langere termijn daadwerkelijk bijdraagt aan de-escalatie en dejuridisering. Het langer inzetten van een gezinsvertegenwoordiger en het monitoren van de gezinnen uit de pilot is volgens hen nodig om dit te kunnen bepalen.

Samenhang andere pilots

Het programma SzS werkt aan een nieuwe scheidingsaanpak. Naast de pilot Gezinsvertegenwoordiger wordt de nieuwe scheidingsaanpak in een aantal andere pilots ontwikkeld, zoals pilot Gezamenlijke Toegang waarin geëxperimenteerd wordt met een gezamenlijke toegang voor ouders bij de rechtbank. Ook is er recent een pilot uitgevoerd naar de inzet van een specialist contactverlies bij gezinnen waarin contactverlies tussen ouder en kind dreigt als gevolg van een scheiding. De verschillende pilots lijken echter niet of nauwelijks aan elkaar verbonden te zijn. Enkel in de pilot Gezinsvertegenwoordiger en de pilot Specialist Contactverlies is er samengewerkt: de gezinsvertegenwoordigers konden gebruik maken van de expertise van de specialisten contactverlies. Om een grotere bijdrage aan de doelen van het programma SzS te kunnen leveren, is het van belang om de verschillende pilots meer aan elkaar te koppelen en een verbinding te maken tussen de verschillende werkwijzen in de pilots. De pilot Gezamenlijke toegang wordt door gezinsvertegenwoordigers gezien als een pilot die juist in combinatie met de inzet van een gezinsvertegenwoordiger kan bijdragen aan de-escalatie en dejuridisering. Het was volgens hen van meerwaarde geweest als de gezinsvertegenwoordigers tijdens de looptijd van deze pilot ouders hadden kunnen bijstaan tijdens de pilot Gezamenlijke Toegang.

Covid-19

De pilot was slechts een paar maanden gestart toen de Covid-19 pandemie uitbrak. Gedurende de looptijd van de pilot zijn er in meer of mindere mate Covid-19 maatregelen van kracht geweest die mogelijk van invloed zijn geweest op de pilot:

- Niet alle gesprekken met ouders konden fysiek plaatsvinden;
- De casuïstiekbesprekingen op de verschillende pilotlocaties vonden, als ze er waren, digitaal plaats;
- De regionale en bovenregionale bijeenkomsten en de deskundigheidsbevordering hebben enkel digitaal plaatsgevonden.

6.2 Reflectie op de beleidslogica

In deze paragraaf geven we een korte reflectie op de veronderstelde werkzame elementen en beoogde opbrengsten uit de beleidslogica in relatie tot de resultaten van het onderzoek: in welke mate zijn de veronderstelde werkzame elementen en opbrengsten terug te zien in de resultaten van de pilot? Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al uiteengezet, kan er vanwege de beperkingen van de pilot en van het onderzoek geen conclusie verbonden worden aan de effectiviteit van de werkzame elementen.

Bij de start van het onderzoek hebben we een beleidslogica¹⁹ gereconstrueerd met daarin de veronderstelde werkzame elementen en veronderstelde opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. Volgens de beleidslogica zijn de veronderstelde werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger:

- Begeleiding en ondersteuning van het hele systeem;
- Procesregie;
- Tijdig inschakelen van de benodigde deskundigheid;
- Inzetten van een expertteam in complexe zaken.

Uit de analyse van de bevindingen zijn twee aspecten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger naar voren gekomen die overeenkomen met de veronderstelde werkzame elementen uit de beleidslogica. Het gaat om het centraal stellen van de kinderen (verondersteld werkzaam element: begeleiding en ondersteuning van het hele systeem) en het gericht doorverwijzen van ouders en kinderen (verondersteld werkzaam element: tijdig inschakelen van de benodigde deskundigheid).

De beleidslogica beschrijft voorts vier beoogde opbrengsten van een gezinsvertegenwoordiger:

- Ouders weten wat normaal is bij een scheiding;
- De stem van kinderen komt aan bod;
- De gezinsvertegenwoordiger is een continue factor;
- Beslissingen worden door het gezinssysteem gezamenlijk genomen.

¹⁹ Zie figuur 1: Beleidslogica.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger bij meerdere gezinnen heeft geleid tot de volgende opbrengsten:

- Meer inzicht bij ouders over meerdere belangrijke aspecten van een scheiding;
- Ouders stellen het belang van de kinderen meer voorop tijdens en na de scheiding;
- De langdurige betrokkenheid van de gezinsvertegenwoordiger gaf ouders vertrouwen;
- De gezinsvertegenwoordiger zorgt voor rust bij ouders en daarmee in het gezin.

Drie van de vier opbrengsten komen overeen met de beoogde opbrengsten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. Ook hier geldt weer dat de beperkingen van de pilot en van het onderzoek in de weg staan aan het doen van uitspraken over de effectiviteit van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger.

6.3 Reflectie op het onderzoek

Tijdens het onderzoek werd gaandeweg een aantal beperkingen geconstateerd die uitvoering van het initiële onderzoeksvoorstel in de weg stond en dat heeft tot gevolg dat er geen conclusies getrokken kunnen worden over de effectiviteit van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger.

6.3.1 Beperkingen van het onderzoek

Beperkte respons

Slechts een zeer beperkt aantal ouders en samenwerkingspartners had, ondanks herhaalde verzoeken, tijd en ruimte om mee te werken aan een interview in het kader van dit onderzoek. Dit hangt uiteraard samen met de beperkte deelname van gezinnen aan de pilot. Uiteindelijk hebben we slechts zes ouders en twee samenwerkingspartners bereid gevonden om met ons in gesprek te gaan over de pilot. Wegens de tegenvallende deelname aan de interviews hebben wij, in een poging om de respons te vergroten en meer relevante informatie op te halen, de oorspronkelijke onderzoeksmethoden uitgebreid door digitale vragenlijsten uit te zetten onder ouders en samenwerkingspartners. Ook de respons op de vragenlijsten was laag: slechts twee ouders en één samenwerkingspartner hebben deze vragenlijst ingevuld. Ook hier geldt dat herhaalde verzoeken aan de gezinsvertegenwoordigers om de vragenlijsten uit te zetten onder ouders en samenwerkingspartners niet hebben geleid tot een hogere respons.

Als gevolg van de lage respons zijn de in deze eindrapportage beschreven ervaringen van ouders en samenwerkingspartners met de inzet van een gezinsvertegenwoordiger slechts gebaseerd op een beperkte groep en kan er geen volledig beeld van de ervaringen van alle ouders en samenwerkingspartners gegeven worden.

Geïnterviewde ouders

Vier van de zes ouders die hebben meegewerkt aan een interview in het kader van dit onderzoek zijn begeleid door de gezinsvertegenwoordigers van één pilotlocatie. De beschrijving van de ervaringen van ouders in hoofdstuk 4.1 van deze eindrapportage kan daardoor verschillen van de ervaringen van andere ouders die begeleid zijn door gezinsvertegenwoordigers van andere pilotlocaties.

De ervaringen van de ouders zeggen niet voldoende, omdat er bij de ouders die wij gesproken hebben geen of nauwelijks sprake was van escalatie. Vijf van de zes ouders die wij gesproken hebben, zaten in fase 3 van de scheiding en gingen net uit elkaar²⁰. Wij hebben geen ouders gesproken die in een gerechtelijke procedure tegen elkaar verwickeld waren. Mogelijk dat de resultaten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger anders zijn bij ouders die zich in een latere fase van het scheidingsproces bevinden en meer strijd hebben met elkaar.

Covid-19

Ook tijdens de uitvoering van het onderzoek zijn er in meer of mindere mate Covid-19 maatregelen van kracht geweest die ook gevolgen hebben gehad voor de uitvoering van het onderzoek:

- Alle interviews hebben digitaal plaatsgevonden;
- Er konden geen observaties plaatsvinden op de verschillende pilotlocaties.

6.3.2 Aanbevelingen voor toekomstige onderzoeken

Op basis van onze ervaring in dit onderzoek hebben we een aantal aanbevelingen geformuleerd voor vergelijkbare onderzoeken in de toekomst, met als doel ervoor te zorgen dat beoogde onderzoeksresultaten behaald kunnen worden.

Meer kwalitatieve analyse

Om meer zicht te krijgen op de exacte werkzaamheden van professionals tijdens de interventie en de effecten daarvan op gezinnen is het wenselijk om aan te sluiten bij de gesprekken tussen professionals en hun cliënten. Op die manier kan geobserveerd worden wat de professional zegt en doet en welk effect dat heeft op cliënten. Voorwaarde is wel dat de cliënten hier uitdrukkelijk toestemming voor geven en dat er zorgvuldig wordt omgegaan met de privacy. Ook het bijwonen van casuïstiekbesprekingen van professionals kan relevante informatie opleveren over de inhoud van de te onderzoeken interventie. Ook hier geldt weer het toestemmingsvereiste, tenzij er geen persoonsgegevens van cliënten gedeeld worden.

Experimentele- en controlegroep

Om de effecten van een ingezette interventie goed te kunnen beoordelen, dient naast een experimentele groep een controlegroep ingezet te worden. In de controlegroep wordt de interventie niet ingezet. Om de uitkomsten van beide groepen met elkaar te kunnen vergelijken, dienen beide groepen zo veel mogelijk op elkaar te lijken, denk aan: overeenkomstige gezinskenmerken en ervaren problematiek.

Onderzoeksmethoden meer laten aansluiten bij de werkpraktijk

Tijdens het onderzoek is gebleken dat de gezinsvertegenwoordigers nauwelijks tijd hadden voor deelname aan het onderzoek. Hun dagelijkse werkzaamheden, de ervaren werkdruk en de deelname aan de pilot maakten dat er nauwelijks ruimte was voor deelname aan interviews of per gezin bijhouden van gegevens. Om de beoogde respons te behalen, is het aan te raden om als onderzoeker zo veel mogelijk aan te sluiten bij de dagelijkse werkzaamheden van professionals en hen niet te belasten met extra werkzaamheden voor het onderzoek. Gedacht kan worden aan het

²⁰ Zie figuur 2: Stadia van ouderschap & scheiding van het programma Scheiden zonder Schade.

bijwonen van casuïstiekbesprekingen en gesprekken tussen ouders en professionals indien ouders daar toestemming voor geven.

Resultaten verschillende pilots

Om een verbinding te kunnen maken tussen de andere in paragraaf 6.1.1 genoemde pilots is het van belang om de uitkomsten van de verschillende pilots met elkaar te vergelijken. Op die manier kunnen de resultaten aan elkaar gekoppeld worden en kan vervolgens onderzocht worden hoe deze in samenhang met elkaar kunnen bijdragen aan de-escalatie en dejuridisering in gezinnen.

Bijlagen

Bijlage 1 – Samenstelling begeleidingscommissie

De heer em. prof. dr. C.H.C.J. van Nijnatten – Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen (voorzitter)

Mevrouw mr. dr. B. Chin-A-Fat – Chin-A-Fat | De Voort

De heer P.C.A. Schotanus MSc. – Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, directie Jeugd

Mevrouw dr. A. Donker – Nederlands Jeugdinstituut

Mevrouw mr. W.M. de Jongste – Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Bijlage 2 – Geraadpleegde literatuur

De Rechtspraak (2016). *Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen*.

Folkert, R., Verwoerd, L., & Verwest, F. (2018). *Lerend evalueren: navigeren tussen verantwoord en leren*. Beleidsonderzoek Online.

Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (z.d.). *Vechtscheidingen*.

Programma Scheiden zonder Schade (2019). *Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade*. Den Haag.

Programma Scheiden zonder Schade (2020). *Voortgangsrapportage Scheiden zonder Schade*. Den Haag.

RadboudUMC (2018). *Factsheet Kinderen in een conflictscheiding*.

Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming (2020). *Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen*.

Van Aar, J., Lenglet, M.J.E., & Torregrosa, L.D.R. (2021). *Evaluatie pilot Gezinsvertegenwoordiger 'Scheiden zonder Schade' Tussenrapportage*. Den Haag: WODC.

Bijlage 3 – Evaluatiekader

Evaluatiekader			
Doel: Ophalen welke aspecten van het werk van de gezinsvertegenwoordiger (GV) bijdragen aan de-escalatie, het voorkomen van juridische strijd en daarmee minder schade voor de kinderen. Daarnaast zicht krijgen op welke aspecten van het werk van de gezinsvertegenwoordiger daar niet en/of negatief aan bijdragen. Tot slot ondersteuning vinden voor de hypothesen die ten grondslag liggen aan het causale verband wat in de beleidslogica geschetst wordt.			
Werkzame elementen	Onderbouwing	Indicatoren	Meetwijze
De GV begeleidt en ondersteunt het hele systeem	<p><i>“Het gezin wordt dan ook gezien als een systeem. Alle leden beïnvloeden elkaar en samen zorgen ze voor het evenwicht. In normale omstandigheden is er een gezonde balans waarbij alle leden goed functioneren en de kinderen zich naar behoren kunnen ontwikkelen. Een scheiding is een ingrijpende gebeurtenis die niet alleen gepaard gaat met praktische veranderingen, maar ook met nieuwe rollen, taken en verantwoordelijkheden. [...] De scheiding legt een zware druk op de ouders, op emotioneel en op praktisch-organisatorisch vlak. Hoe ouders en hun kinderen met de scheiding omgaan is afhankelijk van de draaglast die dit met zich meebrengt en hun draagkracht. Zeker als er sprake is van langlopende conflicten, kunnen de draagkracht en draaglast van ouders en kinderen ernstig in disbalans raken. Dit kan emotionele problemen veroorzaken en invloed hebben op de verwerking van de scheiding. [...] De begeleiding moet niet op één specifiek gezinslid</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV voert gesprekken met alle gezinsleden. - De GV biedt coaching en begeleiding aan het gezin, waardoor ouders in gesprek kunnen blijven en goede afspraken kunnen maken en nakomen. - De GV ondersteunt het kind/de kinderen. - De GV betreft het sociale netwerk voor ondersteuning van het gezin. - De GV heeft aandacht voor issues bij elk van de gezinsleden, en voor de gezinsdynamiek als geheel. 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews met gezinnen. (Uitgangspunt is om per gezin beide ouders apart te spreken. We streven er ook naar om per gezin 1 kind te spreken). - Observaties - Spiegelbijeenkomst - Gegevensanalyse

	<p><i>gericht worden, maar het hele systeem moet betrokken worden. [...] Een jeugdige is niet alleen lid van het gezinssysteem (ouders, stiefouders), maar ook onderdeel van de bredere omgeving, zoals de buurt, sociale netwerken van ouders en de maatschappij.</i></p> <p><i>Bronfenbrenner (1979) stond aan de wieg van de indeling in levensgebieden. Hij maakt onderscheid tussen micro-, meso- en macroniveau. De directe interacties tussen de gezinsleden, tussen ouders en hun kind(eren) hebben betrekking op microniveau. Het mesoniveau betreft de interacties van het gezin met de naaste omgeving. Hierbij gaat het om het contact met burens, vrienden en sportclubs. Het macroniveau heeft betrekking op de maatschappij. Hieronder vallen de contacten met de overheidsinstanties en de hulpverlening.”²¹</i></p> <p><i>“Steun uit de naaste omgeving versterkt de veerkracht van kinderen en draagt bij aan het verminderen van risico's op schade.”²²</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV kan psycho-educatie over rouw en verlies, of over gezins- en relatiedynamiek bieden. 	
De GV heeft de procesregie	<p><i>“De GV pakt in een vroeg stadium de regie, zodat een diagnose kan worden gesteld en er niet allerlei deskundigen en instanties (onnodig) langs elkaar heen gaan werken. [...] De GV werkt in de gehele context van de scheiding voor het h�ele gezin, schakelt tussen het zorg- en het rechtssysteem.”²³</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV stemt tijdens de scheidingsprocedure af met het rechtssysteem en kan optreden als informant bij de rechter. - De GV begeleidt het gehele scheidingsproces en houdt het 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews met GV - Interviews met gezinnen - Interviews met samenwerkingspartners

²¹ Jeugdzorg Nederland (2014). Methodiek bij de aanpak van complexe scheidingen, p. 10-12.

²² Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade (2019), p.4.

²³ Magazine Echt scheiden, (2019-202), p.15.

	<p><i>“Bij procesregie gaat het erom zaken voor elkaar te krijgen door een verbinding te leggen met de belangen van verschillende stakeholders.”²⁴</i></p> <p><i>“Een procesregisseur wordt benoemd bij complexe overstijgende problematiek en de noodzaak om overstijgend te sturen op het niveau van samenwerking tussen meerdere partijen.”²⁵</i></p>	<p>overzicht van wat er speelt in het gezin, incl. evt. onderliggende problematiek.</p> <ul style="list-style-type: none"> - De GV stemt af met andere betrokken professionals. - De GV brengt samenwerking tussen (betrokken) professionals tot stand. - De GV bewaakt de voortgang van het proces en stuurt bij waar nodig. 	
De GV schakelt tijdig de benodigde deskundigheid in	<p><i>“Bij een escalerend conflict zal in de loop van het proces en de procedure bij de rechter de onmacht van ouders toenemen; zij hebben steeds minder controle over de manier waarop zij hun leven en dat van hun kinderen kunnen inrichten. De frustratie die dit oplevert, zeker als alles lang duurt, projecteren zij in een conflictscheiding meestal in negatieve zin op elkaar. [...] Dit betekent dat een goede diagnose van wat er op een bepaald moment in dit specifieke gezinssysteem nodig is en een daarbij passende, kwalitatief goede, én snelle interventie in een zo vroeg mogelijk stadium van het scheidingsproces erg belangrijk is.”²⁶</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV heeft aandacht voor issues/problematiek bij elk van de gezinsleden en signaleert eventuele risicofactoren voor complexe scheidingen. - De GV zorgt ervoor dat direct nadat issues/problematiek tijdens het scheidingsproces aan de orde komen, de juiste deskundigheid (financieel, juridisch en/of sociaal-emotioneel) voor elk van de gezinsleden wordt opgestart/ingezet. 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews GV - Interviews gezinnen - Interviews samenwerkingspartners - Gegevensanalyse

²⁴ Sigma (2014), p.40

²⁵ Regie binnen het Sociale Domein, p. 1.

²⁶ Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen (2016), p.7.

		(Dat kan in de vorm van consultatie, doorverwijzing (waarbij de GV betrokken blijft) of door samen op te trekken).	
Inzet expertteam in complexe zaken	<p><i>“Een complexe scheiding is een scheiding waarbij ouders door aanhoudende ernstige conflicten het belang en welzijn van de kinderen uit het oog verliezen, en daarnaast ook het wederzijds belang.”²⁷</i></p> <p><i>“Het gevolg daarvan voor kinderen kan ontwikkelingsschade, sociaal-emotionele schade, of schade op het vlak van welzijn en welvaart zijn.”</i></p> <p><i>“Als ouders er in slagen om met elkaar in gesprek te blijven en al in een vroeg stadium tot goede afspraken te komen, wordt daardoor ook schade bij kinderen voorkomen. Zoals eerder gezegd is het niet zozeer de scheiding zelf die schade oplevert, maar het ontstaan en aanhouden van het conflict.”²⁸</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV schakelt na signalering van complexe zaken direct het expertteam in. (Dat kan in de vorm van consultatie of doorverwijzing (waarbij de GV evt. betrokken blijft)). - De GV is op de hoogte van de deskundigheid van het expertteam en welke rol zij kunnen spelen in complexe casuïstiek. 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews met GV - Interviews met samenwerkingspartners - Interviews met gezinnen - Observaties
Ouders weten wat normaal is bij een scheiding	<p><i>“ Uit onderzoek blijkt dat een scheiding op zich geen schadelijke gevolgen hoeft te hebben voor een kind, maar dat de manier waarop die scheiding verloopt alles bepalend is.”²⁹</i></p> <p><i>“Door conflicten te beheersen en met elkaar te blijven praten over de zorg en opvoeding van uw kinderen, kunnen de ouders de negatieve gevolgen voor hen</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV bevordert open en positieve communicatie tussen ouders (incl. conflictbeheersing). - De GV stimuleert ouders om, wanneer nodig, regelmatig met elkaar te overleggen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews met GV - Interviews met gezinnen - Spiegelbijeenkomst - Gegevensanalyse

²⁷ Herziene Richtlijn Scheiding (2020).

²⁸ De kinderombudsman (2014). Vechtende ouders, het kind in de knel, p. 16.

²⁹ De kinderombudsman (2014). Vechtende ouders, het kind in de knel, p. 5.

	<p><i>beperken. Het is belangrijk dat beide ouders verantwoordelijkheid nemen en goede afspraken maken over de kinderen. Zo moeten ouders samen beslissen hoe zij de zorg- en opvoedingstaken na de scheiding willen verdelen.</i>³⁰</p> <p><i>“Voorlichting en psycho-educatie is een belangrijke functie. De jeugdprofessional helpt de ouder(s) zich bewust te worden van de impact die een strijd tussen de ouders kan hebben op hun kind. Dit luistert precies, want de jeugdprofessional moet direct aan het begin van het contact bepalen in welke mate de ouders zich hiervan al bewust is en of de ouder open staat voor advies.”</i>³¹</p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV bevordert de samenwerking tussen ouders. - De GV inventariseert bij de start van de scheiding de kennis van ouders over de mogelijke impact van scheidende ouders op kinderen. 	
De stem van kinderen komt aan bod	<p><i>“ Om te waarborgen dat het recht van het kind zijn belangen de eerste overweging te laten zijn op de juiste wijze wordt geïmplementeerd, moeten er enkele kindvriendelijke procedurele waarborgen worden ingesteld en nageleefd. [...] Publieke autoriteiten en organisaties die besluiten nemen die kinderen betreffen moeten handelen in overeenstemming met de verplichting de belangen van het kind te beoordelen en vast te stellen. Van andere mensen die dagelijks beslissingen over kinderen nemen (ouders, voogden, leerkrachten, etc.) wordt daarentegen niet verwacht dat zij deze tweetrapsprocedure strikt volgen, hoewel bij beslissingen in het dagelijkse leven de belangen van het</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV gaat met kinderen in gesprek over hoe zij de scheiding ervaren en wat zij willen en/of nodig hebben van hun ouders, hun omgeving en de GV. - De GV vraagt in het gezin wie in het eigen netwerk een steunfiguur voor het kind kan zijn en ziet erop toe dat deze persoon een veilig, luisterend oor voor het kind kan zijn. - De GV koppelt het perspectief en de mening van kinderen na goedkeuring van de kinderen terug aan de ouders. 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews met gezinnen (met speciale aandacht voor de gesprekken met de kinderen) - Interviews met GV - Gegevensanalyse - Spiegelbijeenkomst

³⁰ Raad voor de Kinderbescherming (2017). *Als ouders uit elkaar gaan*, p.3.

³¹ VanMontfoort, Boeser en Sondorp (2017). *Strijdende ouders en de jeugdprofessional*, p.39.

	<p><i>kind wel degelijk geëerbiedigd moeten worden en tot uiting moeten komen.”³²</i></p> <p><i>“Het belang en de stem van het kind raken nu nog te vaak ondergesneeuwd als ouders gaan scheiden.”³³</i></p> <p><i>“Het is cruciaal te luisteren naar wat een kind te zeggen heeft: wat het voelt en denkt. En daar expliciet naar te vragen. Kinderen van gescheiden ouders zijn geneigd hun eigen gevoelens op de achtergrond te plaatsen, laten vaak niet zien dat ze verdrietig of boos zijn en hebben het er al helemaal niet over, omdat ze bang zijn hun ouders verder te belasten. Zij hebben expliciet erkenning nodig dat hun gevoelens en gedachten er mogen zijn, ook als die niet zo positief zijn. Pas dan kunnen ze deze toelaten en beginnen met het verwerken van de scheiding van hun ouders.”³⁴</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV betreft (het belang, de mening en behoefte van) de kinderen voortdurend bij het scheidingsproces. - De GV neemt bij iedere stap in het scheidingsproces het belang van het kind uitdrukkelijk mee. 	
De GV is een continue factor	<p><i>“Uitgaande van de gedachte dat maatwerkinterventies in een vroeg stadium van het scheidingsproces strijd in een later stadium kunnen voorkomen, zou er iemand moeten kijken wat deze ouders en kinderen op dat moment nodig hebben aan ondersteuning. En wat zij nodig hebben, kan en zal in de loop van het proces ook veranderen. Er zou, zodra ouders niet meer tot overeenstemming kunnen komen, op ieder moment in het proces een professional beschikbaar moeten zijn die de (conflict)diagnose stelt,</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV wordt ingezet op het moment dat ouders besluiten te gaan scheiden, of later in het scheidingsproces, en loopt met het gezin mee tot na de scheiding of totdat het gezin zelfstandig en goed verder kan. 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews gezinnen - Interviews GV - Interviews samenwerkingspartners - Gegevensanalyse - Spiegelbijeenkomst

³² Kinderrechtenverdrag General Comment nr. 14, p. 21.

³³ Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade (2019), p. 4.

³⁴ Augeo (2017), p.6.

	<p><i>beschikt over zo veel mogelijk relevante informatie over wat er aan de hand is, een inschatting maakt van de ernst van de (potentiële) strijd, ouders op het goede spoor zet wat betreft te ondernemen acties en in te schakelen ondersteuning, en regie voert op het totaal en op de ontwikkelingen in het proces.”³⁵</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Er is sprake van nazorg: Indien het na de scheiding alsnog misgaat, is er een terugkoment bij de gezinsvertegenwoordiger. - De GV communiceert regelmatig met ouders. - De GV is beschikbaar voor ouders en kinderen. 	
<p>Beslissingen worden door het gezinssysteem gezamenlijk genomen</p>	<p><i>“Het wordt door de rechtspraak, maar zeker ook door partijen daarbuiten, als niet logisch ervaren dat ouders eerst door het procesrecht gedwongen worden schriftelijk standpunten tegen elkaar in te nemen, met (compromitterende) bewijsmiddelen onderbouwd, terwijl de rechter dan vervolgens op de zitting zijn uiterste best gaat doen om dat conflict weer enigszins terug te draaien en ouders te bewegen tot juist meer samen optrekken in hun ouderschap.”³⁶</i></p> <p><i>“Ouders zijn daarnaast verplicht om hun kinderen te betrekken bij het ouderschapsplan. Kinderen zijn al heel jong goed in staat om hun belangen duidelijk te maken. De hulpverlener kan hierbij helpen en verhelderen wat het kind nodig heeft. Kinderen willen ook vaak inspraak over de omgangsregeling. Toch zijn het de ouders die</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - De GV bevordert dat partijen met elkaar in gesprek gaan over te nemen beslissingen, en daar zoveel mogelijk eigen verantwoordelijkheid voor nemen. - De GV ondersteunt ouders bij het gezamenlijk nemen en nakomen van beslissingen en afspraken. - De GV betreft -indien de leeftijd dat toelaat- de kinderen bij het nemen van beslissingen. - De GV kan ook optreden als informant in de rechtbank, waar een 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews gezinnen - Interviews GV - Gegevensanalyse - Spiegelbijeenkomst

³⁵ Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen (2016), p. 8.

³⁶ Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen (2016), p. 26.

	<p><i>hierover (liefst samen) moeten beslissen. Zij blijven verantwoordelijk.</i></p> <p><i>Het is voor een kind het beste als ouders samen tot zulke afspraken kunnen komen, eventueel met begeleiding van een mediator of andere hulpverlener.”³⁷</i></p>	<p>parallele pilot wordt opgestart. In plaats van verzoek en verweer komt er (in geval van echtscheiding) één gezamenlijk processtuk voor de rechter, dat door een gezamenlijke advocaat met eventuele open punten en toelichting door de GV aan de rechter wordt voorgelegd.</p>	
--	--	---	--

³⁷ Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming (2020).

Bijlage 4 – Tussenrapportage

**EVALUATIE PILOT GEZINSVERTEGENWOORDIGER
'SCHEIDEN ZONDER SCHADE'**

Tussenrapportage

Woerden, 28 juni 2021

Dr. J. van Aar

Mr. M.J.E. Lenglet

L.D.R. Torregrosa, MSc

Colofon

© **VanMontfoort**

Woerden, 28 juni 2021

Versie: Tussenrapport

Dr. J. van Aar

Mr. M.J.E. Lenglet

L.D.R. Torregrosa, MSc

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van VanMontfoort. Bij overname is bronvermelding verplicht.

Inhoudsopgave

1	Inleiding en onderzoeksvragen	4
1.1	Aanleiding voor het onderzoek	4
1.2	De pilot Gezinsvertegenwoordiger	5
1.2.1	Opzet van de pilot	5
1.2.2	Doel van de pilot	6
1.3	Doel van het onderzoek	7
1.4	Onderzoeksvragen	7
1.5	Leeswijzer	8
2	Onderzoeksverantwoording	9
2.1	Keuzes voor de aanpak van het onderzoek	9
2.1.1	Lerende benadering	9
2.1.2	Aanpassingen onderzoeksvoorstel	9
2.1.3	Uitbreiding vindplaats gezinnen	10
2.2	Voortgang onderzoek	10
2.2.1	Vorbereidende fase: werkzame elementen?	10
2.2.2	Uitvoerende fase: de gezinsvertegenwoordiger	11
3	Bevindingen	12
3.1	De gezinsvertegenwoordigers	12
3.2	Instroom in de pilot	23
3.3	Het werk van een gezinsvertegenwoordiger	14
3.4	Ervaringen gezinsvertegenwoordigers	16
3.4.1	Verwachtingen van de pilot	16
3.4.2	Ondersteuning Tussenteam	16
3.4.3	Randvoorwaarden	17
3.4.4	Samenwerking	18
3.4.5	Waardering van deelname aan en werken in de pilot	18
3.4.6	Voorlopige opbrengsten	19
3.4.7	Benodigde aanpassingen pilot	19
3.5	Eerste ervaringen samenwerkingspartners	20
4	Gegevensanalyse	22
4.1	Opmerking vooraf	22
4.2	Aanmelding	22
4.3	Gezinssituatie	22
4.4	Scheidingssituatie	23
5	Opbrengsten vanuit de lerende benadering	25
5.1	Inleiding	25
5.2	Aandachtspunten voor vervolg van de pilot	25

1 Inleiding en onderzoeksvragen

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Complexe scheidingen

Verreweg de meeste ouders (>80%) die uit elkaar gaan regelen de gevolgen van hun scheiding³⁸ in onderling overleg. Zij zijn in staat om afspraken te maken over de verdeling van de zorg voor hun kinderen, de wijze waarop in hun levensonderhoud wordt voorzien en de wijze waarop de vermogensrechtelijke afwikkeling van hun samenleving vormgegeven moet worden. Als ouders niet in staat blijken om tot een ouderschapsplan³⁹ te komen, of tot een goede uitvoering van dat plan te komen, kan de rechter een beslissing nemen over het gezag, de zorgregeling en de financiële verdeling. Een rechterlijke uitspraak heeft onder andere als doel de juridische strijd tussen ouders te stoppen. In de praktijk blijkt de strijd echter vaak te blijven voortduren, bijvoorbeeld over de uitvoering van de gemaakte afspraken.

Men spreekt van een complexe scheiding of een conflictscheiding als kinderen door hevige en complexe conflicten tussen de ouders in de knel komen en de inzet zijn geworden van de strijd tussen de ouders. De gevolgen daarvan voor kinderen kunnen groot zijn: psychische klachten, loyaliteitsconflicten en school- en ontwikkelproblemen⁴⁰. Inmiddels is algemeen erkend dat de schade aan kinderen die worden blootgesteld aan een langdurige en heftige strijd tussen hun ouders op de korte, maar ook op de lange termijn groot kan zijn. Veel voorkomende gevolgen zijn een lager opleidingsniveau, lagere verdiensten, minder welbevinden en meer moeite met het aangaan en behouden van eigen relaties⁴¹. Geschat wordt dat ongeveer 10 tot 15 procent van alle scheidingen een complexe scheiding is en dat jaarlijks 6.000 minderjarige kinderen een complexe scheiding meemaken⁴².

Programma Scheiden zonder Schade

Op 1 september 2018 is het Programma Scheiden zonder Schade (hierna: Programma SzS) gestart om uitvoering te geven aan de actie-agenda 'Scheiden... En de kinderen dan?', met als doel schade bij kinderen als gevolg van (complexe) scheidingen te beperken. Het Programma SzS wordt uitgevoerd in opdracht van de minister van Justitie en Veiligheid, de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en in partnerschap met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Het Programma SzS werkt vanuit de overtuiging dat de complexiteit van

³⁸ Met scheiding bedoelen wij in deze tussenrapportage zowel een echtscheiding, een beëindiging van een geregistreerd partnerschap als een verbreking van een relatie.

³⁹ Sinds 1 maart 2009 is een ouderschapsplan verplicht: bij echtscheiding, beëindiging van geregistreerd partnerschap of scheiding van tafel en bed worden ouders verplicht afspraken vast te leggen over hun kinderen in een ouderschapsplan. Deze verplichting geldt ook voor samenwonende ouders die gezamenlijk gezag over hun kinderen uitoefenen.

⁴⁰ Factsheet kinderen in een conflictscheiding, RadboudUMC november 2018.

⁴¹ Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen, 10 oktober 2016.

⁴² Bericht Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (<https://www.huiselijkgeweld.nl/dossiers/vechtscheidingen>).

scheidingszaken vraagt om: 1) samenwerking tussen de verschillende netwerkpartners en 2) een lerende benadering vanuit de praktijk⁴³.

Het Programma SZS ontwikkelt in twee regiolabs (arrondissement Den Haag en regio Oost-Brabant) een nieuwe scheidingsaanpak die de-escalerend en de-juridiserend werkt. De nieuwe scheidingsaanpak kent drie principes:

- vroegtijdige hulp en ondersteuning door laagdrempelige toegang tot neutrale informatie en ondersteuning;
- een nauwe verbinding tussen zorg en recht, onder andere via de functie van gezinsvertegenwoordiger en/of casushouder die het proces begeleidt;
- een alternatieve procedure bij de rechter die meer is gericht op de-escalatie, omdat geschilpunten gezamenlijk kunnen worden voorgelegd.

In de regiolabs onderzoekt het Programma SzS wat de mogelijkheden zijn tot meer samenwerking tussen het gemeentelijke domein ('zorg') en de juridische afwikkeling ('recht') van een scheiding⁴⁴. Dat gebeurt samen met gemeenten, lokale teams, de Raad voor de Kinderbescherming, Gecertificeerde Instellingen, advocaten, familierechters en andere samenwerkingspartners.

Een onderdeel van de nieuwe scheidingsaanpak is de pilot Gezinsvertegenwoordiger. In regiolab Den Haag gebruikt men de term gezinsvertegenwoordiger. In regiolab Oost-Brabant gebruikt men de term casushouder. Ten behoeve van de leesbaarheid van deze tussenrapportage gebruiken we alleen de term gezinsvertegenwoordiger. Daar waar gezinsvertegenwoordiger vermeld staat, wordt uitdrukkelijk ook casushouder bedoeld.

De gezinsvertegenwoordiger wordt zo vroeg mogelijk in het scheidingsproces aan de scheidende ouders verbonden, begeleidt het proces en ondersteunt door het overzicht te bewaren en waar nodig andere expertise in te zetten⁴⁵.

Het Programma SzS wenst de pilot Gezinsvertegenwoordiger te monitoren met als doel de pilot te evalueren en inzicht te geven in hoe de functie en de organisatie van de gezinsvertegenwoordiger (hierna gezinsvertegenwoordiger) er het beste uit zouden kunnen zien.

1.2 De pilot Gezinsvertegenwoordiger

1.2.1 Opzet van de pilot

In de regiolabs wordt op zeven pilotlocaties op basis van de praktijkervaring de taak en rol van de gezinsvertegenwoordiger verder ontwikkeld. De pilotlocaties zijn:

- Kenniscentrum Kind en Scheiding (Regiolab Den Haag)
- Sociaal Kernteam Westland (Regiolab Den Haag)
- Jeugdbescherming West, locatie Gouda (Regiolab Den Haag)

⁴³ Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade, juni 2019.

⁴⁴ Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade, juni 2019.

⁴⁵ Voortgangsrapportage Scheiden zonder Schade, juni 2020.

- Gemeente Uden (Regiolab Oost-Brabant)
- Gemeente Geldrop-Mierlo (Regiolab Oost-Brabant)
- Gemeente Asten (Regiolab Oost-Brabant)
- Gemeente Meierijstad (Regiolab Oost-Brabant)

De rol van gezinsvertegenwoordiger wordt ingevuld in de bestaande infrastructuur van hulpverlening, bijvoorbeeld in het sociaal wijkteam⁴⁶. De gezinsvertegenwoordigers zijn jeugd- en gezinsprofessionals die werkzaam zijn bij bovengenoemde organisaties.

Per regiolab vormen de gezinsvertegenwoordigers een regionale werkgroep waarin regelmatig ervaringen worden uitgewisseld en opleidingsmogelijkheden worden besproken. Daarnaast vormen de gezinsvertegenwoordigers van beide regiolabs een bovenregionale werkgroep waarin kennis wordt gedeeld en gereflecteerd wordt op de pilot.

De pilot gezinsvertegenwoordiger wordt uitgevoerd in drie fases:

- A. De voorbereidende fase (tot en met september 2020);
- B. De uitvoerende fase (oktober 2020 - juni 2021);
- C. De opbrengstfase (juni 2021 - december 2021).

Ondersteuning

De regiolabs en de gezinsvertegenwoordigers worden bij de uitvoering van de pilot geholpen door de medewerkers van het zogenaamde Tussenteam. Zij ondersteunen waar mogelijk en nodig de regiolabs en de gezinsvertegenwoordigers bij de deelname aan de pilot, organiseren de (boven)regionale bijeenkomsten, zorgen voor deskundigheidsbevordering en fungeren als vraagbaak. Ook is het Tussenteam de schakel tussen dit onderzoek en de regiolabs, en zorgen zij voor verbinding met de andere pilots van het Programma SzS.

1.2.2 Doel van de pilot

De pilot is erop gericht om escalaties te voorkomen, juridische procedures te beperken en te zorgen voor meer steun voor ouders en kind(eren) door de inzet van een gezinsvertegenwoordiger, zo vroeg mogelijk in het proces. Kerntaak van de gezinsvertegenwoordiger is het bijstaan van scheidende ouders en hun kind(eren) en hen te ondersteunen bij zaken die tijdens het scheidingsproces aan de orde komen, op zo'n manier dat het belang van het kind en het gezin als geheel geborgd wordt. De gezinsvertegenwoordiger is een scheidingsbegeleider die het gezin bijstaat in het proces van scheiding van begin tot eind⁴⁷. De ondersteuning duurt zolang als nodig en heeft als doel de-escalatie en dejuridisering.

In de pilot wordt op basis van de praktijkervaring de taak en rol van de gezinsvertegenwoordiger verder ontwikkeld.

⁴⁶ PowerPointpresentatie startbijeenkomst pilot gezinsvertegenwoordiger regiolab Den Haag, 30 september en 7 oktober 2020.

⁴⁷ PowerPointpresentatie startbijeenkomst pilot gezinsvertegenwoordiger regiolab Den Haag, 30 september en 7 oktober 2020.

1.3 Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is inzicht te geven in:

- De bijdrage van de gezinsvertegenwoordiger aan de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak: de-escalatie en dejuridisering;
- De wenselijkheid van een gezinsvertegenwoordiger als onderdeel van de nieuwe scheidingsaanpak en de wijze waarop dat kan worden ingevuld.

Het Programma SzS heeft de volgende probleemstelling geformuleerd:

'Welke bijdrage levert de gezinsvertegenwoordiger aan de realisatie van de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak: de-escalatie en dejuridisering en in hoeverre en op welke wijze is het wenselijk een gezinsvertegenwoordiger op te nemen als onderdeel van deze scheidingsaanpak?'

De behoefte is om de pilot te monitoren, waarbij gaandeweg informatie beschikbaar komt over de uitvoering en resultaten/effecten. Op die manier kan er tussentijds geleerd worden van de monitoring.

Ten behoeve van het algemene doel van het onderzoek hebben wij, corresponderend met de drie fasen van de pilot, tussentijdse doelen geformuleerd waarin de monitoring inzicht dient te geven:

- D. De beoogde bijdrage van de gezinsvertegenwoordiger aan de doelen van de nieuwe scheidingsaanpak en hoe dit inzichtelijk gemaakt kan worden;
- E. De verschillende wijzen waarop de gezinsvertegenwoordiger als onderdeel van de scheidingsaanpak wordt ingevuld en het verloop van de uitvoering van deze werkwijzen;
- F. De gerealiseerde bijdrage van de verschillende werkwijzen van gezinsvertegenwoordigers aan de beoogde doelen van de nieuwe scheidingsaanpak.

1.4 Onderzoeksvragen

In de onderzoeksopdracht staan acht onderzoeksvragen verdeeld over de drie fasen van de pilot. Wij hebben deze onderzoeksvragen overgenomen en waar nodig aangevuld (vette tekst):

A. Voorbereidende fase: werkzame elementen?

1. Wat zijn volgens de beleidstheorie die aan de inzet van de gezinsvertegenwoordiger ten grondslag ligt, de werkzame elementen die zorgen dat de gezinsvertegenwoordiger bijdraagt aan de-escalatie en dejuridisering (de doelen van het programma)?
2. Volgens welke indicatoren kan dit worden vastgesteld: bijvoorbeeld: doorlooptijd van scheidingsmelding tot afronding van de scheiding, doorlooptijd van start tot beëindiging ondertoezichtstelling, tevredenheid van ouders en jeugdigen?
3. Welke gegevens zijn nodig om voor de invulling van de bovenbedoelde indicatoren? Worden deze bijgehouden en zo ja door wie? Welke gegevens ontbreken nog?

B. Uitvoerende fase: gezinsvertegenwoordiger: onderdeel scheidingsaanpak?

1. Hoe ziet in de pilot de taakuitvoering in de praktijk van de gezinsvertegenwoordiger eruit (procesbeschrijving) **en hoe verloopt de taakuitvoering (procesevaluatie)**? Besteedt daarbij tenminste aandacht aan de volgende onderdelen:
 - a. Activiteiten: wat doet de gezinsvertegenwoordiger/ casushouder op de verschillende locaties?
 - b. Plaats: waar is de gezinsvertegenwoordiger/casushouder gepositioneerd?
 - c. Randvoorwaarden: bijvoorbeeld: zijn gezinsvertegenwoordigers in alle pilotgemeenten vrijgesteld? Hebben zij toegang tot benodigde gegevens? Hebben zij opleidingsmogelijkheden?
 - d. Inzet: op welk moment in het proces van relatieproblematiek en scheiding (zie figuur 1:schematische weergave vijf fasen) wordt de gezinsvertegenwoordiger ingezet?
 - e. Samenwerking: hoe verhouden de activiteiten van de casushouder/gezinsvertegenwoordiger zich tot de andere professionals die zich met gescheiden ouders bezighouden?
 - f. Hoe ervaren deze professionals de activiteiten van de gezinsvertegenwoordiger?
 - g. Samenwerking: wat ontstaat er qua netwerk, verbindingen etc. tussen verschillende disciplines/ expertises?
 - h. Doelgroep: voor welke doelgroep wordt deze persoon ingezet? **Welke verschillende doelgroepen zijn zichtbaar? Welke aanpassingen worden gedaan in de werkwijze om tegemoet te komen aan verschillende doelgroepen?**
 - i. Omvang doelgroep: hoeveel ouders hebben het proces van relatieproblematiek en scheiding doorlopen met een gezinsvertegenwoordiger/ casushouder?
 - j. Duur: hoe lang heeft de begeleiding plaatsgevonden, wat is de gemiddelde frequentie van de contacten, wat is de vorm van de contacten (face-to-face, elektronisch, anders).

C. Opbrengstfase:

1. Met welke modellen is in de uitvoerende fase gewerkt **en voor welke doelgroepen**?
2. Wat is de bijdrage tot op het moment van meting, van de gezinsvertegenwoordiger aan de-escalatie en dejuridisering (de doelen van het programma)? **Zijn er verschillen in bijdragen te zien van verschillende modellen?**
3. Wat gaat in de modellen waarmee is gewerkt goed waar zaten knelpunten en wat kan beter?
4. Hoe zou de functie en de organisatie van de gezinsvertegenwoordiger er het beste uit kunnen zien?

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staat de onderzoeksverantwoording en beschrijven wij de uitvoering van het onderzoek tot nu toe. De bevindingen die wij hebben opgehaald staan in hoofdstuk 3. In dat hoofdstuk beschrijven wij de resultaten van de eerste twee interviewronden met de gezinsvertegenwoordigers en enkele samenwerkingspartners. De opbrengsten van de gegevensanalyse staan in hoofdstuk 4. Tot slot benoemen wij in hoofdstuk 5 in het kader van de lerende benadering enkele aandachtspunten ten behoeve van het verdere verloop van de pilot.

2 Onderzoeksverantwoording

In dit hoofdstuk verantwoorden wij de manier waarop wij het onderzoek vooralsnog hebben ingericht en uitgevoerd. Gedurende het onderzoek is, steeds in overleg met het Tussenteam, afgeweken van het initiële onderzoeksvoorstel. De genomen beslissingen worden eveneens in dit hoofdstuk verantwoord.

2.1 Keuzes voor de aanpak van het onderzoek

2.1.1 *Lerende benadering*

Voor complexe vraagstukken waarvan nog niet helemaal duidelijk is hoe vorm moet worden gegeven aan een nieuwe gewenste situatie, is de lerende evaluatie een middel om ervoor te zorgen dat de te vormen werkwijzen passen bij de praktijk en beleidsdoelen. De vraag die centraal staat in de lerende evaluatie van de pilot gezinsvertegenwoordiger is: *'wat is er nodig om de rol van de gezinsvertegenwoordiger verder te brengen zodat de beleidsdoelen worden behaald?'* Het is dus geen reguliere evaluatie die achteraf wordt uitgevoerd ter verantwoording, maar ook geen participatief onderzoek waarin onderzoek en praktijk hand in hand gaan. De methode van lerend evalueren staat tussen beide benaderingen in en draait om zowel het verantwoorden van beleidsdoelen (zoals een reguliere evaluatie achteraf) als het aansluiten bij de leerbehoeften van de beleidsbetrokkenen (zoals een participatief onderzoek), om zo optimaal te kunnen leren van de ervaringen met het beleid⁴⁸.

Een belangrijk onderdeel van de lerende evaluatie in de pilot gezinsvertegenwoordiger is het tussentijds leren van elkaar. Daartoe dient ook deze tussenrapportage. Er wordt van elkaar geleerd door vanuit verschillende perspectieven (gezinsvertegenwoordigers en enkele samenwerkingspartners) de ervaringen van de pilot op te halen en daarover te rapporteren. Door de evaluatie al tijdens de ontwikkeling en de uitvoering van beleid uit te voeren, kunnen de betrokkenen de opgedane kennis en inzichten direct gebruiken om het beleid bij te sturen.

2.1.2 *Aanpassingen onderzoeksvoorstel*

In het onderzoeksvoorstel staat beschreven dat wij, om in het kader van de lerende benadering tussentijds te leren van de ervaringen van gezinnen met de inzet van de gezinsvertegenwoordiger, in de uitvoeringsfase twee spiegelbijeenkomsten met ouders organiseren. In overleg met het Tussenteam hebben wij ervoor gekozen om de spiegelbijeenkomsten op te schuiven naar de laatste fase van de pilot, de opbrengstfase. Tijdens de regionale en bovenregionale bijeenkomsten met de gezinsvertegenwoordigers en uit gesprekken met de contactpersonen van de beide regiolabs bleek dat de gezinsvertegenwoordigers later zijn gestart dan beoogd. De meeste gezinsvertegenwoordigers hebben ten tijde van deze tussenrapportage daardoor slechts enkele gesprekken gevoerd met ouders die deelnemen aan de pilot, waardoor het organiseren van de spiegelbijeenkomsten op dit moment van het onderzoek weinig bruikbare informatie zou

⁴⁸ Folkert, R., Verwoerd, L., & Verwest, F. (2018) Lerend evalueren: navigeren tussen verantwoorden en leren.

https://tijdschriften.boombestuurskunde.nl/tijdschrift/bs0/2018/7/BO_2213-3550_2018_000_007_001

opleveren. Als alternatief wilden wij een tweetal ouders, één per regiolab, interviewen over hoe zij de start van de gezinsvertegenwoordiger hebben ervaren en of zij al iets konden zeggen over hoe de gezinsvertegenwoordiger volgens hen (nog) beter ingezet kan worden. Ook hiervoor bleek het echter nog te vroeg.

2.1.3 Uitbreiding vindplaats gezinnen

Een paar maanden na de start van de pilot in september 2020 bleek de instroom van gezinnen in de pilot tegen te vallen: er werden niet veel gezinnen gevonden die bereid waren om deel te nemen aan de pilot of die geschikt waren voor deelname. In overleg met het Tussenteam is er toen voor gekozen om de vindplaats van gezinnen uit te breiden en ook gezinnen die al deel uitmaakten van de caseload van de gezinsvertegenwoordigers, dus gezinnen waar de betreffende gezinsvertegenwoordiger al bij betrokken was in zijn of haar reguliere functie, deel te laten uitmaken van de pilot. Er is afgesproken dat de gezinsvertegenwoordigers bij die gezinnen elementen uit de aanpak van een gezinsvertegenwoordiger zouden toepassen op zijn of haar bestaande werkzaamheden voor die gezinnen.

2.2 Voortgang onderzoek

Het onderzoek bestaat uit drie verschillende fasen: de voorbereidings- uitvoerings- en opbrengstenfase. In het volgende schematische overzicht is af te lezen welke onderdelen reeds zijn afgerond en wat er nog moet gebeuren.

Onderzoeksfase	Onderzoeksmethoden	Resultaat
A - Voorbereidingsfase	Document- en literatuuranalyse ✓ Interviews sleutelfiguren pilot ✓ Interviews gezinsvertegenwoordigers ✓	Beleidslogica ✓ Evaluatiekader ✓
B - Uitvoeringsfase	Interviews gezinsvertegenwoordigers ✓ Observatie(s) op locatie van de gezinsvertegenwoordigers ✓ Gegevensanalyse ✓ Interviews samenwerkingspartners ✓	Procesbeschrijvingen ✓ Tussenrapport: procesevaluatie ✓ Webinar voor gezinsvertegenwoordigers waarin resultaten worden teruggekoppeld
C - Opbrengstenfase	Spiegelbijeenkomst Interviews gezinnen Interviews gezinsvertegenwoordigers Interviews samenwerkingspartners Gegevensanalyse	Eindrapport: proces- en opbrengstenevaluatie

2.2.1 Voorbereidende fase: werkzame elementen?

In de eerste fase, de voorbereidende fase, zijn de beleidslogica en het evaluatiekader (Bijlage 1 en 2) opgesteld. De beleidslogica en het evaluatiekader zijn gebaseerd op relevante literatuur en

theorie. In de beleidslogica zijn de (intermediaire) doelen geëxpliciteerd en zijn de werkzame elementen van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger beschreven. In het evaluatiekader zijn de werkzame elementen uit de beleidslogica overgenomen en verder onderbouwd met relevante literatuur. Hieruit zijn meetbare indicatoren afgeleid en is beschreven hoe deze indicatoren gemeten gaan worden. Om een onderbouwd en gedragen evaluatiekader te creëren zijn zowel de beleidslogica en het evaluatiekader besproken met leden van het Tussenteam en een vertegenwoordiging vanuit het Programma SzS.

De beleidslogica is gebaseerd op de volgende documenten:

- Rapport Scheiden en de kinderen dan? (2018)
- Tussenrapportage expertteam Ouderverstoting/complexere omgangsproblematiek (2020)
- Voortgangsrapportage Scheiden zonder Schade (2020)
- Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade (2019)

2.2.2 Uitvoerende fase: de gezinsvertegenwoordiger

In de tweede fase, de uitvoerende fase, hebben wij ons gericht op het perspectief van de gezinsvertegenwoordigers en samenwerkingspartners. In totaal zijn zeven gezinsvertegenwoordigers geïnterviewd. Van iedere pilotlocatie hebben wij een (in een geval twee) gezinsvertegenwoordiger(s) op twee verschillende momenten (eind maart 2021 en begin mei 2021) in de uitvoering van de pilot gesproken. Het doel van de interviews was inzicht krijgen in hoe de gezinsvertegenwoordigers de startfase van de pilot hebben ervaren en inzicht krijgen in de werkwijze die de gezinsvertegenwoordigers hanteren en wat er nodig is om de werkwijze nog beter te benutten. Daarnaast hebben wij in mei 2021 drie samenwerkingspartners gesproken: twee voorzitters van een Jeugdbeschermingstafel in de regio Den Haag en een mediator uit de regio Den Haag.

3 Bevindingen

In dit hoofdstuk richten we ons op het perspectief en de ervaringen van de geïnterviewde gezinsvertegenwoordigers en samenwerkingspartners. De ervaringen zijn opgehaald door middel van digitale interviews aan de hand van semi-gestructureerde vragenlijsten.

3.1 De gezinsvertegenwoordigers

Deelname aan de pilot

Een deel van de gezinsvertegenwoordigers heeft zichzelf aangemeld voor deelname aan de pilot, vanwege affiniteit met het onderwerp (complexe) scheidingen en/of ervaring met deze casuïstiek. In sommige gevallen heeft de organisatie van de gezinsvertegenwoordiger zich geïnteresseerd aan de pilot en is vanuit de organisatie bepaald welke professional deelneemt. Sommige gezinsvertegenwoordigers vertellen dat zij hun deelname hierdoor als opgelegd ervaren.

Relevante werkervaring

De ervaring van de gezinsvertegenwoordigers met complexe scheidingen is wisselend. Van de gezinsvertegenwoordigers die wij gesproken hebben, heeft minder dan de helft ervaring met complexe scheidingen in hun reguliere functie.

De meeste gezinsvertegenwoordigers vertellen dat zij geen hulpverlener zijn in hun reguliere functie. Zij hebben als primaire taak om te inventariseren welke hulpverlening een gezin nodig heeft, deze hulpverlening te organiseren en waar nodig te monitoren. Zij zijn bijvoorbeeld procesregisseur of jeugdconsulent: *'Ik begeleid ouders richting de benodigde zorg en houd een helicopterview'*. Ook de jeugdbeschermers die deelnemen aan de pilot zijn officieel geen hulpverlener.

3.2 Instroom in de pilot

Inclusiecriteria

De gezinsvertegenwoordigers zijn niet bekend met criteria voor de beoordeling van een gezin op geschiktheid voor deelname aan de pilot. De gezinsvertegenwoordigers beoordelen vanuit hun ervaring met dit soort casuïstiek zelf of een gezin geschikt is voor de pilot: *'ik selecteer op gevoel'*.

Uit de interviews zijn wel enkele voorwaarden voor deelname aan de pilot naar voren gekomen, die volgens de gezinsvertegenwoordigers zelf van belang zijn. Een of meerdere van deze uitgangspunten worden door verschillende gezinsvertegenwoordigers gehanteerd als uitgangspunt voor de beoordeling van een gezin op geschiktheid voor deelname aan de pilot:

- Ouders hebben gezamenlijk een vraag;
- Het gaat om een beginnende scheiding;
- Ouders hebben veel vragen en *'er is veel gedoe'*;
- Het risico op een complex verloop van de scheiding is reëel;

- Ouders zijn bereid om in gesprek te gaan met elkaar;
- De vraag is enkelvoudig: de scheiding is het probleem.

Vindplaats van gezinnen

Uit de interviews blijkt dat een gezin op verschillende manieren in de pilot terecht kan komen:

- Uit de eigen caseload van de gezinsvertegenwoordigers;
- Via collega's van de gezinsvertegenwoordigers;
- Doorverwijzing door de bureaudienst of het spreekuur van de organisatie waar de gezinsvertegenwoordiger werkzaam is;
- Via selectie door de gemeente;
- Via samenwerkingspartners.

In alle gevallen beslist de gezinsvertegenwoordiger, al dan niet in samenspraak met diens leidinggevende of collega-gezinsvertegenwoordiger, of een gezin geschikt is voor deelname aan de pilot.

Informereren van ouders

Tijdens de eerste interviews vertelden nagenoeg alle gezinsvertegenwoordigers dat een aantal gezinnen die zij begeleiden niet officieel deelneemt aan de pilot. Na doorvragen blijkt dat de gezinsvertegenwoordigers daarmee bedoelen dat zij -conform eerder genoemde afspraak over de uitbreiding van de vindplaats van gezinnen- elementen uit het werk van een gezinsvertegenwoordiger toepassen op een aantal gezinnen waar zij al voor de pilot bij betrokken waren. Ouders worden hier niet over geïnformeerd. Van deze gezinnen worden de voor de pilot relevante gegevens bijgehouden. Dit zijn geen persoonsgegevens en niet herleidbaar tot een gezin of een individueel persoon.

De gezinsvertegenwoordigers noemen een aantal redenen om ouders niet officieel deel te laten nemen aan de pilot en hen niet te informeren over de pilot. Enerzijds is men terughoudend omdat het voor de gezinsvertegenwoordigers nog niet geheel duidelijk was wat de werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger exact inhouden en wat er van hen verwacht wordt als gezinsvertegenwoordiger. Dit kwam vooral in de eerste interviews naar voren. Anderzijds komt de pilot voor sommige ouders op een verkeerd moment in het scheidingsproces. Er is dan veel strijd en voor deelname aan de pilot is op dat moment geen ruimte, zo schatten de gezinsvertegenwoordigers in.

De gezinnen die wel officieel deelnemen aan de pilot worden bij de start van de gezinsvertegenwoordiger geïnformeerd over de mogelijkheid van deelname aan de pilot. Indien zij akkoord gaan met deelname worden zij middels een informatiebrief en -folder nader geïnformeerd en/of wordt er tijdens het eerste gesprek met de gezinsvertegenwoordiger een nadere toelichting gegeven. Op één pilotlocatie selecteert de gemeente de gezinnen voor deelname aan de pilot en worden ouders door de gemeente geïnformeerd en om toestemming voor deelname gevraagd.

De start in een gezin

Meer dan de helft van de gezinsvertegenwoordigers komt in een van de laatste fasen van een conflict in een gezin⁴⁹. Ouders zijn dan al in een (heftige) strijd gewikkeld en de gezinsvertegenwoordiger raakt bij het gezin betrokken op het moment dat zaken escaleren of dreigen te escaleren. Dit kan tijdens een scheidingsproces zijn of na de scheiding. In dat geval is er bijvoorbeeld strijd over de uitvoering van gemaakte afspraken en lukt het ouders niet om dit zelf op te lossen.

Uit de interviews blijkt dat het grotendeels afhankelijk is van de reguliere functie van de gezinsvertegenwoordiger op welk moment hij of zij betrokken raakt bij een gezin. Indien de reguliere functie van de gezinsvertegenwoordiger preventief of indicierend van aard is, is de strijd tussen ouders vaak minder geëscaleerd dan wanneer de gezinsvertegenwoordiger werkzaam is als jeugdbeschermer.

3.3 Het werk van een gezinsvertegenwoordiger

Beschrijving van de werkzaamheden

In alle interviews komt naar voren dat veel aspecten van de rol en taak van een gezinsvertegenwoordiger onderdeel zijn van de reguliere functie van de deelnemende professionals. Veel van wat een gezinsvertegenwoordiger geacht wordt te doen voor een gezin, doen de geïnterviewden al in hun reguliere functie.

In beide interviewronden hebben we de geïnterviewden gevraagd om hun werkzaamheden als gezinsvertegenwoordiger te beschrijven. Uit deze veertien interviews hebben we de voornaamste werkzaamheden die thans door de gezinsvertegenwoordigers worden uitgevoerd, gedestilleerd:

- Bij de start van het traject het probleem grondig analyseren;
- Gespreksbegeleider zijn voor gesprekken tussen ouders;
- Psycho-educatie geven over scheiden en de gevolgen daarvan;
- Zoeken naar gelijke belangen van ouders en deze bespreekbaar maken;
- Ouders inzicht geven in elkaars positie;
- Onderzoeken of ouders in staat zijn om de kinderen centraal te stellen;
- Gesprekken voeren met de kinderen;
- De stem van het kind aan bod laten komen en terugkoppelen aan ouders;
- Fungeren als vraagbaak voor ouders over het proces van scheiden;
- Wegwijzer: gezinnen helpen bij de zoektocht naar hulp;
- Monitoren van de ingezette hulpverlening (procesregisseur);
- Beschikbaar zijn op de achtergrond op momenten dat dat nodig is.

Beste moment om te starten als gezinsvertegenwoordiger

De gezinsvertegenwoordigers zijn eensgezind bij beantwoording van de vraag wanneer een gezinsvertegenwoordiger het beste kan starten met een gezin: zo vroeg mogelijk in het

⁴⁹Scheiden en de kinderen dan? Agenda voor actie. Scheiden zonder schade, februari 2018.

scheidingsproces. Volgens de geïnterviewden kan een tijdige inzet irritaties en escalaties voorkomen, en dat is in het belang van de kinderen. Voorbeelden van genoemde startpunten:

- Bij de eerste vraag van ouders;
- Als partners het contact met elkaar verliezen;
- Als ouders er samen niet meer uitkomen.

Samenwerking

Omdat de trajecten waarin de gezinsvertegenwoordigers betrokken zijn veelal nog in de beginfase zitten, hebben zij (nog) niet veel ervaring met het inzetten van (andere) hulpverleners en de samenwerking met hen. Uit de eerste ervaringen blijkt dat wanneer een gezinsvertegenwoordiger andere expertise inzet en ouders en/of kinderen verwijst naar hulpverlening, de gezinsvertegenwoordiger meer naar de achtergrond verschuift. De eerste ervaring is dat er dan minder betrokkenheid is met het gezin: *'je krijgt ouders terug als ze klaar zijn'*.

Van echte samenwerking met andere hulpverleners is volgens de gezinsvertegenwoordigers eigenlijk geen sprake. De gezinsvertegenwoordiger is er voor het gezin en verwijst hen naar specialisten of zet interventies in indien nodig: *'Je bent een wegwijzer'*.

Interventies

De gezinsvertegenwoordigers hebben al een aantal specifieke interventies voor ouders en/of de kinderen ingezet. Genoemd zijn:

- Stop van Topaze
- Dappere Dino's, Stoere Schildpadjes, Ik kan het vertellen
- Schiptraining
- Ouderschapsreorganisatie
- Module Echtscheiding

Ook hebben de geïnterviewden ouders in een aantal gevallen doorverwezen naar een eigen hulpverlener, dat wil zeggen specifieke hulpverlening voor de eigen problematiek van ouders, naar een wooncoach of een inkomensconsulent. Daarnaast is er mediation en ambulante thuisbegeleiding ingezet. In sommige gevallen zijn ouders verwezen naar het Kenniscentrum Kind en Scheiding voor meer informatie over scheiden of naar het maatschappelijk werk.

Tijdsinvestering

De geïnterviewden vertellen dat de gezinnen die zij in het kader van de pilot begeleiden, meer tijd vragen dan de gezinnen uit hun reguliere caseload. Als verklaring hiervoor noemen de gezinsvertegenwoordigers dat zij in begin erg zoekend waren naar de manier waarop de rol van een gezinsvertegenwoordiger ingevuld moet worden en wat er van hen verwacht wordt. Anderzijds ervaren enkele geïnterviewden – die in hun reguliere functie geen hulpverlener zijn- dat het meer tijd kost om zelf de gesprekken met ouders te voeren. Ook is de tijdsinvestering afhankelijk van de zwaarte van de problematiek binnen het gezin.

Daarnaast vragen de verschillende bijeenkomsten, zowel regionaal als bovenregionaal, en trainingen veel tijd van een gezinsvertegenwoordiger. Vanwege de ervaren werkdruk is het niet altijd mogelijk om daarbij aan te sluiten. Sommige geïnterviewden zeggen dat zij de tijd die de pilot vraagt, onderschat hebben. Ook vinden ze dat het per gezin bijhouden van gegevens veel tijd kost.

Ten behoeve van de pilot en van de monitoring daarvan wordt van de gezinsvertegenwoordigers gevraagd om per gezin bepaalde gegevens bij te houden in een Excelbestand. Daarnaast is er de registratie en verslaglegging in de eigen systemen.

3.4 Ervaringen gezinsvertegenwoordigers

3.4.1 *Verwachtingen van de pilot*

De geïnterviewden verwachten dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger ervoor kan zorgen dat, als deze in een vroeg stadium van de scheiding bij een gezin betrokken raakt, escalatie kan worden voorkomen en strijd tussen de ouders verminderd kan worden, doordat ouders (weer) met elkaar in gesprek gaan. De gezinsvertegenwoordiger zorgt voor het begeleiden van ouders en kinderen naar rust en acceptatie van de nieuwe situatie wat de nodige rust in het gezin geeft. De gezinsvertegenwoordiger houdt de belangen van de kinderen in het oog en creëert begrip of draagvlak bij ouders voor wat er nodig is voor de kinderen. De verwachte effecten voor kinderen zijn dan ook dat kinderen minder in de knel raken en er minder schade is in de ontwikkeling van de kinderen, doordat een situatie niet of in mindere mate escaleert en kinderen (eerder) de benodigde hulp krijgen.

Verder verwachten de geïnterviewden dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger kan leiden tot snelle(re) signalering en juiste doorverwijzing naar de benodigde hulpverlening waardoor problemen in het gezin sneller opgepakt kunnen worden. Een snellere signalering en juiste doorverwijzing kan zorgen voor meer verbinding tussen ouders en de hulpverlening en kan frustratie bij ouders voorkomen. Zonder een gezinsvertegenwoordiger weten ouders vaak niet waar ze terecht kunnen met hun vragen en/of problemen.

De geïnterviewden zijn van mening dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger mogelijk ook kan leiden tot lagere (jeugd)zorgkosten. Over het algemeen geldt volgens hen: hoe heftiger de scheiding, hoe meer organisaties betrokken zijn om alles in goede banen te leiden en dat kost geld. Doordat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger mogelijk kan leiden tot de-escalatie in een gezin, is een mogelijk resultaat dat de kosten voor de inzet van hulpverlening omlaag gaan.

3.4.2 *Ondersteuning Tussenteam*

De ondersteuning en begeleiding vanuit het Tussenteam wordt wisselend positief en minder positief ervaren door de gezinsvertegenwoordigers. In eerste instantie werd de pilot door een aantal geïnterviewden als rommelig en vaag ervaren. Voor een enkeling geldt dat de informatievoorziening niet voldoende was. Op papier zijn de verwachtingen van de gezinsvertegenwoordigers duidelijk, in de uitvoering niet. Ondanks dat de meeste geïnterviewden positief zijn over het Tussenteam en de snelheid waarmee zij reageren op vragen, zijn de antwoorden die het Tussenteam geeft niet voor iedereen bevredigend. Zo blijkt uit de interviews dat er meerdere keren om verduidelijking van de rol van de gezinsvertegenwoordiger is gevraagd. Het Tussenteam reageert daarop met: *'jullie doen al heel veel'*, maar geeft volgens de geïnterviewden niet de gevraagde informatie en verduidelijking. Het ontbreken van een concreet antwoord en/of duidelijke toelichting op deze vragen maakt een aantal geïnterviewden onzeker in de uitvoering van de rol van gezinsvertegenwoordiger.

Aanvullend op het ontbreken van duidelijke antwoorden op gestelde vragen, benoemt een aantal geïnterviewden dat het Tussenteam bepaalde gemaakte afspraken niet nakomt. Uit de interviews komt naar voren dat de behoefte aan supervisie of intervisie meerdere keren is geuit tijdens de regionale en/of bovenregionale bijeenkomsten. Ondanks de toezegging dat er supervisie of intervisie bijeenkomsten gefaciliteerd zouden worden, is dit nog niet gebeurd. Geïnterviewden benoemen dat niet iedereen zomaar *'losgelaten kan worden in de pilot'* en dat er reflectiemomenten moeten zijn waarbinnen kan worden besproken wat complexe casussen met iemand doen. Daarnaast is een vorm van supervisie of intervisie essentieel om te voorkomen dat men meegezogen wordt in een casus en daardoor niet meer onpartijdig kan zijn. Een enkele geïnterviewde benoemt dat het merkbaar is dat het Tussenteam al veel verder is in het proces van de pilot dan de gezinsvertegenwoordigers en dat de gezinsvertegenwoordigers door het Tussenteam niet meegenomen worden om op hetzelfde niveau te komen. Volgens de geïnterviewden wordt hierdoor geen of weinig draagvlak gecreëerd bij de gezinsvertegenwoordigers.

3.4.3 Randvoorwaarden

Volgens de geïnterviewden moet een gezinsvertegenwoordiger beschikken over juridische kennis en kennis van de sociale kaart, expertise van alle aspecten van een scheiding en moet hij of zij verbinding met alle betrokkenen (ouders, kinderen en professionals) kunnen bewerkstelligen om bij te dragen aan de doelen van de nieuwe scheidingsaanpak: de-escalatie en dejuridisering. Daarnaast dient een gezinsvertegenwoordiger laagdrempelig bereikbaar te zijn en de juiste gesprekstechnieken te beheersen, zoals praten met strijdende ouders. Ook dient een gezinsvertegenwoordiger meervoudig partijdig te zijn, om ervoor te zorgen dat ouders zich gehoord voelen in zijn of haar belangen. Ook moet een gezinsvertegenwoordiger psycho-educatie kunnen bieden aan ouders. Door ouders continue te wijzen op de gevolgen van de (complexe) scheiding voor de kinderen wordt bewustwording bij ouders gecreëerd, wat uiteindelijk bijdraagt aan de-escalatie. Verder wordt benoemd dat een gezinsvertegenwoordiger indien mogelijk gesprekken moet voeren met de kinderen en de uitkomsten daarvan moet teruggeven aan ouders.

Ten tijde van de tweede interviewronde is het karakter van de pilot volgens de geïnterviewden duidelijk: de focus ligt op de scheiding en de gezinsvertegenwoordiger probeert daarin zo goed mogelijk de weg te vinden met alle betrokkenen. Het is voor meer dan de helft van de gezinsvertegenwoordigers die wij gesproken hebben echter niet duidelijk wat het werken als gezinsvertegenwoordiger precies inhoudt, wat er van hen wordt verwacht, welk mandaat zij hebben en hoe de rol uitgevoerd moet worden binnen de kaders van hun reguliere functie. Verder vragen geïnterviewden zich af of hetgeen zij nu doen als gezinsvertegenwoordiger in lijn is met wat er van hen verwacht wordt vanuit de pilot. Deze onzekerheid kost veel tijd. Meerdere geïnterviewden benoemen dat zij niet hadden deelgenomen aan de pilot of de rol van gezinsvertegenwoordiger bij een andere afdeling in de organisatie hadden belegd als zij van tevoren wisten hoeveel tijd de pilot van hen zou vragen en hoeveel onduidelijkheid het met zich mee zou brengen.

Door het ontbreken van duidelijke randvoorwaarden vond men het lastig om te starten en om actief op zoek te gaan naar casussen die geschikt waren voor deelname aan de pilot. Meerdere gezinsvertegenwoordigers vertellen dat zij terughoudend zijn naar ouders om hen te betrekken in

de pilot, omdat zij zelf nog niet volledig begrijpen wat er precies van hen verwacht wordt. Slechts een enkeling vindt het fijn dat zij grotendeels zelf invulling mogen geven aan de functie van gezinsvertegenwoordiger en dat er ruimte is om te experimenteren met wat wel en niet werkt. Verder benoemen enkele gezinsvertegenwoordigers dat de uitvoering van de pilot bemoeilijkt wordt doordat de pilot niet organisatie breed gedragen wordt terwijl dat wel nodig is om de pilot tot een succes te maken.

Het merendeel van de geïnterviewden vindt dat zij niet voldoende zijn toegerust om als gezinsvertegenwoordiger te werken. Zij missen kennis over hoe met een scheiding moet worden omgegaan en beschikken niet over de gesprekstechnieken die nodig zijn om met ouders en kinderen in gesprek te gaan over dit complexe onderwerp. Daarnaast vinden bijna alle geïnterviewden dat zij niet voldoende onderlegd zijn in het juridische deel van een scheiding. Vragen die zij hebben zijn onder andere: Hoe gaat een scheiding in zijn werk? Hoe werkt het bij een mediator of een advocaat? Welke verantwoordelijkheden hebben ouders tijdens de scheiding? Wat mag je conform de AVG wel en niet delen met de andere ouder die gezag heeft? Meer kennis, gesprekstechnieken en juridische informatie is wenselijk om ervoor te zorgen dat de gezinsvertegenwoordigers zich meer toegerust voelen in hun rol. Een geïnterviewde benoemt dat de plank in de vrijwillige hulpverlening snel misgeslagen kan worden als men niet voldoende toegerust is, met als mogelijk gevolg dat één of beide ouders afhaken.

3.4.4 Samenwerking

Vrijwel alle geïnterviewden zijn van mening dat de samenwerking binnen hun eigen organisatie goed verloopt. Het gaat dan met name om de samenwerking met een collega-gezinsvertegenwoordiger. Meerdere geïnterviewden werken in duo's. Zij vinden het prettig en leerzaam om samen in een gezin te werken. Doordat de gezinsvertegenwoordigers elkaars expertise aanvullen, samen naar een situatie kijken en samen beslissingen nemen, kan er volgens hen sneller de-escalerend gewerkt worden.

Zowel regionaal als bovenregionaal wordt er niet tot nauwelijks samengewerkt. De incidentele regionale overleggen verlopen volgens meerdere geïnterviewden chaotisch en niet iedereen is altijd aanwezig. Om de samenwerking te bevorderen is er een groepsapp ingericht waarin men vragen kan stellen. Volgens de geïnterviewden worden er bijna geen vragen gesteld in de app. Als er een vraag wordt gesteld, duurt het lang voordat iemand reageert of heeft een andere gezinsvertegenwoordiger pas een paar dagen later tijd om te overleggen.

In de zaken waarin een gezinsvertegenwoordiger contact heeft met een andere professional die zich bezighoudt met het gezin is de samenwerking over het algemeen goed. Als argument hiervoor wordt genoemd dat dit met name komt doordat het samenwerkingspartners zijn waar men in hun reguliere functie ook mee samenwerkt.

3.4.5 Waardering van deelname aan en werken in de pilot

Uit de interviews blijkt dat alle geïnterviewden het gedachtegoed van de pilot omarmen. De mate waarin men het werken als gezinsvertegenwoordiger ervaart en waardeert verschilt. Het kost tijd om de rol van gezinsvertegenwoordiger in de vingers te krijgen en om de werkzaamheden goed uit te kunnen voeren. Enkele geïnterviewden vragen zich dan ook af of de pilotduur niet te kort is om

een goed beeld te krijgen van of de inzet van een gezinsvertegenwoordiger het gewenste doel wel of niet bereikt.

Een aantal geïnterviewden benoemt dat zij weinig waardering hebben voor de pilot doordat zij overvraagd worden en er geen helpende reactie komt op hun hulpvraag. Anderen hadden meer van de pilot verwacht. Zij hadden de verwachting dat er een duidelijk plan zou zijn waarin duidelijk beschreven stond wat er van een gezinsvertegenwoordiger wordt verwacht, zodat iedereen de rol op dezelfde manier zou uitvoeren.

3.4.6 Voorlopige opbrengsten

Het is voor de meeste geïnterviewden te vroeg om al iets te zeggen over de effecten van de inzet van een gezinsvertegenwoordiger. De meeste trajecten zijn net gestart en de gezinsvertegenwoordigers hebben slechts enkele gesprekken gevoerd met het gezin. Er wordt wel benoemd dat een gezinsvertegenwoordiger mensen raakt. De gezinsvertegenwoordiger houdt een spiegel voor bij ouders om bewustwording te creëren waardoor het ouders lukt om (weer) met elkaar in gesprek te gaan en vervolgstapjes te zetten. Niet alleen de ouders maar ook de kinderen hebben er baat bij als ouders elkaar niet negeren, aldus de geïnterviewden.

Men ziet ook dat een gezinsvertegenwoordiger rust brengt bij ouders. Ouders benoemen de zorgen die zij hebben over de andere ouder tegen de gezinsvertegenwoordiger in plaats van tegen hun (ex-)partner of tegen de kinderen, dat zorgt voor minder strijd. Een gevolg daarvan is dat kinderen minder belast worden met de scheidingsproblematiek van ouders, omdat zij niet langer als klankbord fungeren voor ouders. De kinderen worden met rust gelaten.

Bijna alle geïnterviewden vragen zich af in hoeverre het werk dat zij uitvoeren als gezinsvertegenwoordiger anders is dan hun reguliere werkzaamheden. Het overgrote deel van de taken van de gezinsvertegenwoordiger voert men ook uit in zijn of haar eigen functie. Een enkeling zegt dan ook dat de pilot tot nu toe geen meerwaarde heeft. Aanvullend op de reguliere werkzaamheden benoemen een aantal geïnterviewden dat zij als gezinsvertegenwoordiger altijd de kinderen spreken en een casus langer monitoren. Eén van de geïnterviewden vertelt dat zij in haar reguliere werk kinderen alleen spreekt als zij een hulpvraag hebben. Als gezinsvertegenwoordiger spreekt zij alle kinderen, ongeacht of de kinderen wel of geen hulpvraag hebben.

3.4.7 Benodigde aanpassingen pilot

De geïnterviewden denken dat de pilot de grootste kans van slagen heeft als er professionals worden ingezet die verstand hebben van complexe scheidingen en die vrijgesteld worden door hun eigen organisatie om deel te nemen aan de pilot. Zoals eerder beschreven beschikt niet iedere gezinsvertegenwoordiger over de benodigde kennis die wel nodig is om deze rol goed te kunnen uitvoeren. Er zijn meerdere organisaties, waaronder het Kenniscentrum Kind en Gezin, die veel kennis en expertise hebben op het gebied van scheiden. Een aantal geïnterviewden vraagt zich af waarom er tijdens de pilot niet (meer) gebruik wordt gemaakt van hun kennis.

Duidelijke randvoorwaarden en kaders waarbinnen een gezinsvertegenwoordiger dient te werken en een duidelijke beschrijving van wat er precies van een gezinsvertegenwoordiger wordt verwacht

en wat er mogelijk is, is gewenst en leidt volgens meerdere geïnterviewden juist tot meer draagvlak bij de gezinsvertegenwoordigers. Het ontbreken van duidelijkheid over welke gezinnen geschikt zijn voor deelname aan de pilot zorgt ervoor dat gezinsvertegenwoordigers veel tijd kwijt zijn aan het zelf uitzoeken daarvan. Daarnaast is het door het gebrek aan duidelijkheid op dit punt lastig voor gezinsvertegenwoordigers om aan collega's en ketenpartners uit te leggen welke casussen geschikt zijn.

Ten slotte zorgt de werkdruk en daardoor het gebrek aan tijd ervoor dat niet alle beoogde werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger door de geïnterviewden worden uitgevoerd en dat het voor meerdere gezinsvertegenwoordigers niet mogelijk is om meer zaken op te pakken.

3.5 Eerste ervaringen samenwerkingspartners

Mediator

De mediator geeft aan geen goed beeld te hebben van de pilot en van de rol van een gezinsvertegenwoordiger. Ze gaat ervan uit dat het intensieve ondersteuning van ouders betreft.

In twee zaken heeft ze samengewerkt met een gezinsvertegenwoordiger. Bij de eerste zaak was de gezinsvertegenwoordiger heel actief betrokken, terwijl ook de mediation liep. Dat bleek te veel voor partijen. Daarom heeft de mediator bij de tweede zaak met de gezinsvertegenwoordiger afgesproken dat de gezinsvertegenwoordiger gedurende het mediationtraject een stapje terug doet en de zaak weer oppakt na de mediation. De gezinsvertegenwoordiger kan dan een stukje nazorg leveren. Ook is het mogelijk dat de gezinsvertegenwoordiger de afspraken uit het tijdens de mediation opgestelde ouderschapsplan in de praktijk gaat testen zodat later de puntjes op de i gezet kunnen worden.

De mediator is van mening dat de inzet van een gezinsvertegenwoordiger tot de-escalatie kan leiden. *'Het gaat om een andere vorm van gespreksvoering met partijen'*. Het is erg belangrijk dat mensen hun verhaal kunnen doen, daarvoor is de expertise van een gezinsvertegenwoordiger uitermate geschikt. Daarbij is volgens haar de mate van expertise en ervaring van de gezinsvertegenwoordiger van groot belang. Ook moet hij of zij een bepaalde mate van overzicht hebben. De-juridisering is meer een taak van de mediator zelf en is expertise die door een gezinsvertegenwoordiger ingezet moet worden.

Voorzitters JBT

Beide voorzitters hebben in de praktijk nog niet te maken gehad met een gezinsvertegenwoordiger. Zij zijn wel aangesloten bij een voorlichting over de pilot waardoor zij op de hoogte zijn van de rol en het doel van een gezinsvertegenwoordiger. Volgens hen is de wijze waarop de gezinsvertegenwoordiger op papier beschreven staat uniek, doordat er sprake is van een combinatie tussen de juridische en de relationele kant van een scheiding. De voorzitters zijn positief over de pilot, maar vinden dat de pilot beter gekaderd en doordacht moet worden, wil het succesvol zijn. Het onderscheidende vermogen van de gezinsvertegenwoordiger, naast alle reeds bestaande *'casusregisseurs in de jeugdzorgketen'*, is volgens hen van groot belang.

Zaken die bij de jeugdbeschermingstafel aangemeld worden, zijn meestal zaken waarin de scheidingsproblematiek al langer speelt en waarvan de kinderen de dupe zijn. De voorzitters zijn van mening dat een gezinsvertegenwoordiger kennis moet hebben van het juridische scheidingsproces, de ontwikkeling van kinderen en problematiek gerelateerd aan scheidingen en de relationele kant van een scheiding om een scheidingsproces goed te kunnen begeleiden. Dit ontbreekt volgens hen momenteel in de jeugdzorgketen. Voor de meeste professionals, waaronder jeugdbeschermers, geldt dat het begeleiden van een scheidingsproces niet hun eerste expertise is. De gezinsvertegenwoordigers moeten volgens de voorzitters wel de kans krijgen om de benodigde kennis te vergaren.

De voorzitters zijn van mening dat een gezinsvertegenwoordiger die naast beide ouders staat een meerwaarde kan zijn in een scheiding. De gezinsvertegenwoordiger moet zich van tevoren duidelijk positioneren, neutraliteit en meervoudige partijdigheid zijn daarin belangrijk. Daarnaast moet de gezinsvertegenwoordiger ouders ook durven aanspreken. Volgens de voorzitters kan een meer zakelijke insteek van een gezinsvertegenwoordiger helpend zijn. De gezinsvertegenwoordiger heeft een signaleringsfunctie voor problematiek, zodat hij of zij de desbetreffende gezinsleden indien nodig kan verwijzen.

De kracht van de pilot moet volgens de voorzitters in het voorliggend veld liggen. Een gezinsvertegenwoordiger dient in een zo vroeg mogelijk stadium, op het moment dat ouders de intentie hebben om uit elkaar te gaan, aan een gezin gekoppeld te worden. De 'vindplek' van casussen zou dan met name in het preventieve kader moeten zijn. De voorzitters vinden dat een gezinsvertegenwoordiger een stappenplan moet hebben waarop staat wat er op welk moment geregeld moet worden als ouders gaan scheiden. De gezinsvertegenwoordiger moet niet alleen aandacht hebben voor de zakelijke kant van een scheiding, maar moet in de eerste plaats erkenning geven aan het emotionele aspect van uit elkaar gaan. De voorzitters zijn van mening dat ouders en kinderen pas aan het verwerken van de scheiding toekomen als de basis goed geregeld is en er stabiliteit is.

De voorzitters vragen zich wel af hoe de rol van de gezinsvertegenwoordiger zich verhoudt tot al andere dat er al is als het gaat om scheiden en of de gezinsvertegenwoordiger niet enkel een extra poppetje is. De voorzitters zijn van mening dat er bij een gezin vaak al meerdere professionals betrokken zijn en dat voorkomen moet worden dat meerdere partijen zich met hetzelfde bezig gaan houden. Het inzetten van een extra poppetje kan volgens hen juist de kans op escalatie vergroten, doordat het risico bestaat dat men elkaar voor de voeten loopt.

4 Gegevensanalyse

4.1 Opmerking vooraf

In totaal zijn er, ten tijde van het schrijven van dit tussenrapport, 22 gezinnen die officieel of niet officieel deelnemen aan de pilot. Van deze 22 gezinnen hebben wij voor twaalf gezinnen gegevens ontvangen. Het gaat om zeven gezinnen uit regiolab Den Haag en vijf gezinnen uit regiolab Oost-Brabant. Voor het merendeel van de gezinnen ontbreekt informatie die wel ingevuld had kunnen worden. Argumenten voor het niet/gebrekking invullen van gegevens zijn: (1) geen/weinig tijd om het bestand in te vullen, (2) onduidelijkheid over hoe bepaalde onderdelen van het bestand ingevuld moeten worden. In samenwerking met het Tussenteam is het bestand aangepast en is er een invulinstructie bijgevoegd.

4.2 Aanmelding

De casussen zijn aangemeld tussen december 2019⁵⁰ en maart 2021 via:

- Veilig Thuis (n=4)
- Vader/moeder zelf aangemeld (n=4)
- Gemeente/sociaal team (n=2)
- Andere zorgaanbieder (n=2)

De aanmeldingen zijn in sommige gevallen direct gedaan bij de start van het conflict (n=2), +/- drie maanden na de start van het conflict (n=3), of na 2 jaar (n=1). Van de overige casussen is het onbekend hoeveel tijd er zat tussen de start van het conflict en de aanmelding, doordat de data van de start van het conflict en de aanmelding in het merendeel niet is bijgehouden. De reden van aanmelding/verwijzing is:

- Echtscheidingsproblematiek (n=5)
- Zorgmachtiging (n=1)
- Hulpvraag rondom kind (n=2)
- Agressie/dreiging (onduidelijk van/naar wie) (n=2)
- Niet ingevuld (n=2)

4.3 Gezinsituatie

De ouders zijn tussen de 39 en 51 jaar oud. De relatie tussen ouders is/was huwelijk (n=10) of samenwonend (n=2). Er zijn geen stellen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan. Het aantal kinderen varieert van één tot vijf kinderen. Er is één gezin met één baby van zes maanden en één gezin met jongvolwassenen (15 t/m 22 jaar). In de overige gezinnen zijn kinderen van basisschool leeftijd / middelbare school leeftijd.

⁵⁰ Zoals beschreven in paragraaf 2.1.3. is ervoor gekozen om ook gezinnen die al deel uitmaakten van de caseload van de gezinsvertegenwoordigers, dus gezinnen waar de betreffende gezinsvertegenwoordiger al bij betrokken was in zijn of haar reguliere functie, te betrekken in de pilot. Daardoor is de aanmelddatum van sommige gezinnen eerder dan de startdatum van de pilot.

In vijf van de twaalf gezinnen is er ingevuld dat er minstens één steunfiguur aanwezig is. In één gezin is aangegeven dat deze er niet zijn.

4.4 Scheidingssituatie

Op het moment van aanmelding zitten twee gezinnen nog in het scheidingsproces. Daarvan heeft één gezin zelf hulp gevraagd bij de te nemen stappen in het scheidingsproces (overzicht kwijt en financiële/huisvesting-problemen). Het andere gezin is via Veilig Thuis verwezen vanwege weglopen van een kind. Bij tien gezinnen heeft de scheiding al plaatsgevonden. De reden van inzet van gezinsvertegenwoordiger voor deze gezinnen is:

- Ontbreken van omgangsregeling of ouderschapsplan (n=2)
- Eén van de gescheiden gezinnen woont nog samen vanwege huisvestingsproblemen, wat voor spanningen in huis zorgt
- Nieuw conflict na scheiding (n=3)
- Overig is onbekend (n=3)

Op het moment van aanmelding is één gezin verwickeld in een procedure bij de rechtbank. Dit gezin woont al uit elkaar maar vader heeft zorgen over omgangsregeling. In zes gezinnen zijn er één of twee advocaten betrokken, bij één gezin een mediator.

Verloop van traject

De gezinsvertegenwoordigers voeren gesprekken met beide ouders, gezamenlijk of apart:

- Beide ouders apart gesproken, ongeveer even vaak: zes gezinnen;
- Eén ouder vaker gesproken dan de andere ouder: vier gezinnen. Vaak is het dan zo dat met één ouder apart gesprekken zijn gevoerd, naast gezamenlijke gesprekken (bijvoorbeeld vier gesprekken met ouder 1, 0 gesprekken met ouder 2 en vier gesprekken met ouders gezamenlijk);
- In de meeste gezinnen worden gesprekken met beide ouders gezamenlijk gevoerd; in één gezin zijn alleen gesprekken met ouders apart gevoerd.

In vier van de elf gezinnen heeft de gezinsvertegenwoordiger met de kinderen gesproken (het gezin met alleen een baby van 6 maanden niet meegeteld). Deze gesprekken hebben face-to-face plaatsgevonden, in een enkel geval telefonisch met het oudste kind (9 jaar). Daarnaast wordt in één gezin niet door de gezinsvertegenwoordiger met het kind gesproken, maar door een collega vanuit het sociaal team. Bij twee gezinnen is er geen contact geweest met het kind, maar is er wel contact geweest met school, en met de nieuwe partner van vader.

De looptijd van het traject is bekend van één casus: 1 jaar en 5 maanden. Over dit traject waren ouders tevreden: ouders gaven in de 1e 3 maanden het traject een cijfer 8, en in de periode erna een cijfer 7. Reden daarvoor was dat er minder intensief contact was en er andere verwachtingen waren. In totaal heeft de gezinsvertegenwoordiger 75 uur aan het traject besteed. De bestede tijd aan de andere trajecten varieert van 5 tot 25 uur in totaal.

Samenwerking

Tijdens trajecten zijn er vaak al andere professionals betrokken:

- Budgetmaatje
- Het Kompas
- Centrum voor Maatschappelijke Deelname Waalre
- Gespecialiseerde Thuisbegeleiding van Pantein
- Hulpverlening: Psycho motorische Therapie
- Veilig Thuis
- Sociaal team
- zorgregisseur jeugd gemeente
- School
- Juridisch rechtsbureau
- WIJ Eindhoven

Tijdens het traject hebben gezinsvertegenwoordigers collega's van de eigen organisatie en andere professionals geconsulteerd (gedragwetenschapper, GGZ jeugd/POH-GGZ, maatschappelijk werk, juridisch rechtsbureau, school, zorgregisseur en sociaal team). Ook hebben gezinsvertegenwoordigers ouders verwezen: naar het echtscheidingspreekuur, de reeds ingezette zorgaanbieder, POH-GGZ, maatschappelijk werk, juridische rechtsbureau, school, de zorgregisseur en het sociaal team.

5 Opbrengsten vanuit de lerende benadering

5.1 Inleiding

Een belangrijk doel van deze lerende evaluatie is het tussentijds leren van de opgehaalde informatie en inzichten. Zo kunnen de gezinsvertegenwoordigers, het Tussenteam en andere betrokkenen bij de pilot de opgedane kennis en inzichten direct gebruiken om de pilot waar nodig bij te sturen.

De interviews met de gezinsvertegenwoordigers en samenwerkingspartners en de gegevensanalyse hebben ons inziens laten zien dat de pilot op enkele punten aanpassing behoeft om de taak en de rol van de gezinsvertegenwoordiger binnen de pilot zo goed mogelijk te ontwikkelen. In dit hoofdstuk beschrijven wij deze punten.

De maatregelen als gevolg van de Covid-19 pandemie hebben ook hun weerslag op de pilot. Gezinsvertegenwoordigers doen meer gesprekken digitaal en zijn daar wisselend enthousiast over. Ook is het niet mogelijk om met de regiolabs fysiek bij elkaar te komen. Het is daarnaast niet ondenkbaar dat de instroom van gezinnen lager is dan verwacht als gevolg van de Covid-19 pandemie.

5.2 Aandachtspunten voor vervolg van de pilot

Uit de interviews blijkt dat niet alle gezinsvertegenwoordigers volledig op de hoogte zijn van het feit dat de pilot gestoeld is op de lerende benadering. Een lerende benadering brengt vanzelfsprekend onduidelijkheid met zich mee, omdat in de praktijk ontdekt wordt wat werkt en wat niet werkt. Wanneer gebruik gemaakt wordt van een lerende benadering is het niet mogelijk om van tevoren kaders te stellen, deze worden immers in de praktijk ontwikkeld. Om het maximale uit de lerende benadering te halen, is het van belang dat de gezinsvertegenwoordigers door het Tussenteam op de hoogte worden gesteld van de uitgangspunten van de lerende benadering en wat dit voor hen betekent in de uitvoering van hun rol als gezinsvertegenwoordiger. Op 8 juli 2021 gaan wij met het Tussenteam in gesprek over de inhoud van deze tussenrapportage en besteden wij aandacht aan de informatievoorziening over de lerende benadering. Daarnaast gaan wij ook met het Tussenteam in gesprek over de volgende aandachtspunten die ons onderzoek tot nu toe heeft opgeleverd:

1. Overeenkomsten en verschillen met reguliere werkzaamheden
2. Randvoorwaarden
3. Beperkte instroom
4. Medewerking van ouders aan het onderzoek
5. Bijhouden gegevens per gezin

Ad 1. Overeenkomsten en verschillen met reguliere werkzaamheden

Het merendeel van de geïnterviewden zegt dat de werkzaamheden van een gezinsvertegenwoordiger overeenkomen met de werkzaamheden die zij in hun reguliere functie uitvoeren. Ook in hun reguliere functie spreken zij met beide ouders, analyseren zij de hulpvraag

en verwijzen zij ouders en kinderen naar de benodigde hulpverlening of verlenen deze hulp waar mogelijk zelf. Door deze overeenkomsten zijn sommige gezinsvertegenwoordigers zoekend naar de toegevoegde waarde van de pilot en de meerwaarde van de functie van een gezinsvertegenwoordiger.

Voor sommige geïnterviewden geldt dat er enkele verschillen zijn tussen hun reguliere werkzaamheden en de werkzaamheden die zij uitvoeren als gezinsvertegenwoordiger. Als gezinsvertegenwoordiger spreken zij in principe altijd met de kinderen en wordt een gezin dat deelneemt aan de pilot langer gemonitord; de gezinsvertegenwoordiger blijft dus langer -op de achtergrond- betrokken. Tot slot ligt er in de rol van de gezinsvertegenwoordiger meer nadruk op het belang van psycho-educatie en het voorlichten van ouders over het proces van scheiden en de mogelijke gevolgen daarvan voor de kinderen.

Ad 2. Randvoorwaarden

Geen van de geïnterviewden is vanuit hun organisatie vrijgesteld om de rol van gezinsvertegenwoordiger uit te kunnen voeren. Het ontbreekt vrijwel alle geïnterviewden dan ook aan voldoende tijd om de rol uit te voeren zoals bedacht is bij de opzet van de pilot. De caseload in hun reguliere functie is voor iedereen die wij spraken van dien aard dat de pilot 'erbij' doen eigenlijk geen optie is, waardoor ze in de gezinnen die deelnemen aan de pilot voornamelijk doen wat zij in hun reguliere functie ook zouden doen.

Op juridisch vlak wordt expertise gemist. De meeste geïnterviewden zeggen onvoldoende kennis te hebben van de juridische aspecten van een scheiding. Daardoor voelen zij zich niet altijd voldoende toegerust om ouders voor te lichten en hen te begeleiden tijdens het scheidingsproces. Verder wordt een vorm van supervisie of intervisie gemist om samen met andere gezinsvertegenwoordigers te reflecteren op zaken.

Verder hebben wij meerdere malen en op meerdere momenten van de gezinsvertegenwoordigers gehoord dat zij kaders missen. Men wil graag concreet weten wat er van een gezinsvertegenwoordiger verwacht wordt, welke werkzaamheden zij in die rol geacht worden uit te voeren en welke gezinnen kunnen deelnemen aan de pilot. Na analyse van de interviews zien we dat de gezinsvertegenwoordigers van regiolab Den Haag minder zoekend zijn dan de gezinsvertegenwoordigers van regiolab Oost-Brabant.

Ad 3. Beperkte instroom

Zoals te lezen is in paragraaf 2.1 is de instroom van de gezinnen beperkt. Dit heeft meerdere oorzaken:

- Ouders geven geen toestemming voor deelname aan de pilot. Volgens de gezinsvertegenwoordigers komt dit doordat ouders geen ruimte voelen om aan een pilot mee te doen of omdat de problematiek te heftig is;
- De gezinsvertegenwoordigers kampen met een hoge werkdruk waardoor het niet mogelijk is om meer zaken op te pakken.
- Wegens het ontbreken van duidelijkheid over de pilot en de inclusiecriteria zijn gezinsvertegenwoordigers terughoudend in het introduceren van de pilot bij ouders.

In overleg met het Tussenteam is er voor gekozen om de vindplaats van gezinnen uit te breiden en ook gezinnen uit de bestaande caseload van de gezinsvertegenwoordigers deel te laten uitmaken van de pilot. Bij deze gezinnen passen de gezinsvertegenwoordigers elementen toe uit de werkwijze van de pilot. De gezinnen zijn hier niet van op hoogte. Van deze gezinnen worden wel de gegevens bijgehouden.

Ad 4. Medewerking van ouders aan het onderzoek

Tijdens meerdere regionale bijeenkomsten hebben wij de gezinsvertegenwoordigers gevraagd ouders zo vroeg mogelijk te informeren over dit onderzoek en om ouders te vragen of zij willen meewerken aan een interview en/of spiegelbijeenkomst. Ten behoeve van het informeren van ouders hebben wij een voorlichtingsbrief over de spiegelbijeenkomsten voor de gezinsvertegenwoordigers opgesteld. Op het moment van het schrijven van deze tussenrapportage heeft nog geen van de gezinnen zich gemeld om deel te nemen aan een interview en/of spiegelbijeenkomst. Enerzijds wordt dit verklaard doordat de instroom later op gang kwam dan beoogd en sommige gezinsvertegenwoordigers, vanwege het ontbreken van duidelijkheid over de randvoorwaarden en rol van de gezinsvertegenwoordiger, terughoudend zijn in het informeren van ouders over de pilot. Anderzijds is het niet mogelijk om ouders te vragen om mee te werken aan dit onderzoek als ouders niet officieel deelnemen aan de pilot en de gezinsvertegenwoordiger dus slechts elementen uit de werkwijze van de pilot toepast op die gezinnen.

Ad 5. Gegevensanalyse

Tijdens de gegevensanalyse bleek dat de gegevens per gezin niet goed zijn bijgehouden. In veel gevallen zijn gegevens niet of niet volledig bijgehouden. Tijdens regionale bijeenkomsten bleek dat het voor veel gezinsvertegenwoordigers niet duidelijk was wat er op welk moment ingevuld moest worden. Wij hebben daarop in beide regiolabs een toelichting gegeven op de in te vullen gegevens en vragen opgehaald. Op basis daarvan hebben we in overleg met het Tussenteam het bestand aangepast en een invulinstructie bijgevoegd. Naast de onduidelijkheid benoemden bijna alle geïnterviewden dat het per gezin bijhouden van gegevens meer tijd kost dan verwacht en daardoor minder prioriteit heeft. Mogelijk is er een verband tussen het niet bijhouden van de gegevens en de wijze waarop een gezinsvertegenwoordiger aan de pilot is verbonden (eigen keuze of aangewezen door organisatie).